

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER
VE
VERGİ TEŞVİKLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Necdet Sancar İşciel

Eskişehir - 1992

31

**TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER
VE
VERGİ TEŞVİKLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Necdet Sancar İşciel

Anadolu Üniversitesi

Eskişehir

Eskişehir - 1992

ABSTRACT

Free zones are restricted areas in which specific commercial, industrial and other economic operations are performed. Application of free zones rely mostly on economic goals.

Free zones have quite important place in the World economy. They have been developed since the beginning of world trade and today the number of free zones amounted to 400. Six million people are employed and 9% of World trade capacity is realised in free zones all over the World.

There have been different efforts to establish free zone in Turkey since 1920's. In 1985, Free Zones Act (Nu. 3218) came into place and since then, five free zones have been active and four other are under constructions.

In order to make free zones attractive places, various incentives, such as customs exemptions and corporate and personal tax exemptions are used. There are developed infrastructure facilities and little bureaucracy in free zones.

Turkey have a better incentive system than many other countries. Free zones of Turkey have been developing and taking their places in the World Economy.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELER	
I. SERBEST BÖLGE KAVRAMI	3
A. Serbest Bölgenin Tanımı	3
B. Serbest Bölgenin Özellikleri	5
C. Serbest Bölgenin Kuruluş Yerleri	7
II. SERBEST BÖLGENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	9
A. Dünyada Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi ...	9
1- İlkçağda	9
2- Ortaçağda	10
3- Yeniçağda	11
4- Yakınçağda	12
a. 1950 Öncesi Dönem	12
b. 1950 Sonrası Dönem	13
B. Türkiye'de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	16
1- 1920'li Yıllarda Serbest Bölge Kurma	
Girişimleri	17
2- 1950'li Yıllarda Serbest Bölge Kurma	
Girişimleri	22
3- 1980 Sonrası	25
III. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ	29
A. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)	29
1- Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zones)	30
2- Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zones) .	30
B. Serbest Liman (Free Port)	30
C. Serbest Üretim Bölgesi (Free Production Zone) ..	30
D. Maquiladora (İkiz Fabrikalar)	31
E. Serbest Çevre (Free Perimeter)	31
F. Antrepo (Bonded Warehouses)	31
G. Serbest Bankacılık Bölgeleri	
(Free Banking Zones)	32
H. Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones)	33
I. Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops) ...	33

IV. SERBEST BÖLGELERİN YARARLARI VE SAKINICALARI	33
A. Serbest Bölgelerin Yararları	33
1- İthalat Açısından Serbest Bölgenin Yararları	34
a. Zaman Açısından	34
b. Optimum Stok ve Stoklama Maliyeti Açısından	34
c. İthalat Vergileri Açısından	35
d. Kalite Güvencesi	36
e. İthal Mallarda Girişimcinin Zarar Riskini Azaltma	36
2- İhracat Açısından Serbest Bölgenin Yararları	36
a. Rekabet Üstünlüğü	36
b. Zamanlama Açısından	37
3- Serbest Bölgelerin Diğer Yararları	37
a. Yabancı Sermaye Girişi Açısından	37
b. İstihdam ve Teknoloji İthalı Açısından ...	38
c. Transit Ticaret Açısından	39
d. Serbest Bölgelerin Diğer Döviz Kazandırıcı Fonksiyonları ve Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri	39
e. Serbest Bölgelerde Yeni Politikaların Denenmesi	40
B. Serbest Bölgelerin Sakıncaları	40
1- Bölgenin Maliyetinin Yüksekliği	41
2- Serbest Bölgelerin İthalat Baskısı Yaratması	41
3- Yerli Firmalara Dış Pazarlarda Rakip Doğurma	42
4- Transfer Fiyatlaması	42
5- Çevre Kirliliği	43
6- Serbest Bölgelerde İstismar	43
7- Yasa Dışı Faaliyetleri Arttırma	43
C. Yarar ve Sakıncaların Karşılaştırılması	43

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE VE YABANCI ÜLKELERDE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI VE VERGİ TEŞVİKLERİ

I. GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELERDE SAĞLANAN TEŞVİKLER	46
A. Gelir ve Kurumlar Vergisi Muafiyetleri	46
B. Gümrük Vergisi Teşvikleri	47
C. Katma Değer Vergisi Teşvikleri	47
D. Hızlandırılmış Amortisman	48
E. Ucuz İhracat Kredileri	48
F. Ucuz İşçi Ücretleri	49
G. Kar Transferi Garantisi	50
H. Bürokrasinin Azaltılması	50
II. YABANCI ÜLKELERDEKİ SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN TEŞVİKLER	51
A. Avrupa ve Avrupa Topluluğu Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler	52
1- Almanya'da Uygulanan Teşvikler	53
2- Fransa'da Uygulanan Teşvikler	55
3- Danimarka'da Uygulanan Teşvikler	56
4- İngiltere'de Uygulanan Teşvikler	57
5- İrlanda'da Uygulanan Teşvikler	58
6- İtalya'da Uygulanan Teşvikler	60
7- İspanya'da Uygulanan Teşvikler	61
8- Yunanistan'da Uygulanan Teşvikler	63
9- Portekiz'de Uygulanan Teşvikler	65
10- Romanya'da Uygulanan Teşvikler	65
B. Akdeniz ve Ortadoğu Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler	66
1- Mısır'da Uygulanan Teşvikler	66
2- Ürdün'de Uygulanan Teşvikler	67
3- Suriye'de Uygulanan Teşvikler	68
4- Kıbrıs Rum Kesimi'nde Uygulanan Teşvikler ...	68
5- Bahreyn'de Uygulanan Teşvikler	69
6- Lübnan'da Uygulanan Teşvikler	69
C. Asya Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler ..	69
1- Hindistan'da Uygulanan Teşvikler	69
2- Malezya'da Uygulanan Teşvikler	70
3- Güney Kore'de Uygulanan Teşvikler	70
4- Filipinler'de Uygulanan Teşvikler	71
5- Singapur'da Uygulanan Teşvikler	71
6- Sri Lanka'da Uygulanan Teşvikler	71
7- Tayvan'da Uygulanan Teşvikler	72

D. Afrika'daki Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvikler	72
E. Karayipler Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler	73
F. Orta Amerika Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler	73
G. Güney Amerika ve Pasifik Adaları Serbest Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler	74
III. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER VE UYGULANAN TEŞVİKLER	76
A. Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamalarının Hukuki Dayanakları	77
1- 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu	77
2- Bakanlar Kurulu Kararları	83
3- Serbest Bölge Yönetmelikleri	85
4- Serbest Bölgeler ile İlgili Diğer Mevzuat	86
B. Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları	86
1- Serbest Bölgelerimizin Merkez Örgütü	87
a. Başbakanlık	87
b. Bakanlar Kurulu	89
c. Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu	89
d. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü	89
e. Serbest Bölgeleri Tesis Ve Geliştirme Fonu	90
2- Taşra Örgütü	93
a. Serbest Bölge Müdürlükleri	93
b. Serbest Bölge Gümrük Müdürlükleri	93
c. Serbest Bölge Gümrük Muhafaza Müdürlükleri	93
d. Serbest Bölge Emniyet Amirlikleri	94
e. Bölge Kurucu ve İşleticileri	94
f. Kullanıcılar	94
3- Faaliyetteki Serbest Bölgelerimiz	94
a. Antalya Serbest Bölgesi	94
b. Mersin Serbest Bölgesi	95
c. Ege Serbest Bölgesi	95
d. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	96
e. Trabzon Serbest Bölgesi	97
4- Diğer Serbest Bölge Çalışmaları	97

C. Türkiye'deki Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvikler	98
1- Gümrük Vergi Resim ve Harçları	99
2- Gelir ve Kurumlar Vergileri	101
3- Vergi Usul Kanunu	103
4- Katma Değer Vergisi	105
5- Diğer Vergi Resim ve Harçlar	107
6- Diğer Teşvik Araçları	108
a. Teşvik Mevzuatından Yararlanma	108
b. Serbest Bölgeler Kanununda Yer Alan Diğer Teşvikler	110
D. Serbest Bölge Uygulamalarında Ortaya Çıkan Sorunlar	111

BÖLÜM III

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER	114
EKLER	
EK I . Serbest Bölgeler Kanunu	117
EK II. Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun	122
EK III. Bankalar Kanunu'nun İlgili Hükümleri	124
EK IV. Katma Değer Vergisi Genel Tebliği Seri No 39 (Serbest Bölgeler İle İlgili Hükümleri)	125
EK V. Muhtelif Doğu Asya Ülkelerinde İmalat Sanayi Vergi Kolaylıkları	127
EK VI. Muhtelif Off Shore Finans Merkezlerinde Vergi Kolaylıkları	129
EK VII. Dünyadaki Çeşitli Serbest Bölgeler İle İlgili Karşılaştırmalı Bilgiler	130
EK VIII. Türkiye Serbest Bölgelerinin Kuruluş ve İşletme Modelleri, İşletici Kuruluşların Sermaye Yapısı	133
EK IX. Türkiye Serbest Bölgelerindeki Kullanıcılar ve Mal Akımı Bazında Toplam Ticaret Hacmi	134
YARARLANILAN KAYNAKLAR	135

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
C.	: Cilt
CACM	: Central America Common Market (Orta Amerika Ortak Pazarı)
Çev.	: Çeviren
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Mübadele Birliği)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
ESADER	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi
İAV	: İktisadi Araştırmalar Vakfı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
RG.	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.	: Tarih

GİRİŞ

Serbest bölgeler; çeşitli amaçlarla, buldukları ülkelerin gümrük sınırları dışında sayılmak ve ek bazı teşvikler sağlanmak suretiyle, belirli ticari, sınai ve hizmet faaliyetlerinin yapıldığı sınırlandırılmış alanlardır.

Dünyanın birçok ülkesinde bulunan ve sayılarının 400 civarında olduğu tahmin edilen serbest bölgeler dünya ticaret hacminin % 9'unun gerçekleştirildiği, yaklaşık 6 milyon kişiye istihdam olanağının sağlandığı önemli bir ekonomik olgudur.

Türkiye'de de 1920'li yıllardan beri var olan serbest bölge kurma çabaları ilk ciddi meyvesini 1987 yılının başında Mersin Serbest Bölgesinin faaliyete başlamasıyla vermiştir. 1987 yılından günümüze kadar da toplam beş serbest bölge faaliyete geçmiş durumdadır. Bunlara ilaveten kurulma çalışmaları devam eden dört serbest bölgemiz bulunmaktadır.

1992 yılı Haziran sonu itibariyle, faaliyette bulunan serbest bölgelerimizde, kullanıcılar tarafından yapılan alım satımdan 739 milyon dolar ve transit ticaretten de 389 milyon dolar olmak üzere toplam 1,128 milyar dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir (1).

Yine aynı tarih itibariyle bu bölgelerde faaliyette bulunmak üzere başvuran firma sayısı; 174'ü yabancı olmak üzere toplam 1311'dir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda 131'i yabancı toplam 898 firmanın serbest bölgelerde faaliyette bulunması uygun görülmüştür. Bu firmalar arasında halen faaliyet ruhsat sahibi 67'si yabancı 508 firma bulunmaktadır. Anılan firmalardan yaklaşık % 50'si alım-satım, % 23'ü üretim ile uğraşırken, diğerleri de depolama, bankacılık, sigortacılık ve kiralama konularında faaliyet göstermektedirler (2). Bu bölgelerde toplam 1.449 kişi de istihdam olanağından yararlanmıştı (3).

-
- (1) HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara 1992, s. 1.
 - (2) HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 1.
 - (3) HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 10.

Serbest bölgelerin cazip hale getirilerek yatırımcıların buralara çekilebilmesini sağlamak amacıyla da çeşitli teşvik araçları kullanılmaktadır. Bunların başında ülkenin gümrük sınırları dışında sayılmak suretiyle ithalde alınan gümrük vergi, resim, harç ve fonlarından muafiyet ile gelir ve kurumlar vergileri muafiyeti gelmektedir. Bu bölgelerdeki altyapı olanaklarının genişliği ve bürokrasinin azlığı da çekiciliği artıran unsurlardır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; serbest bölge kavramı, serbest bölgenin tarihsel gelişimi, serbest bölge türleri ile serbest bölgelerin yarar ve sakıncaları ele alınmıştır.

Türkiye'de ve Yabancı Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları ve Vergi Teşvikleri başlığını taşıyan ikinci bölümde; genel olarak serbest bölgelerde sağlanan teşvikler ele alındıktan sonra yabancı ülkelerdeki serbest bölgelerde uygulanan teşvikler incelenmiş, Türkiye'de serbest bölge uygulamaları ve sağlanan teşvikler irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde de sonuç ve öneriler genel bir değerlendirme şeklinde ele alınarak çalışmamız tamamlanmıştır.

BÖLÜM I

GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELER

I. SERBEST BÖLGE KAVRAMI

Serbest bölge kavramını bir bütün halinde değerlendirirken ; serbest bölgenin tanımı, özellikleri, türleri ile fayda ve sakıncalarını sırasıyla ele alarak irdeleyeceğiz.

A. SERBEST BÖLGENİN TANIMI

Serbest bölge için çok çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlar, bölgelerde yapılan faaliyete, bölgenin kurulduğu yere ve sağlanan teşvik ve kolaylıklara göre farklılıklar göstermektedir. Bu tanımlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz :

Serbest bölge, bir ülkede belirli bir bölgenin, özellikle bir limanın "dış ticaret" açısından farklı bir rejime kavuşturulması ; diğer bir deyimle dış ticarete uygulanan mevzuatın veya kısıtlamaların bu bölgede bütünü ile veya kısmen uygulanmamasıdır (1).

Serbest Bölge, bir ülkede üretim, montaj, işleme, depolama, ambalajlama, sergileme ve taşımacılık gibi ekonomik faaliyetlerin yapıldığı, dış ticaretle ilgili olarak yürürlükteki mevzuat ve kısıtlamaların kısmen veya tamamen dışında tutulan ; çoğunlukla işlek limanlar çevresinde kurulan, sınırları belirlenmiş ticari ve/veya sınai alanlardır (2).

-
- (1) KARAKOYUNLU Erdoğan, "Türkiye'de Serbest Bölge Sorunu ve Konunun Vergiciliğimiz açısından durumu", Maliye Bakanlığı HUK İstanbul Grup Başkanlığı 1983 Yılı Tartışmalı Konferansları, İstanbul, 1983, s. 1.
- (2) ŞAHİN Serdar - VARLIK Levent, Serbest Bölgeler ve Off Shore Bankacılık, T.İş Bankası Yayını, 1985, s. 3.

Siyasi sınırlar içinde, ancak gümrük hattı dışında sayılan ve dış ticaret açısından farklı bir rejime kavuşturularak dış ticaret mevzuatı hükümlerinin ya da kısıtlamalarının tamamen ya da kısmen uygulanmadığı yerlerdir (3).

Bir diğer tanıma göre serbest bölgeler uygulamasını başarı ile gerçekleştiren ülkenin genel olarak üretimini, ihracatını, döviz girdilerini ve istihdamını arttıran, dış ticaretini geliştiren, yabancı teknoloji transferini gerçekleştiren ve çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanılabilen, ülkenin siyasal sınırları içinde ancak gümrük sınırları dışında kalan çeşitli teşvik ve istisna avantajlarını haiz ticari ve/veya sınai faaliyetlerin yapıldığı alanlardır (4)

Bir diğer tanımda serbest bölge, bir ülkede belirli ticari ve/veya endüstriyel faaliyetlerin ve buna bağlı bankacılık, sigortacılık gibi hizmetlerin yürütülebileceği bir yeri, bazı ekonomik amaçlarla gümrük sınırı dışında bırakmak suretiyle oluşturulan, sınırlandırılmış bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiştir (5).

Görüldüğü gibi tanımların bir çoğu serbest bölgeyi tam olarak kavrayamamaktadır. Kapsamlı bir serbest bölge tanımında, yatırımcılara sağlanan gümrük bağımsızlıklarının yanı sıra altyapı olanaklarına, yasal ve yönetsel ayrıcalıklara yer vermek gerekmektedir. Bu hususları da içeren bir tanımlamayı şu şekilde yapabiliriz :

"Serbest bölgeler, bölge uygulaması başarı ile gerçekleştiği takdirde ülkenin genel olarak üretimini, ihracatını, döviz girdilerini ve istihdamını arttıran, dış ticaretini geliştiren, yabancı teknoloji transferini gerçekleştiren, devletçe ya da özel sektörçe ya da her iki sektörün birlikte oluşturduğu kuruluşlarca işletilen, malların gümrüksüz girdiği, korunup saklandığı, çeşitli işlemlere tabi tutulduğu, reeksport edildiği, bakım ve onarıma tabi tutulduğu, kıyı bankacılığı ve sigortacılık işlemlerinin yürütüldüğü, ülkenin siyasal sınırları içinde ancak gümrük sınırları dışında kalan, çeşitli avantajlara sahip, ticari ya da sınai faaliyetlerin yapıldığı bölgelerdir."

-
- (3) YAVUZ Ekrem, "Serbest Bölgelerin Başarılı Olma Açısından Yasal Altyapıları", *Vergi Dünyası* Sayı 48 Ağustos 1985, s. 48.
 - (4) GEDİK Soner, "Türkiye'de Serbest Bölgeler Uygulamasına Doğru", *Vergi Dünyası* Sayı 67 Mart 1987, s. 35.
 - (5) ERDOĞAN Engin, *Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No : 110, Eskişehir 1985, s. 7.

B. SERBEST BÖLGENİN ÖZELLİKLERİ

Yukarıda yapılan tanımlamalar bize serbest bölgelerin başlıca ortak özellikleri konusunda ipuçları vermektedir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz :

i.Serbest bölgeler genellikle, ülkenin dış ticaretini geliştirmek, döviz gelirlerini arttırmak, ülkedeki endüstriyi canlandırmak, ihracat ve ithalatı kolaylaştırmak amacıyla kurulurlar (6).

ii.Serbest bölge, "sınırlandırılmış" bir yerdir. Sınırları kesin olarak belirlenmiştir (7). Burası ya bir limanın tamamını veya bir kısmını kapsar, ya da bir limanın veya transit yolların yakınlarında oluşturulur. Bir şehrin bütünüyle serbest bölge olarak ilân edilmesi de mümkündür.

iii.Serbest bölgeler buldukları ülkenin siyasi sınırları içinde olmalarına rağmen gümrük sınırlarının dışında sayılırlar ve gümrük mevzuatından ve ülkenin dış ticaret rejiminden tamamen veya kısmen muaftırlar (8).

iv.Bölgede faaliyet gösteren firmalara 5-10 yıl süreli veya sürekli vergi muafiyeti tanınmakta ve serbestçe kâr transferi yapma olanağı sağlanmaktadır (9).

v.Serbest bölgeler çeşitli ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı ve odaklaştığı yerlerdir (10).

vi.Serbest bölgelerde, bölgede ikameti işi gereği zorunlu olan kişilerle bazı hizmetlerin sağlanması için gerekli olan kişilerin dışında, genellikle yerleşim yasaktır (11).

vii.Serbest bölgelerde bütün işlemler yabancı para birimleri ile yapılmaktadır (12).

(6) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 7.

(7) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 7.

(8) KINAY Turhan, "Türkiye'de Serbest Bölgeler Uygulaması ve Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu", Vergici ve Muhasebeci ile Diyalog Dergisi 1990/1, s. 5.

(9) GEDİK Soner, a.g.e., s. 37.

(10) GEDİK Soner, a.g.e., s. 37.

(11) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 8.

(12) GEDİK Soner, a.g.e., s. 37.

viii.Serbest bölgelerde yapılmasına izin verilen faaliyetler depolama, yükleme, boşaltma, ambalajlama, çeşitli biçimlerde işleme ve pazarın ihtiyaçlarına göre hazırlama, karıştırma, temizleme, imha etme, montaj, bankacılık, sigortacılık, çeşitli araçların bakım ve onarımları, çeşitli endüstriyel faaliyetler ve çeşitli hizmetlerdir (13).

ix.Serbest bölgeler genellikle ülkenin dış dünyaya yönelik bir penceresi olup, ülkenin serbest bölgeden amaçlarına göre, sınai veya ticari ağırlıklı olabilmektedir (14).

x.Serbest bölgeleri hükümet, yerel yönetim, kanunla kurulmuş tüzel kişilikler, kurumlar veya özel şirketler yönetirler(15).

xi.Serbest bölgeler ülkenin dış dünyaya açılan pencereleri olması dolayısıyla, yabancı sermayeye özel imkanlar sunmak zorundadırlar (16).

xii.Serbest bölgelere malların giriş - çıkışları da ortak özellikler gösterir. Genellikle serbest bölgeye girecek olan mallar miktar olarak, malın menşei olarak veya bölgede kalma süresi olarak kısıtlanamaz. Serbest bölgeler malların giriş ve çıkışları bakımından yabancı topraklar gibi işleme tabi tutulurlar. Dış ülkelerden serbest bölgeye giren mallar her tür ithalat vergisi ve formalitelerden muaftır. Serbest bölgenin bulunduğu ülkeden serbest bölgeye gönderilen mallar ihraç edilmiş sayılır ve ihracat prosedürüne tabi tutulurlar.

Serbest bölgeden ülke içine alınan mallar ise o ülke açısından ithalat sayılır ve ithalat işlemlerine ve vergilere tabi tutulurlar. Serbest bölgeden diğer ülkelere gönderilen mallar ise, o ülkeye girerken gümrüğe tabidirler (17).

xiii.Serbest bölgeler buldukları ülkenin gümrük sınırları dışında sayılmalarına rağmen, gümrük yetkililerinin doğrudan veya dolaylı kontrolü altındadır ve kaçakçılığın önlenmesi için etrafı duvar veya parmaklıkla çevrilmiş ve polisiye tedbirler alınmıştır (18).

(13) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 7.

(14) PARILTI Hasan, Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987, s. 5.

(15) GEDİK Soner, a.g.e., s.37.

(16) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 5.

(17) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 7.

(18) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 5.

C. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ YERLERİ

Yukarıda tanımlanmış bulunan ve temel özellikleri sıralanan serbest bölgelerin varlık kazanabilmeleri için kurulacakları yerler saptanırken aşağıdaki noktaların gözönüne alınması zorunlu olmaktadır :

Serbest bölgeler ulusal ve uluslararası ticaretin yoğunlaştığı ve odaklaştığı yerlerde kurulmalıdır (19). Böylece serbest bölgeler ticari hayata doğrudan ve etkin bir şekilde girme imkanı bulacaklar ve ekonomiye katkıları da kısa sürede kendini gösterebilecektir.

Ulusal ve uluslararası ana ulaşım ve transit yolları üzerinde olmalıdır (20). Gerek maliyet gerekse zaman faktörü serbest bölgelerin bu tür yerlerde kurulmasını gerektirmektedir.

Serbest bölgenin kurulacağı yerin geniş bir hinterlandı (21) bulunmalı, iç bölgelerdeki ticaret ve sanayi merkezlerini besleme ve bölgelerden beslenme olanaklarına sahip olmalıdır (22). Serbest bölgeler, faaliyetlerini etkin bir biçimde sürdürebilmek için gerek kullanacağı hammadde ve işgücünü sağlayacağı gerekse ürünlerinin bir kısmını satacağı bir hinterlanda ihtiyaç duyacaklardır. Aksi takdirde bölgenin değil başarılı olması varlığını dahi sürdürmesi mümkün görülmemektedir.

Serbest bölgenin kurulacağı limanın gerekli alt yapı tesisleri bulunmalıdır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir : Gelişmiş bir kara, demir, hava ve denizyolu bağlantısı ve ulaşım şebekesinin bulunması; gelişmiş elektrik ve su tesisatının bulunması; yeterli mendirek, rıhtım, yükleme ve boşaltma tesislerine sahip olan modern bir liman olması; gelişmiş bir telekomünikasyon şebekesinin bulunması, yeterli depo, ambar ve soğuk hava tesislerinin bulunması; otel ve konaklama yerlerinin yakın ve yeterli olması (23). Bölgelere işletmecilerin çekilebilmesi buralarda bulunan altyapı imkanlarıyla doğru orantılıdır. Bazı teşvik unsurlarıyla donatılmış, ancak yeterli altyapısı bulunmayan serbest bölgelerin cazip olacağını söylemek mümkün değildir.

(19) GEDİK Soner, a.g.e., s. 37.

(20) GEDİK Soner, a.g.e., s. 37.

(21) Hinterland, yakındaki bir kasaba ya da kentle sıkı ekonomik ilişki içinde olan kırsal, kentsel ya da hem kırsal hem kentsel bağımlı bölge. Daha geniş bilgi için bkz. Ana Britannica 1986, 1987,1988, Cilt 11, s. 102.

(22) GEDİK Soner, a.g.e., s. 36.

(23) GEDİK Soner, a.g.e., s. 36.

Ülkenin önemli endüstri merkezlerine yakın olmalıdır (24). Böylece bu merkezlerin bazı olanaklarından yararlanma fırsatı olacaktır. Ekonomik olarak da buralarla yapılacak işbirliği serbest bölgeleri olumlu olarak etkileyeceği gibi, anılan endüstri merkezlerinin de serbest bölgelerden yararlanmalarını sağlayacaktır.

Bölgede bankacılık, sigortacılık, reklâmcılık gibi faaliyetler yeter derecede gelişmiş olmalıdır (25). Anılan faaliyetler ticari ve sınai işlerin ayrılmaz birer parçasıdır. Bu hizmetler, serbest bölgelerde yeteri kadar gelişmemiş durumda olursa faaliyetlerin sürdürülmesi hemen hemen imkansız hale gelecektir. Bu nedenle serbest bölgelerdeki bankacılık, sigortacılık ve reklamcılık gibi hizmet sektörü ile ilgili faaliyetlerin de desteklenerek yeteri derecede yer almasının sağlanması önem taşımaktadır.

Limana ya da bölgenin siyasal ve yönetsel kararlılık içinde olması gerekmektedir (26). Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek işletmeler ister yerli ister yabancı sermayeli olsun, belirli teşviklerden ve imkanlardan yararlanarak faaliyette bulunmak amacıyla kurulacakları için, istikrar içinde olmak isterler. Buralarda yapılacak yatırımlar da parasal açıdan önemli rakamlara ulaşacağı için hiç bir yatırımcı siyasal ve yönetsel açıdan istikrarsız bir bölgeye giderek sermayesini tehlikeye atmak istemeyecektir. Dolayısıyla, yatırımcıya siyasal ve yönetsel açıdan yeterli güvenlik ortamı sağlayan serbest bölgelerin başarı şansı yüksek olacaktır.

Yukarıda belirlenen özelliklere sahip yerlerde kurulan serbest bölgelerin başarılı olmaları ve içinde buldukları ülke ekonomilerine, dolayısıyla da dünya ekonomisine olumlu katkıda bulunmaları mümkün olacaktır.

(24) GEDİK Soner, a.g.e., s. 36.

(25) GEDİK Soner, a.g.e., s. 36.

(26) GEDİK Soner, a.g.e., s. 36.

II. SERBEST BÖLGENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. DÜNYADA SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1960'lı yılların ikinci yarısından sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerde önem kazanan ve ülkemizde de uygulamaya başlanılan günümüzün serbest bölgeleri, geçmişteki serbest şehirlerin zaman içinde değişime uğramasıyla meydana gelmiştir.

Serbest şehirler, bir şehrin tümünü kapsayan, siyasal yönden tamamen veya kısmen bağımsız, temel faaliyeti transit ticareti olan ve ikametın serbest bulunduğu bir bölge şeklinde tanımlanabilir. Özellikle Avrupa'da günümüzdeki milli devletlerin varlığından önce, transit ticaretin yoğunluk kazandığı yer ve zamanlarda serbest şehir uygulaması yaygın hale gelmiştir.

İlk serbest şehirlerden günümüzün serbest şehirlerine kadar uzanan aşamalar, tarihi bir sıra ile incelenebilir.

1- İlkçağda (27)

Başlangıç tarihleri ve nitelikleri tam olarak bilinmemekle beraber, ilkçağda Akdeniz'in doğu ve güney kıyılarında, ticari başarılarıyla tanınan Kartaca şehri, Sur şehri ve daha küçük bazı yerlerde farklı özellikler gösteren uygulamaların yapılmasıyla, serbest şehirlerin ilk belirtilerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Kartaca şehri ile buna benzer limanlar tam anlamıyla serbest şehir sayılmaz. Çünkü bunlar sadece kendilerine bağlı yerlere hizmet götüren tüccarlara bazı ayrıcalıklar sağlamışlardır. Ayrıca bir transit limanı olmak için kullandıkları yöntem, çekicilikten çok zorlamadır.

Yunanistan'da serbest şehirler bugünkülerle karşılaştırılabilir bir gelişme düzeyine gelmişlerdir. Chalcis, Pire limanları bunların en faal olanları idi. Pire limanında, bir taş duvar ile limandan ayrılan bir alanın serbest bölge için gerekli temel fiziki niteliklere sahip olduğu bilinmektedir.

(27) İlkçağ : En eski zamanlardan M.S. 395 yılına kadar süren çağa verilen ad., Meydan Larousse, İstanbul 1987, Meydan yayınevi, c. 6, s. 276., Yakındoğu'da yazının bulunmasından Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına (İ.S. 476) kadar geçen dönem., Grand Master Ansiklopedisi, İstanbul 1992, c. 2 s. 511.

Roma'da ise, Cumhuriyet Dönemi'nde (M.Ö. 510-27) ticari ilişkilerin sürdürülebilmesi amacıyla Putoeli (bugünkü Napoli şehrinin 10 mil batısında bulunan bir transit merkezi) ve Ostia (Tiber nehrinin ağzının kuzeyinde yer alıyordu) gibi bazı limanlarda bağımsız koloniler kurulmuştur. Buralarda tüccarların depo kiraladıklarına ilişkin belirtiler olmakla birlikte kesin belgeler mevcut değildir.

M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda denizcilik ve ticaretin etkisiyle kapitalizm, görüldüğü her yerde büyük ticaret merkezleri meydana getirmiştir. Bunların en önemlileri de belirli ticaret şehirleri idi. Bu yüzyıllarda savaşların başlıca konusunu oluşturan büyük şehirler, uluslararası politikaya tamamen ilgisiz kalarak, sadece ticaretle ilgilenmişlerdir.

Rodos da, M.Ö. 3. yüzyılda transit ticaretle zenginleşmiş bir şehirdir. Ayrıca kuvvetli bir donanmaya da sahip bulunan Rodos, İskenderiye'nin rakibi durumundaydı. Rodos, İskenderiye'nin gümrük vergilerini yükselttiği bir sırada, İskenderiye üzerinden yapılan ticareti çekebilmek amacıyla kendini serbest şehir ilân etmiştir.

III. Makedonya Savaşı (M.Ö. 171-168) sonucu galip gelen Roma, Makedonya'yı kendine bağlamıştır. Bu savaş sonucu Küçük Asya'daki (Anadolu) arazisini kaybeden ve istenildiği şekilde boyun eğmeyen Rodos'un elinden başkentlerin büyük pazarı rolünü alabilmek için Delos, Roma tarafından serbest liman ilân edilerek, Rodos'un karşısına çıkarılmıştır.

Delos adası serbest liman haline getirildikten sonra ticari yönden başarılı olmasına rağmen, serbest bölgelerin gelişimi konusunda önemli bir etki yaratmamıştır.

Kısaca, ortaya çıkışları ile yapı ve nitelikleri konusunda kesin bilgiye sahip olunmayan ilk serbest şehirlerin, reeksport amacına yönelik geçici depolama ve transit noktaları oldukları söylenebilir (27).

2- Ortaçağda (28)

Roma İmparatorluğu'nun yenilmesini ve parçalanmasını izleyen yüzyıllarda serbest şehir uygulamalarında gerilemeler görülmüştür.

(27) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 12.

(28) Ortaçağ : Klasik eskiçağ ile modern çağ arasında kalan tarih dönemi., Meydan Larousse c. 9 s. 610., Avrupa tarihinde kabaca İS 5-15. yüzyıllar arasını kapsayan dilimin, gene Avrupa merkezli kronolojilerde 17. yüzyıldan beri kullanılan adı., Ana Britannica, c. 17 s. 185.

Feodalitenin hüküm sürdüğü dönemde(5-11.yüzyıllar arası) kapalı ev ekonomisi uygulanarak ticaretin ihmal edilmesinin doğal sonucu olarak, serbest şehir uygulamaları önemini yitirmiştir.

Feodal rejimin 11. yüzyıldan sonra çeşitli siyasal ve ekonomik nedenlerle çöküşü sonucu, ortaçağın şehir ekonomisi ortaya çıkmıştır.

Bu dönemlerde yapılan haçlı seferleri, Avrupalıları zengin doğu milletleri ile ticari ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Bu ticari ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde özellikle Akdeniz'de kolonileri bulunan İtalyan şehirlerinin önemli rolleri olmuş, bunun sonucu olarak da bazı İtalyan şehirleri canlı birer ticari merkez durumuna gelmişlerdir. Buralarda ticari ilişkilerin yoğunlaşması, gerek coğrafi gerekse ekonomik avantajları nedeniyle bir takım yeni şehirlerin doğmasına yol açmıştır.

Bu şekilde canlanan uluslararası ticari hayat içinde serbest şehirler de tekrar önemli birer merkez haline gelmişlerdir (29).

3- Yeniçağda (30)

16. yüzyılda fikri ve maddi alanda meydana gelen değişikliklerin iktisadi düşünce üzerindeki etkileri çok büyük olmuş, ortaçağın iktisadi faaliyetleri geniş ölçüde gelişme göstermiş, merkezi otoriteler güçlenerek milli devletler kurulmuş ve ortaçağın feodal düzeni son bularak, derebeylik ve şehir devletleri ortadan kalkmıştır. Fikri ve maddi alanda meydana gelen değişikliklerin sonucu olarak 15. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıla kadar devam eden iktisadi sisteme merkantilizm adı verilir (31).

Merkantilizm döneminde, serbest şehir uygulamaları sözkonusu olmakla birlikte serbest bölge uygulamasına geçiş konusunda da aşamalar sağlanmıştır. Bu dönemde özellikle ithalata aşırı sınırlamalar getirilmiştir. Bu gibi sınırlamalar nedeniyle serbest şehir ve bölgeler, dış ticaret ilişkilerinin sürdürülebilmesi bakımından zorunlu hale gelmiş ve çokça uygulanmışlardır.

(29) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 13.

(30) Yeniçağ : 1453'den (İstanbul'un zaptı) 1789'a (Fransız ihtilali) kadar süren çağa verilen ad., Meydan Larousse, c. 12 s.775.

(31) Merkantilist dış ticaret görüşü için bkz. Rıdvan KARLUK, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi (Ders Notları), Eskişehir İTİA 1980, s. 12-13.

16. yüzyılda Merkantilizmin ilk devirlerinde Avrupa'dan Orta ve Uzak Doğu'ya uzanan deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Akdeniz'de bazı liman ayrıcalıklarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Toskana'daki Livarno kasabası 1675'de serbest şehir olarak tüccarlara bazı ayrıcalıklar tanınan bir yer olmuştur. Akdeniz'in 16, 17 ve 18. yüzyıllardaki başlıca serbest şehirleri ; İtalya'da Ancona, Civita-Vessina, Ville-France, Cenova, Fransa'da Marsilya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda ise Trieste ve Fiume'dir. Bu dönemde Cenova'daki uygulama, günümüzdeki serbest bölgelerin habercisi olarak nitelendirilebilir. Cenova'da 17. yüzyılda belirli bir bölge, serbest hale getirilerek, kanunen bazı özel ayrıcalıklar tanınmış ve tecrit edilmiş bu bölgede sıvı olmayan yabancı kaynaklı malların depolanması olanağı sağlanmıştır.

Fransa, 1762'de Dunkirk'i, 1784'de ise Bayonne ve Lorient'i serbest şehir haline getirmiştir. Danimarka Altona'da benzer bir uygulamayı gerçekleştirmiştir. İngiltere 1705'de Cebelitarık'ı serbest şehre dönüştürmüştür. Daha sonra Hong-Kong, Singapur, Colombo, Aden ve Malta'da serbest şehirler kurmuştur. Venedik de, 1830'da Avusturya tarafından serbest şehir haline getirilmekle birlikte, 36 yıl sonra İtalya'ya dahil olunca bu statüsünü yitirmiştir.

4- Yakınçağda (32)

Bu dönemin 1950 öncesi ve sonrası olarak incelenmesinin nedeni, 1950 sonrasının serbest bölgelerin gelişimi bakımından özel bir önem taşımasındandır.

a. 1950 öncesi dönem

Serbest bölgeler, özellikle 1850'den sonra, Avrupa'da günümüzdeki temel kanuni yapı ve şekillerini elde etmeye başlamışlardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra serbest bölge uygulaması önemli ölçüde artış göstermiştir. 1929 ekonomik bunalımını izleyen yıllarda ülkeler, ekonomik çöküntünün etkilerini azaltmaya yönelik araçlardan biri olarak serbest bölge uygulamasından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde serbest şehir uygulaması hemen hemen ortadan kalkmış, serbest bölge uygulamasında ise önemli artışlar görülmüştür.

(32) Yakınçağ : 1789 Fransız Devriminden bugüne kadar olan süre., Meydan Larousse, c. 12 s. 699.

Bu dönemde, serbest şehir uygulamasının büyük ölçüde ortadan kalkmasının temel nedeni, özellikle Avrupa'da küçük devletlerden büyük devletlere geçiş hareketinin gerçekleştirilmesidir. Bu hareket içinde belirli ülkelerin siyasal sınırları içine giren serbest şehirler, sahip oldukları statüleri yitirmişlerdir.

Bu dönemde gerçekleştirilen serbest şehir uygulamaları da uzun ömürlü olmamış ve bu çeşit uygulamalar büyük ölçüde azalmıştır. Eski serbest şehirlerden sadece Hong-Kong ve Singapur günümüze ulaşabilmişlerdir (33).

b. 1950 Sonrası Dönem

Endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kârı sağlayacak yatırım alanları aramaya yöneltmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan uluslararası sermaye hareketleri II. Dünya Savaşı öncesi büyük ölçüde portföy yatırımları şeklinde gerçekleştiriliyordu. Savaş sonrasında portföy yatırımlarının öneminin azalmasına karşılık, dolaysız özel yabancı sermaye yatırımlarında önemli artış görülmeye başlamıştır. Bu gelişmede özellikle 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde önemli bir yer işgal etmeye başlayan çok uluslu şirketlerin rolü büyüktür.

Çok uluslu şirketler, üretim faktörleri ve teknolojiyi uluslararası düzeyde dolaştırmaya başlamışlar, ayrıca kaynak tahsisini evrensel düzeye getirmişlerdir. Yüzyılımızda, ulaşım ve haberleşme teknolojisinde görülen gelişmeler mal naklini kolaylaştırırken, üretim teknolojisinde ürünü ve üretim sürecini parçalara ayırma imkânı veren gelişmeler sağlanmıştır. Bunların sonucu olarak, çok uluslu şirketlerin, üretimlerinin tamamını veya belirli kısımlarını, uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırmaları mümkün hale gelmiştir.

Gelişmiş ülkelere sendikal baskıların neden olduğu ücret maliyeti yükselmeleri ve uluslararası ticari rekabet ortamının giderek şiddetlenmesi, çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerinin tamamını veya belirli kısımlarını uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarını çekici hale getirmiştir. Endüstrilerin bir takım uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırılması süreci içinde yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır. Bu da serbest üretim bölgeleridir.

Serbest üretim bölgelerinin ortaya çıkışına neden olan gelişmeleri yalnızca çok uluslu şirketler açısından incelemek olayın sadece bir yönünü dikkate almak olur. Çünkü, serbest üretim bölgeleri çok uluslu şirketlerin ve gelişmekte olan ülkelerin bazı farklı ekonomik amaçlarının çakışması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, özellikle 1950 sonrasında gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen çeşitli gelişmeleri ve bunların serbest bölgeleri gerektirici niteliklerini incelemeden yapılacak açıklamalar yetersiz kalacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle 1930'lu yıllardan başlayarak kalkınma çabalarını ithal ikamesi politikası aracılığıyla gerçekleştirmeye yönelmişlerdir. Fakat bu politika uygulamada beklenen sonuçları vermeyince 1950 sonrasında ihracata yönelik kalkınma politikası uygulaması yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin amaçladıkları kalkınma hızını elde edebilmek için gerekli olan yatırımları gerçekleştirme konusunda iki büyük engelleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yapılmak istenen yatırımları karşılayacak iç tasarrufların yetersizliği (tasarruf açığı veya iç açık), diğeri ise yatırımlar için gerekli olan ithalatı karşılayacak yeterli dövizin bulunmayışı (dış açık veya dış ticaret açığı)dır. Bunlara teknolojik açık da eklenebilir. Eğer iç kaynaklar yukarıda belirtilen açıklardan biri nedeniyle atıl kalıyorsa, yabancı sermaye bu açıklardan bir veya daha fazlasını kapayarak atıl kalan kaynakları harekete geçirebilir. Çünkü yabancı sermaye yatırımları iç tasarrufların yetersizliğini giderici bir nitelik taşıyan dış tasarrufların önemli bir bölümünü oluştururlar. Ayrıca döviz şeklinde geldikleri için, dış açığı giderici bir rol de üstlenirler. Böylece yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkenin sermaye birikimi ve üretim kapasitesi üzerinde dolaysız olarak katkıda bulunur.

ihracata yönelik kalkınma politikası izleyen gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermayenin özel bir önemi vardır. Çünkü uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış piyasalar konusunda geniş tecrübeleri ve yeryüzüne yayılmış bir satış ve pazarlama örgütleri bulunmaktadır. Ev sahibi ülke yabancı şirketlerin geniş bilgi ve örgütlerinden yararlanarak ihracatını arttırabilir. Ayrıca yabancı sermaye yatırımları yaratacağı yeni iş imkânları ile ev sahibi ülkenin işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunur.

Bu durumda, ihracata yönelik kalkınma çabası içinde bulunan ülke, yabancı sermayeyi çekebilmek veya bu şekilde gelen sermaye miktarını artırmak amacıyla, yabancı yatırımcılara bir takım cazip koşullar hazırlama gereği duyar. Bunlar, ucuz (hatta sübvansede edilmiş) işgücü, çeşitli vergi bağışıklık ve indirimleri, sermaye ve kâr transferi serbestliği, endüstriyel altyapı imkânları ve buna bağlı çeşitli hizmetler, politik istikrar ve bir kısım işçi haklarının uygulanmaması (asgari ücretin ve iş uyuşmazlıklarının) gibi düzenlemelerdir.

Bu tür özel koşul ve ayrıcalıkların tüm ülke çapında uygulanması her zaman için mümkün değildir. Bu nedenle bu çeşit özel koşul ayrıcalıklarla donatılmış bölgelerin belirlenerek, yabancı yatırımcıları buralara yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi bir çözüm olarak görülmüştür. Bu gelişmelerin sonucu olarak 1960'lı yıllardan başlayarak, serbest üretim bölgesi adı verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır.

İlk serbest üretim bölgesi 1958 yılında İrlanda'nın Shannon Havaalanı yakınında kurulan Shannon serbest bölgesidir. Bu, tümüyle ihracata yönelik olarak kurulmuş ilk serbest bölgedir.

1960'lı yılların ikinci yarısında Doğu Asya'da birçok ülke serbest üretim bölgeleri kurmaya başlamışlardır. Bunlardan ilki Tayvan'da kurulan Kaohsiung serbest üretim bölgesidir.

Güney Kore'de 1970'de Masan, Filipinler'de ise 1972'de Bataan serbest üretim bölgeleri kurulmuştur. Aynı yıl Malezya'da Bayan Lepas serbest üretim bölgesi kurulmuştur.

Serbest üretim bölgeleri konusunda görülen gelişmelerin yanı sıra, serbest bölgelerde genel olarak da büyük bir ilerleme görülmüştür. Bu gelişme özellikle 1970 yılından sonra hızlanarak, 1980 yılında toplam serbest bölge sayısı 362'ye ulaşmıştır. Bunların 62'si ABD'de, 90'ı Avrupa'da, 55'i Afrika'da, 85'i Latin Amerika'da, 25'i Ortadoğu'da, 35'i Uzakdoğu'da, 10'u ise Meksika'da yer almaktadır. Ayrıca aynı yıl dünya ticaret hacminin yaklaşık % 9'unun bu bölgelerden gerçekleştirildiği ve 6 milyon kişiye istihdam imkanı sağlandığı tahmin edilmektedir (34).

B. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de serbest bölge kurulması ile ilgili düşünce, öneri ve girişimlerin tarihi, İstanbul Ticaret Odası'nca yapılan araştırmalara göre, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar geri gitmektedir. 1856 yılında bugünkü Romanya sınırları içinde kalan Sulina kentinde, bir serbest bölge kurulması önerilmiştir. O zamanki ortam ve koşullar altında bu önerinin gerçekleşmesine olanak yoktu. Fakat kentin coğrafi konumu çok elverişli olduğu için Romanya hükümeti 5 Ağustos 1978 tarihli bir kararname ile (Decree on The Free Port of Sulina) Sulina'yı serbest liman haline getirmiş ve işletmeye açmıştır (35).

Cumhuriyet devrinde ise serbest bölge kurma girişimleri somut çalışmalarla 1920'li yıllara kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin bağımsızlığını kazanıp ulusal ekonomisini oluşturmaya başlamasından bu yana, serbest bölge konusu, çeşitli dönemlerde uygulanan ekonomik politikalara göre, bu politikalara sıkı sıkıya bağlı olarak dönem dönem Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Türkiye'de serbest bölge kurma girişimleri ve tartışılan serbest bölge modelleri günün ekonomik politikası ile yakından ilgili olmuştur.

Türkiye'de serbest bölge tartışmalarının yoğunlaştığı ve yasa, kararname düzeyinde kurumlaşmaya yüz tuttuğu üç ana dönem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin Dünya ekonomisine ihracata yönelik tarımda uzmanlaşmış bir ülke olarak katıldığı 1920'li yıllar ; ikincisi, 1946'lardan itibaren uluslararası ekonomik sisteme uyum sağlanmaya başlanan 1950'li yıllar ; üçüncüsü ise, 1953 - 1980 yılları arasında uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanmasıyla benimsenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulanmaya başlandığı 1980'li yıllardır.

İleride de açıklanacağı gibi, her dönemin kendi koşulları serbest bölgelere yüklenen görev ve beklentileri de farklı kılmaktadır. 1920'li yıllarda serbest bölgelerde transit ticaret faaliyeti ağırlıklı olarak plânlanırken, 1980'li yıllarda transit ticaretin yanısıra, ihracata yönelik sınai üretim ve reeksport faaliyetleri önem kazanmaktadır. Serbest bölge kurma girişimlerinin yoğunlaştığı sözkonusu üç dönemin ayrı ayrı incelemesine geçebiliriz.

(35) TUNCER Selahattin, "Türkiye'de Serbest Bölge", Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Semineri içinde, İAV, İstanbul 1982

1- 1920'li Yıllarda Serbest Bölge Kurma Girişimleri

Osmanlı toplumu Dünya ticaret sistemine ihracata yönelik tarım ve maden ülkesi olarak katılmış ve dış ülkelerden gelen borç ve yabancı sermaye biçimindeki sermaye ihracı da bu işbölümüne uygun alanlarda yoğunlaşmıştır (Bankacılık, demir yolları, limanlar yapımı, ticaret, madenler vs.).

Yabancı firmaların tarım ve maden bölgelerini demir yollarıyla limanlara oradan da uluslararası pazarlara bağlama süreci bu dönemde başlamış, sanayileşmiş ülkelere kaynaklanan ithalat - ihracat kredileriyle ucuza alma, pahalıya satma, böylece de eşitsiz mübadele yoluyla değer aktarma mekanizması bu dönemde kurulmuştur. Yabancı tüccarların bu işleyiş içinde işbirliği ettiği kişiler ise Osmanlı topraklarındaki azınlık tüccarlar olmuştur.

Türkiye 1923 - 1929 yılları arasında 19. yüzyılda olduğu gibi, uluslararası ekonomik sistemde ihracata yönelik tarım ve maden üretimi yapan ve gelişmiş ülkelere mal satın alan bir ülke idi. Bu yapının sürmesi en çok ticaret kesiminin işine geliyor ve Türkiye'de korumacı bir dış ticaret politikası yerine liberal bir politika izlenmesi konusunda batı ülkeleriyle eşgüdüm içinde hareket ediyorlardı.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğu zaman Osmanlı Devletinden kendisine 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması miras olarak kalmıştır. Bu anlaşma Osmanlı Devletini Batının açık pazarı durumuna getirmiştir. Türkiye 1838 Ticaret anlaşmasından 91 yıl sonra ancak 1929 yılında gümrüklerine hakim olabilmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1929'a kadar ithalat Lozan anlaşması gereğince hiç bir kayda bağlanmamıştır. Bu tarihten sonra Lozan anlaşması ile sağlanan haklar kullanılmaya başlanarak ülke ekonomisi yabancıların haksız rekabetinden korunmaya çalışılmıştır (36).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin en önemli sorunu, öncelikle hızla sanayileşmek ve kalkınmaktır. Bu nedenle ihracat, ikinci derecede kalmış ve "ekonominin kendi yağıyla kavrulması" tercih edilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye'de uzun bir süre hızlı sanayileşme amacıyla iç piyasa için üretim yapan ithal ikamesi politikasına ağırlık verilmiş olup ihracatın teşviki ihmal edilmiştir.

(36) KEYDER Çağlar, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarının Millileşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı s. 245.

Bu dönemde, Müslüman - Türk ticaret kesimi yabancı tüccarların Türkiye'deki ortaklarının yerini almak ve bunlardan kendilerine kalan ticaret kâr payını arttırmak gibi ikili bir hedef ve çaba içindedir. Birinci hedefe daha Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşmaya koyulan Müslüman - Türk tüccarları, ikinci hedefleri konusunda hükümetin güçlü desteğini aramışlardır. Örneğin kıyı gemiciliği Türk tüccarlara verilmiş, Türk Ticaret Odaları ve Borsaları yarı resmi bir organ olarak kabul edilip yabancı tüccarların da buodalara girmeleri zorunlu görülmüştür (37).

Türk tüccarının olanaklarını genişletecek diğer bir önlem olarak da liman tesislerinin geliştirilmesi ve İstanbul limanı içinde bir serbest bölge kurulması düşünülmüyordu.

Serbest bölge İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı sonrasında kaybettiği transit ticaret olanaklarını geri getirecek bir uygulama olarak düşünülmüyordu. Birinci Dünya Savaşından önce, özellikle Avrupa'nın İran ve Sovyetler Birliği ile ticaretinde transit liman işlevi gören İstanbul Limanı, savaş sonrasında gerek Sovyetler Birliği'nin dış ticaret hacminin daralması, gerekse de limanın sağladığı hizmetlerin kalitesinin düşüklüğü nedeniyle transit ticaret merkezi olma özelliğini yitirmişti. 1910 - 1927 yılları arasında İstanbul'a uğrayan gemi tonajı % 45 oranında azalmıştı. Ticaret kesimine göre limanda bir serbest bölge kurulması, trafiği eski durumuna getirebilir ve İstanbul yeniden Pire, Selanik, hatta Port Sait, Cenova ve Trieste'ye kaptırmış olduğu coğrafi konumuna layık öneme kavuşabilirdi (38).

Bu amaçla 1926 döneminin hükümeti, İstanbul'da serbest bölge kurulması olanağını araştırmak üzere, İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'nca oluşturulan özel bir komisyon görevlendirmiştir. Komisyon, 11.12.1926 tarihinde, "İstanbul'da Serbest Bölge Kuruluşu ile ilgili Rapor"u hazırlayarak Hükümete sunmuştur.

Hazırlanan bu raporda "İstanbul kentinin ticaret yolları içinde bir odak noktası olduğu, Romanya, Bulgaristan kıyılarında geçiş alanı sağlayan Karadeniz havzası ile en önemli ticaret mallarının ve sömürge eşyasının Cebelitarık Boğazı aracılığı ile Batıdan ve Süveyş Kanalı yolu ile de

(37) KEYDER Çağlar, a.g.e., s. 246.

(38) KEYDER Çağlar, a.g.e., s. 247.

*Cumhuriyetin ilk yıllarında
Türk tüccarlarının İstanbul'da
Oda ve Borsaların kurulması
ve bu şekilde ticaretin gelişmesi*

Güney ve Güneybatıdan büyük bir kolaylıkla dökülüp geldiği Akdenizin birleştiği yerdeki merkezi konumu ve çok geniş doğal limanı ile kendine özgü bir önemi olduğu ve kurulacak serbest bölgenin çevre pazarlarla ticaret yapan firmaları çekebilmek için Türk gümrüklerinin ve mevzuatının geçerli olmadığı, modern tesis ve yeterli depoya sahip bir alan olması gerekeceği" belirtilmiştir (39).

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından oluşturulan aynı komisyon, 1927 yılında İstanbul'da serbest bölge kurulmasına ilişkin ikinci raporunu da hazırlayarak Hükümete sunmuştur.

1927 tarihli ikinci raporda, büyük ölçüde ilk rapora paralel görüşlere yer verilerek, İstanbul Limanında bir serbest bölge kurulabilmesi için yapılması gereken düzenlemeler ayrıntılı olarak açıklanmıştır (40).

Hazırlanan ve tartışmaya açılan bu raporlardan sonra TBMM 22.06.1927 tarihinde İstanbul'da serbest bölge kurulması konusunda hükümete yetki veren "1132 Sayılı Serbest Bölge Yasası"nı onaylamıştır. Bu Yasa, Resmi Gazetenin 19.07.1927 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bu, Türkiye'nin serbest bölge ile ilgili ilk yasasıdır.

Söz konusu Serbest Bölge Yasası'nın 2. maddesinde İstanbul belediye sınırı ya da dolayında kurulacak serbest bölgede malların depolanması, ambalajlanması, düzenlenmesi, sınıflandırılması, temizlenmesi, yıkanması, işlenmesi, nitelik ya da biçimlerinin değiştirilmesi, ve bunlara benzer işlemlerin uygulanması ; bölgeye gelen ilkel maddelerin işlenerek mamul ya da yarı mamul duruma dönüştürülmesi ; montaj işlemlerinin yapılması ; gemi ve öteki deniz taşıtlarının onarım ve bakımı faaliyetlerinin yapılması öngörülmüştür.

Yasanın 2. maddesinde yazılı sözkonusu faaliyetler dışındaki amaçlar için harcanacak ve tüketilecek maddelerden özel yasalarına ve bu alanda düzenlenecek bir tüzüğe göre vergi, resim ve ücret alınacağı ; vergi, resim ve ücretleri ödemeksizin harcanan ve tüketilen maddelerin ise kaçak sayılacağı yasanın 10. maddesinde belirlenmiş, ayrıca 7. maddede de bölge içinde gümrük ve sanayii özendirme yasalarıyla belediye harçları dahil her türlü harç ve vergilere ilişkin yasalar uygulanmaz denilmiştir.

(39) İstanbul Ticaret Odası, **Serbest Bölgeler Tanımı-Dünyada-Türkiye'de**, Ekonomi Yayınları Dizisi No 14, İstanbul 1983, s. 77-80.

(40) İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 81-89.

1927 Serbest Bölge Yasasının tek uygulaması ; bu yasaya dayanılarak 1929 yılında "Ford Motor Şirketi"ne, Türkiye'ye satacağı otomobil, kamyon ve traktörleri monte edebilmesi için özel bir sözleşme ile Tophane rıhtımında 25 yıllık bir süre için serbest bölge hak ve ayrıcalıklarından yararlanma olanağı sağlanmıştır (41).

Türkiye'deki ilk serbest bölge uygulamasına dayanak teşkil eden 2 Şubat 1929 tarihli yasaya ilişkin sözleşmeye göre ; bölgeye ithal edilen her türlü araç, gereç ve donanım her türlü ithal vergilerinden ve tüm harçlardan bağışık olacaktır. Bu malların bölgeden yeniden dışarıya gönderilmesi yine her türlü vergi ve harçtan bağışık olurken, ülke içine sokulması gümrük harcı, muamele vergisi ve öteki harçlar ile vergilere tabi olacaktır. Ford Motor Şirketi bölgedeki işlemleri için defter ve belgeleri Türkçe tutmaya yükümlü olmayacak ve bunun yanısıra tescil, beyanname verme ve ticaret odasına kaydolma gibi yükümlülüklerle de tabi olmayacaktır. Öte yandan şirket Amerika'daki ve bölgedeki faaliyetlerinden doğan kâr dolayısıyla (ülke içinde bir büro açılırsa bu genel hükümler çerçevesinde vergiye tabi olacaktır)hiç bir vergi ödemekle yükümlü olmayacaktır. Ancak, fabrika ve büroda çalışanların vergileri aylıklarından kesilerek hükümete ödenecektir.

Öte yandan, belli şartlar gerçekleştiğinde serbest yerden ülkeye ithal edilecek araçlar için Hükümet Şirket'e her araç başına 30 dolar prim vermeyi 2 Şubat 1929 sayılı yasaya ek oluşturan sözleşmenin 7. maddesi ile taahhüt etmiştir.

Ford Motor Şirketi, Türkiye ile yapmış olduğu anlaşmaya dayanarak Tophane rıhtımında kendisi için ayrılan "serbest yer"de bir otomobil ve kamyon montaj fabrikası kurmuştur. Bu Türkiye'de fiilen işleyen ilk serbest bölge uygulamasıdır. Ancak bu uygulamayı gerçek anlamda bir serbest bölge olarak adlandırmak güçtür. Çok sınırlı ve belirli bir amaca yönelik olarak tek bir şirkete serbest bölgenin bazı hakları tanınmıştır. Bu, bir serbest bölge uygulamasından ziyade kapütilyasyonları çağrıştıran bir uygulama görüntüsü vermektedir. Ancak serbest bölgenin en önemli özelliği olan gümrük sınırları dışında sayılması Ford şirketinin Tophane'de kurduğu montaj tesislerinin bulunduğu alana uygulandığı için, bu uygulamayı bir serbest bölge uygulaması sayabiliriz. Kanunda da bu bölge "serbest yer" olarak adlandırılmıştır.

Ancak, Tophane'de bir otomobil montaj tesisi kurarak faaliyete geçen Ford Motor Şirketi, kısa süre içinde faaliyetine son vermiştir. Bu ilk deneyimin akibeti konusunda İstanbul Ticaret Odası Dergisi'nin Mart 1960 sayısında serbest bölgelerle ilgili bir raporda şöyle denilmektedir :

"Mahiyeti anlaşılmış ve faydası takdir edilmiş olsaydı milli ekonomimize paha biçilmez hizmetler ifa etmesi mümkün olan bu tesis, çok sert ve bezdirici idari tasarruflarla işleyemez hale getirilmiş, nihayet kurucusuna memleketimizden ayrılıp rakip memleketlere gitmekten başka bir imkân bırakılmamıştır."

Başarısız "Ford Motor Şirketi" girişiminden sonra serbest bölge kurulması konusunda, 1950'li yıllara kadar pek ciddi adımlar atılmamış ve konu küllenmiştir. Bunda başlıca etken 1930'lu yıllarda dünya ticaretinin buhran nedeniyle durgunlaşması ve Türkiye'nin bu dönemde benimsemiş olduğu korumacı dış ticaret politikaları ile ithal ikameci sanayileşme modelinin uygulanmasıdır.

Her ne kadar konu küllenmişse de başarılı sonuç alamamış olmasına rağmen 1930 -1950 arası dönemde dikkate değer iki girişimde bulunulmuştur. Bunlardan birincisi İktisat Bakanlığı ile Yüksek İktisat Meclisinin 1930 yılında ortaklaşa hazırlamış olduğu ve "Şakir Kesebir Plânı" olarak adlandırılan bir ekonomik programda serbest bölge konusunun yer almasıdır (42).

İkinci bir girişim ise, 17 Mayıs 1946 tarihinde kabul edilen 4893 sayılı "Şark Halı Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun" ile Şark halı ve kilimleriyle benzeri hayvan postlarının transit olarak Türkiye'ye ithali ve işlenerek veya işlenmeden ihracı için bir "serbest yer" kurulmasının kararlaştırılmış olmasıdır.

Söz konusu kanunun 1. maddesinde Türkiye'den transit geçirilecek Şark halıları, kilimleri, ve bunlardan yapılmış heybe torba, yastık ve benzerleri ile her çeşit terbiye görmüş ve görmemiş hayvan postları için Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın izniyle serbest yer kurulabileceği belirtilirken ; 2. maddede söz konusu bu eşyalardan gümrük ve diğer giriş ve iş istihlak vergi ve resimlerinin alınmayacağı hüküm altına alınmıştır.

(42) Şakir Kesebir Planı hakkında geniş bilgi için bkz. İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 101-105.

Kanunun yayımlanmasından sonra İstanbul Eminönü civarında bir antrepo bu işe ayrılmış ve kısa bir uygulamadan sonra istenilen sonuç alınamadığı için bu işten vazgeçilmiştir (43).

2- 1950'li Yıllarda Serbest Bölge Kurma Girişimleri

Geçmiş yıllarda korumacı dış ticaret politikası ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi modeli uygulanmakta iken, 1946 yılı sonlarında Türkiye'nin dış ticaret politikasında liberalleşme doğrultusunda önemli değişiklikler olmuştur. İthalat kısıtlamaları gevşetilmiş, % 116 oranında devalüasyon yapılmış, özellikle serbest dövizle ithal edilecek malların listesi genişletilmiştir. Bu politika, ithalatın hızla artmasını beraberinde getirmiştir. İhracatta artış olmamasına karşılık ithalattaki hızlı tırmanış döviz rezervlerinin tükenmesi sonucunu doğurmuştur. Dış ticaret açığının artması üzerine 1947 yılından beri uygulanan liberal nitelikli dış ticaret terkedilip 1953 yılında yeniden korumacı nitelikli bir dış ticaret politikası benimsenmiştir. Bu politikayla, ithali kısıtlanan mallar yabancı firmalarla bütünleşmek suretiyle kurulan montajcı nitelikli fabrikalarda üretilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde, serbest bölge olgusu yeniden gündeme gelmiş ve 15.6.1985'de yürürlükten kaldırılan 21.12.1953 tarih ve 6209 sayılı "Serbest Bölge Kanunu", 29.12.1953 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak 1927'de çıkartılmış olan 1132 Sayılı Kanun'un yerine yürürlüğe girmiştir.

1927 yılında çıkarılan Serbest Bölge Kanunu Hükümete sadece İstanbul'da serbest bölge kurma yetkisi vermişken, 6209 Sayılı Kanun'un 1. maddesi hükümete istenilen yörede ve saptanacak genişlikte serbest bölge kurma yetkisi tanımıştır. Aynı kanunun 6. maddesi ile gümrük hattı dışında ve bu bakımdan Pasaport Kanunu, Ecnebilerin Türkiye'de Seyahat ve Ticaret Etmeleri Hakkında Kanun, Gümrük Kanunu, Gelir ve Kurumlar ile Esnaf Vergileri hariç olmak koşuluyla bütün vergi, resim ve mükellefiyetlere ait kanunların uygulanmayacağı bir yer olarak tanımlanan serbest bölgelerde yapılacak işler ise kanunun 1. maddesinde şu şekilde sıralanmıştır :

- i) Dahilden veya hariçten eşya getirilmesi, getirilen eşyanın depo edilmesi,

(43) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara 1985, s. 14., TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 30.

- ii) Bu eşyanın tanzim ve tasnifi, karıştırılması, kabuk, çöp, çekirdek ve kollarından ayrılması, ayıklanması, elenmesi, temizlenmesi, yıkanması ve havalandırılması, ambalajların değiştirilmesi, tamiri veya yeniden yapılması, reklâm ve satış için teşhiri ve benzeri diğer ameliyelerin yapılması,
- iii) Bölgeye getirilen eşya üzerinde tamir, montaj ve sökölme işleri yapılması ve her türlü sınaî imalatta bulunulması,
- iv) Dahilden veya hariçten getirilen malzeme ile gemi ve sair demir taşıt ve araçlarının inşası, tamiri, montaj ve sökölmesi.

6209 Sayılı Kanun, uygulamaya ilişkin birçok durumun saptanmasını kararnamelere bırakmıştır. Bu kanun çerçevesinde serbest bölge ile ilgili olarak iki başarısız serbest bölge denemesi yaşanmıştır.

Bununla ilgili ilk kararname 29.12.1956 tarihinde çıkarılmış ve İskenderun'da bir serbest bölge kurulması için gerekli yasal tasarruflar yerine getirilmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun 8160 sayılı sözkonusu Kararnamesinden sonra, Maliye Bakanlığı'nın sadece serbest bölgelerle ilgili olmak üzere, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 Sayılı Karara İlişkin 9 Numaralı Tebliğ"i 21.03.1957 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 43 maddelik bu uzun tebliğde, serbest bölgelerdeki kambiyo işlemlerinin ne şekilde yürütüleceği oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

Öte yandan, İskenderun'da serbest bölge kurulması hakkındaki 8160 Sayılı Kararname 6209 Sayılı Kanun'un 1. maddesinde sıralanan faaliyetlerden sadece ilkinde izin vermiştir. Buna göre serbest bölge Türkiye'den veya dışarıdan getirilen eşyanın depo edildiği bir yer olmaktan öteye gidememiş, serbest bölgenin yönetimi de T.C.Devlet Demiryolları'na verilmiştir. Bu nedenle, gerçek anlamda bir serbest bölge uygulamasına gidilmediğini söyleyebiliriz.

Devlet Demiryolları idaresi İskenderun Limanında beheri 720 metrekarelik iki adet kapalı ambar ile bu ambarların etrafındaki 3.160 metrekarelik açık alanı serbest bölge olarak 15 Mayıs 1957 tarihinde işletmeye açmıştır.

Rıhtımdan uzak, kapalı ve açık alan olarak çok kısıtlı imkânları bulunan serbest bölge, günün şartlarına uygun olmaması, işletmecilik yetersizliği gibi nedenlerden dolayı ihraç edilmek üzere depolanan 2.000 ton civarındaki krom madeninden başka iş yapmamıştır.

Bilahare limanın tevsii çalışmalarında bu serbest bölge sınırları da ortadan kaldırılmıştır (44).

İkinci uygulama 1958 yılında Tuzla'da gerçekleşmiştir. Tuzla'da jip üretilen bir alana serbest bölge statüsü tanınmıştır. Bu alanda serbest bölge kurulması ve işletilmesi, "Tuzla Serbest Bölge Sözleşmesi" ile Verdi Limited Ortaklığı'na bırakılmıştır. Burada bir müddet faaliyet gösteren şirket başarısızlığa uğramış, arazisi bir kamu kuruluşunca alınmış ve bundan sonra bu alandan serbest bölge olarak yararlanmak mümkün olmamıştır (45).

Gerek serbest bölge yasasının çıkarılması, gerekse de yasal koşullarının hazırlanmasına karşın, serbest bölge uygulamasına gidilmemesinin en başta gelen nedeni dönemin ekonomik koşulları altında ticaret kesiminin serbest bölge kurulmasını desteklemesine karşın sanayi kesiminin bu uygulamaya 1980'lere kadar pek ilgi göstermemesidir.

Türkiye'deki sanayi kesiminin üretimi ihracata değil iç pazara yönelik (ithal ikameci) tarzda oluşmuştur. Daha önce de sözettiğimiz gibi, 1952 sonlarına doğru ödemeler dengesinde yaşanan bunalım korumacı dış ticaret uygulamasını getirmiş, ve başta tüketim malları olmak üzere birçok malın ithali sınırlandırılmıştır. Bu durumda, ithali kısıtlanan tüketim malları yurt içinde yabancı sermayeli firmalarla birlikte üretilmeye başlanmıştır.

Miktar kısıtlamaları, gümrük ve benzeri vergiler, kotalar, yasaklar biçiminde uygulanan korumacı dış ticaret politikası yurt içinde kurulmuş sanayilere önemli koruma avantajları sağlamıştır. Mamul mal ithalatına yüksek gümrükler konurken aynı malı üretmek için gerekli olan girdilerin daha düşük oranlarda vergilendirilmesi korumayı arttırmıştır. "Etkin Koruma" olarak adlandırılan ve koruma duvarının arkasındaki firmaların daha yüksek kârlar sağlamalarına olanak tanıyan bu durum sanayi kesimine "korunmuş ve alıcısı hazır, tekelci fiyatta satış yapabilen geniş bir iç pazar" olanağı sunmuştur. Öte yandan izlenen sabit kur politikası sağlanan olanakları daha da arttırmıştır.

Bu durumda iç pazarın sağladığı iyi kazançlarla üretimini genişleten sanayi kesimi, genel anlamda ihracat, özel anlamda da serbest bölge uygulamasına gitme önerisine 1980'lere kadar pek rağbet etmemiştir.

(44) DPT, a.g.e., s. 15.

(45) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 96.

3- 1980 Sonrası

1980'lere gelindiğinde ise 1950'lerden beri izlenmekte olan ithal ikameci sanayileşme stratejisi tıkanmış, bunun üzerine ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmış ve bu model içinde serbest bölge olgusu yeniden Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Serbest bölge uygulaması esasen Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile girmiş olduğu yolun özüne uygundur. Kısacası 1980'li yıllarda serbest bölge konusunu Türkiye'nin gündemine getiren en önemli gelişme ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesidir.

Bu yıllarda gerek Hükümet çevreleri, gerekse iş çevreleri (bu kez sadece ticari kesim değil, sanayi kesimi de serbest bölge gereksiniminden söz etmektedir) ve basında serbest bölge konusu tartışılmaya başlanmış ve serbest bölge uygulaması, model ve yer seçimi ile ilgili olarak çeşitli çevrelerden çok çeşitli öneriler gelmiştir.

Ancak, 1982 Aralık ayında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Uzakdoğu gezisinden dönünce verdiği demeçten sonra, Hükümet bu konuda çalışmalarını yoğunlaştırmış ve somut adımlar atmaya başlamıştır (46).

Konuyla ilgili bakanlıkların temsilcilerinin katıldığı bir çalışma grubu serbest bölge konusunu ele almış, bu çalışmaların sonucunda Hükümet, 3 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete'de 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi yayımlamıştır.

Bu kararname 1. maddede belirtildiği gibi 6209 sayılı yasaya dayanılarak bir "Serbest Bölgeler Teşkilatı" kurulmasını amaçlamıştır. Kararnamenin 2. maddesinde kurulan teşkilatın görevleri sıralanmıştır. Teşkilat görevlerini yerine getirirken kalkınma plân ve programları çerçevesinde hareket edilecektir.

Serbest Bölgeler Teşkilatı, Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünden oluşmaktadır. Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu, Başbakanın ya da görevlendireceği bir devlet bakanının başkanlığında İçişleri, Maliye, Bayındırlık, Ticaret, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Sanayi ve Teknoloji, Enerji ve Tabii Kaynaklar ile İmar ve İskan Bakanlarından oluşur. Ayrıca kurulun toplantılarına DPT Müsteşarı ve Başbakanlık Serbest Bölgeler Genel Müdürü de katılır.

KHK'nin öteki maddelerinde ise, Başbakanlık Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı ile yöneticilerin sorumluluklarını belirleyen bölümler yer almaktadır.

Daha sonra ise Başbakanlık Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü DPT'na bağlanarak Serbest Bölgeler Başkanlığı'na dönüşmüştür.

Bu gelişmelerden sonra uygulamaya yönelik olarak, dış ticaretimizdeki gelişmeler ve gerçekleşme kolaylığı açısından serbest bölge kurulmasındaki öncelik sırası DPT tarafından aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir :

- Taşımacılık, transit ticaret ve reeksport işlemlerinin geliştirilmesi,
- Yurt dışındaki müteahhitlerimize ait makine parkının depolanması, bakımı ve onarımı, ülke içinden ve dışından temin edilen inşaat ve tesisat malzemelerinin depolanması, montaj ve sevkinin hızlandırılması,
- Sınai üretim ve bankacılığı da içine alan geniş kapsamlı serbest bölgeler kurulması.

Yukarıda sıralanan amaçlara yönelik olarak birincisi için Mersin Limanı, ikincisi için ise Antalya Limanı 12 Kasım 1983 tarih, 18219 sayılı Resmi Gazete'de 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile serbest bölge olarak ilân edilmiştir.

Bütün bu gayretlere rağmen serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi mümkün olamamıştır.

Türkiye'de serbest bölge uygulamasının dönüm noktası olarak kabul edebileceğimiz 1985 yılında 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiş ve bundan sonra serbest bölge sayısı giderek çoğalmaya başlamıştır.

1985 yılından itibaren başlayan yeni dönemi ele almadan önce bu tarihe dek serbest bölge uygulamalarının neden başarılı olamadığını ele alarak kısa bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Bu nedenlerin en önemlilerinden biri serbest bölgelerin türlerine göre değişen ölçülerde altyapı ve buna bağlı çeşitli hizmetlere ihtiyaç göstermesi ve yurdumuzda bu altyapının kurulması için gerekli fonların sağlanamamasıdır. Serbest bölge kurulması bir devlet politikası haline getirilerek bu konuda gerekli fonlar sürekli olarak ayrılmamıştır (47).

Geçmiş dönemdeki girişimler incelendiğinde, bunların çok sınırlı ve küçük çaplı uygulamalar olduğu görülmektedir. Sözelimi, Tuzla'daki uygulama tek bir şirketin başarısına bağlanmış, sonuçta da Verdi Limited Ortaklığı'nın başarısızlığı, serbest bölge uygulamasının başarısızlığı olarak yorumlanmıştır. Bu gibi tecrübelerin cesaret kırıcı olduğu muhakkaktır. Bu nedenle serbest bölge uygulamasına makul ölçülerde geniş kapsamlı olarak girişilmesi ve uygulamanın devletçe ciddiyetle ele alınmasının gerekliliği ortadadır.

Türkiye'de serbest bölge uygulamasına geçilememesinin diğer bir nedeni de çok ve karışık olan bürokratik işlemlerdir.

Bu konuda diğer bir engel de serbest bölgenin kaçakçılık merkezi haline gelebileceği endişesidir. Gerçekten de sınırlar iyice belirlenmez, giriş ve çıkışlar kontrol altına alınmaz ve güvenlik tedbirleri sıkı tutulmazsa, bu bölgeler kaçakçılık merkezi haline gelebilir. Bu alandaki ciddi bir uygulama ve gerekli güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi ise kaçakçılık tehlikesini tamamen ortadan kaldırabilir.

Serbest bölgeler konusundaki diğer bir endişe de, bu bölgelerde üretilecek ürünlerin ithali halinde bunların yurtiçi sanayi ile rekabet edebileceğidir. Halbuki serbest bölgede kurulacak sanayi gerek hacim, gerekse sektör açısından sınırlı kalacağından bu rekabetin büyük boyutlara ulaşması mümkün değildir.

Bu dönemlerde yurdumuzda serbest bölge kurulamamasının diğer bir nedeni de, bu konuda halkımızda oluşmuş bir fikirdir. Genellikle serbest bölgelerin bir kumar, içki ve fuhuş yuvası olarak, ahlaksızlık merkezleri haline geleceği düşünülmüştür. Esasında bu düşünce tamamen yanlıştır ve serbest bölgelerle, serbest şehirlerin birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir. Serbest bölgelerde ikamet yasağı olduğu için bu çeşit faaliyetlerin sürdürülmesi de söz konusu olmaz.

Türkiye'de serbest bölge uygulamasına geçilememesi konusunda üzerinde durulması gereken son bir nokta da, bu konudaki bilgi ve eleman yetersizliğidir. Yurdumuzda özellikle 1980'li yıllara kadar serbest bölgeler konusunda yeterli bilgi birikimi mevcut değildi. Bilim kuruluşlarımız serbest bölge konusuna yeterli ölçüde ilgi göstermemişlerdir (48).

Yukarıda ele alınan nedenlerin büyük ölçüde giderilmesinde dönüm noktası saydığımız 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar ; Mersin, Antalya, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı I. ve II. kısımları, İzmir Aliğa, İstanbul Kıyı Bankacılığı, Adana Yumurtalık, İstanbul Trakya, Trabzon, ve İstanbul Deri Serbest Bölgeleri olmak üzere toplam 10 bölgenin yer sınırları belirlenmiş olup, bunlardan Antalya, Mersin, İstanbul Atatürk Havalimanı ile Ege Serbest Bölgeleri daha önce faaliyete geçirilmiş ve son olarak da 4 Haziran 1992 tarihinde de Trabzon Serbest Bölgesi faaliyete açılmıştır (49).

İkinci bölümde serbest bölgelerin Türkiye uygulamasını ve vergi teşviklerini ayrıntılı olarak ele alacağımız için Türkiye'de serbest bölgelerin tarihsel gelişimi konusunu burada sona erdiriyoruz.

(49) Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara 1992, s. 1.

III. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

Serbest Bölge, kuruluş amaçlarına göre değişik türleri kapsayan bir ana kavramdır. Bu temel kavram, kuruluş amaçları, yasal yapıları, fonksiyonları ve kapsamalarına göre çeşitli biçimler alabilir.

Çeşitli yapıdaki serbest bölgeleri kesin çizgiler halinde birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Serbest bölgenin türünü, yasal yapısını, yerini, büyüklüğünü, faaliyet türlerini vb. özelliklerini serbest bölgenin hangi amaca yönelik olarak hangi koşullarda kurulacağı belirlemektedir. Uygulamada, birbirlerinden oldukça farklı serbest bölge modelleri bulunmaktadır.

Serbest bölgelerin çeşitli tip ve uygulamalarına ilişkin olarak kullanılan kavramları aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür :

A- Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)

Bir ülkede belirli bir bölgenin özellikle bir limanın dış ticaret açısından serbest hale getirilmesi ve o bölgede dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların bütünü ile veya kısmen geçerli olmadığı anlamına gelir. Genellikle sınırları belirlenmiş, yerleşme bölgeleri dışında kalan bu bölgede yükleme ve boşaltma kolaylıklarının yanında gemilerin su, yakıt gibi ihtiyaçlarını karşılayan tesisler mevcuttur.

Bölgeye ülke dışından ve içinden malların girişlerinde, keza yine ülke dışına çıkışlarında gümrük vergisi ödenmediği gibi, ülke işçilerinin bölgede çalışmaları, vergi muafiyetleri tanınmak suretiyle düşük ücretle geniş ölçüde sağlanarak, istihdam hacmi genişler ve uluslararası ticarete çeşitli kolaylıklar getirilmiş olur.

Bütün bölgelerde mallar depolanır, sergilenir, ambalajlanır, markalanır, büyük hacimli mallar küçük hacimli mallar haline sokulur, sınıflanır ve yeniden yüklenerak sevk edilir. ABD uygulamasındaki bazı serbest bölgeler örnek gösterilebilir (50).

(50) AYBAR, Dr Ayhan, Açıklamalı Serbest Bölgeler Kanunu ve İlgili Mevzuat, DPT Yayını No : DPT 2155-SBB-1, Ankara 1991, s. 6.

Uygulamada serbest ticaret bölgeleri iki şekilde faaliyet göstermektedir. Serbest ticaret bölgelerini oluşturan yasalar bölgenin açık veya kapalı türden olup olmayacağını belirler.

1) Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zones) :

Ülkeye ait bütün mevzuatın uygulanmadığı, siyasal sınırlar dışında sayılan bölge anlamına gelir. Bu tür bölgelerde her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin yapılmasına izin verilir.

2) Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zones) :

Ülkenin siyasal sınırları içinde kalmakla beraber, burada bazı mevzuat uygulanmaz ve belirli koşullarda belirli faaliyetlerin yapılmasına izin verilir.

B- Serbest Liman (Free Port)

Bir bölge çevresini içine alan serbest liman malların gümrüksüz veya minimum tarife ile tüketim veya reeksport amacıyla girdiği alandır.

Bu serbest ticaret bölgesi uygulamasının daha dar bir örneği sayılabilir. Ülkenin belirli bir limanı, ithalat, ihracat ve transit ticareti ve taşımacılık açısından serbest liman ilân edilir ve her bayraktaki gemilerin bu limanları serbestçe kullanmaları sağlanır.

C- Serbest Üretim Bölgesi (Free Production Zone)

Serbest ticaret bölgesine benzemekle birlikte oldukça farklı bir yapıya sahip olan bu uygulama şekli, serbest ticaret bölgesi sisteminden bazı konularda ayrılmaktadır. Genellikle emeğin ucuz olduğu Uzak Doğu ve Afrika ülkelerinde, özellikle liman bölgelerinde, sadece sınai üretim ve işleme yapılan bölgeler anlamına gelir. Serbest üretim bölgelerinde ticaret değil üretim yapılır, ve üretilen mallar buradan istenilen yerlere serbestçe çıkarılır.

Bu bölgelerde yabancı iş adamları için makine ve hammadde ithalatında gümrük muafiyeti tanınmaktadır. Ayrıca mamul ve yarı mamullerin ihracatında gümrük serbestliği, fabrikaların inşası için sürekli yer garantisi, vergi avantajları ve kârın ülkelere serbestçe transferi gibi imtiyazlar da bu tür bölgeler için sözkonusu olmaktadır (51).

(51) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 6., ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 32 vd., DPT, a.g.e., s. 2.

D- Maquiladora (İkiz Fabrikalar)

En önemli örneklerine ABD - Meksika sınırında rastlanan bu serbest bölge tipi, aslında, serbest üretim bölgelerinin özel bir şeklidir. Bu tip bölgeler, komşu ülkelerin birbirlerinin mukayeseli üstünlüklerinden yararlanması amacıyla kurulup geliştirilmekte olup, daha ziyade ikili ticaretin canlanması şeklinde fayda getirmektedir. Mesela, ABD - Meksika sınırında bulunan maquiladoralara, sermaye yoğun kısımları Amerika'da yapılmış malların parçaları getirilmekte, burada Meksikalı işçilerin ucuz emeğinden yararlanılarak monte edilmekte ve tekrar Amerika'ya geri satılmaktadır. Bu mallar ABD'ye ithal edilirken, malın bütün değeri üzerinden değil de, sadece Meksika'da işçinin katma değeri üzerinden bir ithal vergisi alınmaktadır (52).

E- Serbest Çevre (Free Perimeter)

Ticari malların tüketim amacıyla ithal veya ihracatının vergisiz olarak yapıldığı özel bir bölgedir. Bölgedeki faaliyetler boşaltma, sergileme, paketleme, işleme, imalat, harmanlama ve örnekleme olarak özetlenebilir (53).

F- Antrepo (Bonded Warehouse)

Antrepo yabancı kaynaklı malların geçici bir süreyle gümrük vergisi ödenmeksizin konulduğu ve gümrük idarelerinin denetimi altında olan kapalı yerlerdir. Yabancı ülkelerden çeşitli yollarla getirilen eşya antrepolara konur. İhraç edilecek yerli ürünlerin de, ülke içi vergilerden muafiyet bakımından antrepo rejiminden faydalanması mümkündür. Antrepoya giren eşya ve mallar, belli bir süre bekletildikten sonra tekrar bir yabancı ülkeye gönderilebileceği gibi diğer bir antrepoya da aktarılabilir veya ülkeye kesin ithali yapılır. İthalat yapılırsa, eşyanın antrepoya girişinde değil, ülkeye ithalatında vergi ödeneceği için ithalatçı açısından büyük bir mali kolaylık sağlar. Antrepoya konulan yabancı menşeli eşya, milli sınırların dışında kalan eşya olarak değerlendirilir (54).

(52) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No : 1, Ankara, 1985, s. 3., ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 67.

(53) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 67.

(54) KARLUK Rıdvan, Uluslararası İktisat, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fak. Yayını, Ankara, 1986, s. 101.

G- Serbest Bankacılık Bölgeleri (Free Banking Zones)

Bu tür bankacılığa kıyı bankacılığı da (off-shore banking) denilmektedir. Serbest bölgelerde kurulan bankalar düşük vergi, kısa vadeli kredilerde dalgalanan faiz hadleri ve indirilmiş karşılıklar gibi kolaylıklardan yararlanarak müşterilerine hizmet verirler.

Kıyı bankacılığı ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışına kullandırılmasını amaçlayan bir bankacılık türüdür (55).

Dıştan dışa bankacılık olarak tanımlanan "offshore" işlemleri gerçekleştikleri ülkenin ulusal bankacılık sisteminin kapsamı dışında tutulmaktadır. Belirli istisnalar dışında faaliyette buldukları ülke vatandaşlarından mevduat toplayarak kredi açmayan kıyı bankacılığında tüm işlemler çoğu kez yabancı para cinsindedir.

Geniş ve dar anlamda kıyı bankacılığından söz edilebilir. Dar anlamda kıyı bankacılığının varlığı için politik ve ekonomik istikrar, kambiyo denetiminin bulunmayışı, yabancı bankaların faaliyetlerini fazlaca kısıtlamayan liberal bir bankacılık yasası ve ileri düzeydeki altyapı gibi etmenler gereklidir. Lüksemburg, Hong Kong, Singapur ve Panama gibi finansal merkezler bu grup içerisinde yer almaktadır. Geniş anlamda kıyı bankacılığı ise belirtilen bu koşullara ek olarak vergi ve denetim konularında önemli kolaylıklar sunmaktadır. Bahama, Cayman Adaları, Hollanda Antilleri ve Barbados gibi "Vergi Cenneti" tropik adalar, bu türün önde gelen uygulayıcıları arasındadır.

Kıyı bankacılığı ile serbest bölgeler ilişkisine gelince, serbest ticaret bölgeleri bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunmakla birlikte gümrük sınırları dışında kalan ekonomik birimlerdir. Yabancı para kullanımı, bankacılık ve vergi yasalarının sınırlamalarından bağımsızlık gibi etmenler, bu bölgedeki bankacılık faaliyetlerinin geniş anlamda "offshore" olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Ne var ki, kıyı bankacılığı mutlaka serbest bölge sınırları içinde yapılır diye bir kural yoktur. Yani, sınırları belirlenmiş bir bölge olmaksızın da kıyı bankacılığından bahsetmek mümkündür. Burada belirleyici olan, ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışına kullandırılması olgusudur.

Yine "Insurance Zone" denilen sigortacılık bölgesi vardır. Burada büyük ve mutad olmayan ticari riskler kolayca karşılanabilmektedir.

(55) ERSAN Doç.Dr.İhsan, "Dünyada ve Türkiye'de Kıyı Bankacılığı", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Şubat 1986, s.45

H- Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones)

Ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için kendi iç yatırımcılarına bir takım teşvikler sağlayarak kurdukları bölgelerdir. Geri kalmış alanlarda istihdam ve yatırımı arttırmak amacıyla ülkeler, yabancı yatırımcılardan ziyade, kendi yatırımcılarına teşvikler sağlayarak bu tür bölgeleri oluşturmaya çalışırlar. Buralarda uygulanan teşvikler yabancı yatırımcılara uygulanmaz, sadece yerli müteşebbislere uygulanır.

Bu tip serbest bölge uygulamasını Türkiye'deki ve diğer bazı gelişmekte olan ülkelerdeki "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" uygulamasıyla karıştırmamak gereklidir. Serbest yatırım alanları daha dar bir alan üzerinde daha kuvvetli teşvik araçlarıyla donatılmışlardır (56).

Yatırım bölgelerinin ilk denemesi 1977'de İngiltere'de yapılmıştır (57)

I- Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)

Çoğunlukla hava limanlarında kurulan ve içki, sigara ve yüksek değerdeki malların perakende olarak satıldığı mağazalardır. Dünya üzerinde bu tür satış yerleri hızla artmakta ve gelişmektedir (58).

IV- SERBEST BÖLGELERİN YARAR VE SAKINCALARI

A. SERBEST BÖLGELERİN YARARLARI

Serbest bölge kurmak isteyen ülkelerin başlıca amaçları, ihracatı teşvik etmek, sanayileşmeyi hızlandırmak, dünya ticaretinden daha büyük pay alarak sonuçta istihdam ve milli geliri arttırmaktır.

Uygun bir kuruluş yeri olan, modern altyapı tesislerine sahip ve dünyanın diğer ticari ve sınai merkezleriyle olan iş ilişkilerini en iyi şekilde yerine getirebilecek, gelişmiş haberleşme ve ulaşım sistemine sahip bir serbest bölge, iyi bir şekilde dünyaya tanıtılmış ve iş dünyasının dikkatleri buraya çekilmişse, böyle bir bölgenin başarısız olması için bir neden yoktur. Er geç böyle bölgeler yerli ve yabancı yatırımcılarla dolar ve beklenen hedefler gerçekleşir.

(56) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 17.

(57) ALPAR Cem, Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Ankara 1985, s. 15.

(58) ERDOĞAN Engin, a.g.e., s. 67.

Serbest bölgeler, önce de değindiğimiz gibi, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kurulurlar. Daha önceki başlıklar altında ele aldığımız gibi, serbest bölgelerden beklentilerin farklı olması, bölgenin tipini belirlemektedir. Sadece transit ticaretin yönlendirilmesi amacıyla kurulmuş, bir kaç ambar ve antrepodan müteşekkil, küçük bir serbest ticaret bölgesinden, büyük istihdam olanakları ortaya koyması beklenemez. Aynı şekilde, küçük çaplı bir serbest üretim bölgesinden de ülkenin ödemeler dengesi problemine, istihdam sorununa, önemli ölçüde bir çözüm getirmesini veya yabancı sermaye girişi açısından fevkalade bir performans göstermesini beklemek doğru değildir.

Çok amaçlı olarak kurulmuş, yeterli büyüklükte bir serbest bölge, başarılı olmanın şartlarına sahip ise aşağıdaki yararlar az veya çok beklenebilir.

1. İthalat açısından yararlar
2. İhracat açısından yararlar
3. Diğer yararlar

1- İthalat Açısından Serbest Bölgelerin Yararları

a. Zaman açısından

Serbest bölgeler ithalatın doğrudan ve zamanında yapılmasını sağlarlar. Yurt içinde yerli üretim için kullanılacak olan hammadde ve aramaları veya doğrudan tüketim malları, serbest bölgelerdeki müteşebbisler tarafından, daha önceden, serbest bölgeye getirilir. Bu yüzden, yerli müteşebbisler fazla zaman kaybına uğramadan ihtiyaç duydukları ithal girdileri kolaylıkla temin edebilirler (59).

b. Optimum Stok ve Stoklama Maliyeti Açısından

Serbest bölge gerisindeki endüstrilerin dış dünyadan, belki de dünyanın öbür başından ithal etme durumunda buldukları ithal malı girdilerini her an serbest bölgelerden temin etme imkânı bulunduğundan, yerli müteşebbisler fazla stok bulundurmanın külfetinden kurtulurlar. Optimum stokla çalışarak işletme sermayelerini mutlak anlamda arttırabilirler.

Bilindiği gibi üretimin kesintisiz devam edebilmesi için, üretim girdilerinin her an el altında hazır olması gereklidir. Eğer, bir endüstrinin kullandığı girdiler

daha ziyade ithal girdiler ise, durum daha da ciddidir. Çünkü ithal girdilerin siparişinin verilmesiyle siparişin teslim alınması arasında genellikle uzunca bir süre geçer. Bu sürenin bazan 5 - 6 aya kadar vardığı görülebilir. Bu yüzden ithal girdi kullanan bir girişimci, girdiyi fiilen üretimde kullanmaya başlayacağı tarihten bir kaç ay önce sipariş edecektir ve ileride üretimin aksama tehlikesini önlemek için bir faaliyet yılında kullanacağı girdileri toptan sipariş verecektir. Bu durumda girişimci, hali hazırda kullanmayacağı atıl stoklara büyük meblâğlarda döviz bağlamış olacaktır. Topluca verilen siparişin toplam navlununu, toplam gümrük vergisini bir anda ödeyerek, finansal gücünü boş yere zayıflatmış olacaktır. Ayrıca, üretim süresi boyunca, topluca yapılmış olan ithalat büyük meblâğlarda ambarlama maliyetlerine de yol açar. Ambarda çürüme, bozulma ve kırılma riskleri, bakım masrafları ayrı bir maliyet unsurudur.

Bir serbest bölgenin mevcut olması durumunda, serbest bölgenin faaliyet konusuna giren ithal girdi kullanan yerli müteşebbisler, yukarıdaki maliyetlerin çoğuna katlanmaktan kurtulurlar. Çünkü, istenildiği anda istenen miktarda ithal girdiyi serbest bölgeden temin etme imkânı olacaktır. Dolayısıyla, üretimden birkaç ay önce büyük siparişler verme, toplu navlun ödeme, toplu gümrük vergisi ödeme, büyük hacimli siparişleri uzun süre ambarlama ve diğer maliyetlere katlanma, büyük meblâğlarda döviz varlıklarını atıl stoklara bağlama sorunları olmayacaktır (60).

c. İthalat vergileri açısından

Hem serbest bölgelerde hem de serbest bölge gerisinde faaliyet gösteren firmalar, ihtiyaç duyulan ithal girdileri önce serbest bölgelerdeki depolara getirerek, burada depolarlar. Yukarıdaki paragraflarda da değindiğimiz gibi, ihtiyaç oldukça, girdiler bu depolardan küçük partiler halinde ithal edilir. Bildiğimiz gibi serbest bölgelerden serbest bölge gerisine mal girişi ithalat sayılmaktadır. Dolayısıyla, gümrük vergisi ödemesi söz konusu olmaktadır. Ancak, ithalat nispeten küçük partiler halinde yapıldığından, ödenecek gümrük vergisi tutarları da buna paralel olarak küçük olacaktır. Aksi takdirde, serbest bölge olmaması durumunda firmalar böyle bir olanaktan yoksun olacaktı.

(60) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 24., TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 36.

d. Kalite güvencesi

Serbest bölgelerin sağladığı olanak dolayısıyla, serbest bölge dışındaki girişimciler, ihtiyaç duydukları ithal malı, aramalı, hammaddeyi ve diğer girdileri yerinde görüp inceleme imkânları artmaktadır. Böylece yerli girişimciler bozulmuş, çürümüş veya modası geçmiş mal alma tehlikesinden, bozuk mallar için boş yere navlun, sigorta ve gümrük vergisi ödemekten kurtulurlar.

e. İthal mallarda girişimcinin zarar riskini azaltma

Dışarıdan serbest bölgeye getirilerek depo edilmiş tüketim malları için, ithalatçı bu malların gümrüğünü ödeyerek, yurt içine ithal etmeden önce, numuneler alarak, ülke içinde bir pazar araştırması yaparak, satılıp satılamayacağını veya ne kadar satılabileceğini araştırabilir. İthalatını da ona göre yapar. Bu da yerli girişimcilerin zarar riskini azaltıcı bir unsurdur.

2- İhracat Açısından Serbest Bölgelerin Yararları

a. Rekabet üstünlüğü

Serbest bölgelerde üretilerek, dünya pazarlarına satılan mallar fiyat bakımından büyük bir rekabet üstünlüğüne sahiptirler. Çünkü, denizaşırı ülkelerden temin edilen aramalı, hammadde, yedek parça, ambalaj malzemesi ve diğer üretim girdilerinin bölgelere getirilmesinin ithalat sayılmaması ve gümrük resmi ödenmemesi önemli ölçüde maliyet düşüşü sağlamaktadır. Üretiminde gümrüksüz yabancı girdi kullanılan ve serbest bölgelerden dış pazarlara satılan nihai mallar dünya pazarlarında daha iyi rekabet şansına sahiptirler (61).

Serbest bölgelerin rekabet açısından bahsettiği daha başka üstünlükler de vardır. Yukarıdaki bölümlerde de değindiğimiz gibi, serbest bölgelerin varoluş nedenlerinden biri karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanmaktır. Bu teoriye göre, serbest bölgelerde ülkede bol ve dolayısıyla ucuz olan girdiler talep edilecektir. Serbest bölgeden maksat da zaten bol ve ucuz kaynakları iyi bir şekilde dünya piyasasına çıkarmaktır. Ülkede bol ve diğer dünya ülkelerine oranla ucuz kaynakların, serbest bölgeye çok uluslu şirketler ve uzman yerli şirketler tarafından getirilen modern teknolojilerle birleşmesiyle, dünya piyasasına mevcut standartlardan daha ucuza mal sunmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir.

(61) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 7.

Bildiğimiz gibi, ülkeden serbest bölgeye yapılan mal satışları ihracat sayılmaktadır. Serbest bölgedeki üretimin en azından bir kısmı, yerli hammadde ve girdi talebini arttıracığından ülkenin ihracatı da buna bağlı olarak artış gösterecektir.

b. Zamanlama açısından

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, ülkelerinden dünya pazarlarına satmayı plânladıkları malları, önce serbest bölgelere ihraç ederek buralarda depolarlar. Sonra uluslararası pazarları tarayarak mallarını satmak için en uygun şartları bulurlar. Satışta anlaştıkları zaman hiç vakit kaybetmeden satışı gerçekleştirme olanaklarına sahiptirler. Çünkü gümrük formaliteleri ve diğer bürokratik engelleri önceden aşarak bölgelere girmiş mallar, artık en seri bir şekilde sevkiyata elverişlidir. Yani serbest bölgeler ihracatçılara hızlı manevra yeteneği kazandırmaktadır.

Ayrıca serbest bölgeler ülkeyi dünya ekonomisiyle de iyi bir entegrasyon havasına sokabilir. Deniz aşırı çalışan, dev yatırımcı kuruluşlarla daha yakın ilişkileri kurma ve dünya piyasasını daha iyi tanıma fırsatı bulurlar. Sonuçta ülkenin ihracatı artar, mallar uluslararası pazarlarda tanınır ve tutunurlar (62).

3- Serbest Bölgelerin Diğer Yararları

a. Yabancı sermaye girişi açısından

Yabancı sermayenin bir ülkeye gelmesi için bazı koşulların varlığı gereklidir. Bu koşulların temelinde ise kâr maksimizasyonu yatmaktadır. Eğer ülke zaman zaman politik çalkantılara sahne oluyorsa yabancı sermayeli kuruluşlara tanınacak özel yatırım şartları daha da avantajlı olmak durumundadır. Çok uluslu şirketleri yatırım amacıyla çekebilmek için kullanılacak teşvik unsurları ve özel koşullar şöylece sıralanabilir (63):

- Sosyal ve politik istikrar, özellikle millileştirmeme garantisi,
- Kâr transfer serbestliği : Çok uluslu şirketlerin en önemli özelliklerinden biri faaliyette buldukları ülkelerde elde ettikleri kârların büyük bir bölümünü ana ülkeye aktarmak istemeleri,
- Ev sahibi ülkelerin kotalarını kullanabilme,
- Ev sahibi ülkeye ve kendi ülkelerine ihracat yapabilme,

(62) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 26.

(63) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 26.

- Ev sahibi ülkede vergi muafiyetlerinden yararlanabilme,
- Hazır altyapı ve üstyapı tesisleri (Elektrik, su, drenaj ve kanalizasyon, haberleşme ağı, ulaşım ağı),
- Bürokrasi ve kırtasiyeciliğin asgariye inmiş olması,
- Ücretlerin düşük olması ve sendikal hakların kısıtlı olması,
- Yatırım ve ihracat teşvikleri,
- Kur dalgalanmalarından doğacak risklere karşı korunma önlemlerinin varlığı

Serbest bölgeler, yukarıda saydığımız tüm teşvik unsurlarını biraraya getirerek yabancı sermayenin ülkeye gelişini kolaylaştıracak bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır.

b. İstihdam ve teknoloji ithali açısından

Serbest bölgeler ayrıca ülkelerin istihdam sorununa da olumlu katkıda bulunabilir. Gerçi bu konu serbest bölgenin ne tip bir serbest bölge olduğu ve serbest bölgenin fonksiyonları ile ilgilidir. Küçük çaplı bir serbest ticaret bölgesinin ülkenin istihdam sorununa görünür bir çözüm sunacağı düşünülemez. Fakat çok fonksiyonlu bir serbest üretim bölgesi veya ihracat işlem bölgesinin, istihdam sorununa kendi çapıyla orantılı olarak çözüm getireceği ortadadır.

Bir serbest üretim bölgesinin istihdam probleminin çözümünde katkısının olabilmesi için, ev sahibi ülkenin dış ülkelere bölgeye işçi getirilmesini önlemesi gereklidir. Bu konuda bir önlem olarak, bazı ülkeler serbest bölgelerinde faaliyet gösterecek kuruluşların en az belli oranlarda yerli işgücü istihdam etmelerini şart koşmaktadırlar. Örneğin Mısır, serbest bölgelerinde faaliyet gösteren şirketler için, çalıştırdıkları personelin en az % 75'inin Mısır'dan temin edilmesi zorunluğunu getirmiştir (64). Bazı ülkeler de değişik yöntemlerle yerli işgücü kullanımını teşvik etmektedirler. Örneğin Yunanistan'da yabancıların serbest bölgede çalışabilmeleri için çalışma ve oturma müsadeleri alması mecburidir (65).

(64) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 2, Ankara 1990, s. 96.

(65) DPT, Aynı rapor, s. 140.

Özellikle, serbest bölgelerin civarındaki ülkelerde ücretler daha da düşükse, bu ülkelerden serbest bölgelere bir işgücü göçü olabilir. Bu durum, ev sahibi ülkenin istihdam açısından beklentilerini baltalar.

Serbest bölgeler ülkenin istihdam sorununa doğrudan katkıda bulunduğu gibi, dolaylı olarak da katkıda bulunabilir. Meselâ ; serbest bölgelerin bölge gerisinden çeşitli girdi talepleri, serbest bölgelerde çalışan yerli ve yabancı personelin çeşitli talepleri (gıda, giyim, eğlence vs.) serbest bölge gerisini devamlı besler. Serbest bölgelerdeki taleplerden dolayı, serbest bölge gerisinde de işgücü talebinde bir artma olabilir. Bu noktaya örnek olarak Mısır ve Tayvan serbest bölgelerini göstermek mümkündür. Hem Mısır'da, hem de Tayvan'da serbest bölgelerde istihdama giren her bir kişi, serbest bölge gerisinde de bir kişinin istihdamına sebep olmaktadır (66).

Ayrıca, serbest bölge olanaklarından pay almak için gelen çok uluslu şirketler, ülkeye yeni teknolojiler getirirler. Ülkenin mühendisleri, teknisyenleri ve işçileri bu yeni teknolojileri öğrenme fırsatı bulurlar. Böylece ülkede topyekün bir istihdam canlanması gerçekleşebilir.

c. Transit ticaret açısından

Bir ülkede serbest bölgelerin mevcudiyeti transit taşımacılığın artmasını da sağlayabilir. Önemli uluslararası ulaştırma ağı merkezlerine yakın bir serbest bölge, sağlayacağı liman hizmetleri, ambar ve depolama hizmetleri sayesinde daha önce bu ülkeden geçmeyen uluslararası nitelikteki taşımanın saparak, bu ülkeden geçmesini ve dolayısıyla hem iç para hem de dış para cinsinden taşımacılık gelirlerinin artmasına neden olabilir (67).

d. Serbest bölgelerin diğer döviz kazandırıcı fonksiyonları ve ödemeler dengesi üzerindeki etkileri

İstisnalar dışında, serbest bölgelerdeki parasal muameleler hep dövizle yapılmaktadır. İşçi ücretlerinin yanısıra diğer katma değer unsurları, örneğin depo kiralaları, arazi kiralaları, sermaye kazançları, bazı durumlarda vergi ve harçlar, liman ve gemi hizmetlerinden elde edilen kazançlar, gemi ve diğer taşıt araçlarının tamir

(66) ALPAR Cem, *Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölge*, Ankara, 1985, s. 42.

(67) TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 37., DPT, *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1*, Ankara 1985, s. 5.

bakım ve ikmalinden sağlanan kazançlar, serbest bölgelerdeki hizmet bürolarının gelirleri hep ülke açısından döviz kazandırıcı işlemler olup, ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratır. Ayrıca, serbest bölgelerin buldukları yerlerde turizmi canlandırdıkları da görülen faydalar arasındadır (68).

e. Serbest bölgelerde yeni politikaların denenmesi

Serbest bölgeler, yeni gelişen ülkeler için ayrıca birer deneme alanı görevini de görebilirler. Özellikle, ülke ekonomisinin bütünü için aynı anda uygulamaya konulması pratik olmayan bazı yeni iktisat ve maliye politikalarının bu bölgelerde denenmesi, başarılı ve aksayan yönlerinin önceden görülmesi ve ona göre ülke geneline uygulanması ekonomi için fevkalade sağlıklı bir yol olabilir. Bu konuda ilk akla gelenler, vergi ve kambiyo ile ilgili politikalardır. Örneğin serbest bölgelerde bazı vergiler kaldırılarak bunların yatırımlar üzerindeki etkileri ölçülebilir, sonra gerekirse bu vergiler bütün ekonomiden kaldırılarak yatırımlar topyekün canlandırılabilir ; ülke parasının konvertibl yapılması konusunda da karar vermek için serbest bölgelerde bir deneme yapılabilir (69). Serbest bölgelerde kıyı bankacılığı (Off-Shore Banking) denemeleri de yapılabilir (70).

B. SERBEST BÖLGELERİN SAKINCALARI

Başlangıçta iyi bir kuruluş yeri seçilmiş, iyi bir fizibilite çalışması yapılmış, alt yapı donanımı açısından mükemmel ve idari problemleri çözümlenmiş bir serbest bölgenin yararlarının sakıncalarına üstün geleceği her zaman ifade edilmektedir. Bunun yanında serbest bölge uygulamalarının bazı sakıncalara yol açabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sakıncaların büyüklüğü, şekli ve önemi serbest bölgenin ülke ekonomisinde işgal ettiği yere, serbest bölgenin büyüklüğüne ve hangi tür faaliyetlerin yapıldığı bir serbest bölge oluşuna bağlıdır. Yani, bir serbest limandan, bir serbest ticaret bölgesinden ve bir serbest üretim bölgesinden gelecek olumsuz etkiler boyut, şiddet ve tip yönünden birbirinden farklıdır.

Bu özellikler de gözönünde bulundurularak, genel anlamda serbest bölgelerin sakıncaları aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebilir.

(68) TUNCER Selahattin, a.g.e., s.38.

(69) DPT, a.g.e., s. 6.

(70) ŞAHİN Serdar - VARLIK Levent, a.g.e., s. 32.

1- Bölgenin Maliyetinin Yüksekliği

Uluslararası standartlarda bir serbest bölge kurmak için gerekli altyapı harcamaları çok büyük meblâğlara ulaşabilmektedir. Serbest bölgeler çok gelişmiş kara, deniz ve hava yolları şebekesinin kesiştiği bir merkezde veya böyle bir merkezin komşuluğunda kurulmalıdır. Böyle bir ulaşım şebekesine sahip olmak çok pahalıya mal olabilir. Bölgelerde ihtiyacı tümüyle karşılayabilecek depo ve antrepolar, yükleme, boşaltma, tesis ve araçları, iskele ve kontainer terminalleri, dünyanın bütün ticaret merkezleri ile ilişki kurabilecek haberleşme ağı ve her türlü sağlık, güvenlik ve turizm hizmetleri sağlanmalıdır. Bütün bu tesislere yapılacak yatırımların çok büyük meblağlara ulaştığı ve bu tesislerin kendilerini çok uzun bir sürede amorti ettikleri bir gerçektir.

Bunları dikkate alarak, serbest bölge kurulurken çok titiz bir fayda maliyet analizi yapılmalıdır. Böyle bir analiz yapılmamışsa, sonradan bölgenin maliyeti faydasını aşabilir. Özellikle serbest üretim bölgeleri kurulup faaliyete geçtikten sonra geri dönülmesi ve etkilerinin bertaraf edilmesi mümkün olmayan sonuçlar doğururlar. Bu yüzden başlangıçta fayda - maliyet hesapları çok iyi yapılmalıdır (71).

2- Serbest Bölgelerin İthalat Baskısı Yaratması

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, bölgede kullanacakları hammaddeleri ve çeşitli girdileri nerede ucuz bulurlarsa oradan, gümrüksüz olarak getirebilirler. Bu, genel olarak bütün dünya serbest bölge kullanıcılarına tanınan bir avantajdır. Gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel serbest bölge kurmalarındaki asıl amaçlarından biri de ülkedeki hammadde ve diğer kaynakları serbest bölgeye satarak değerlendirmektir. Ama bu her zaman gerçekleşmeyebilir.

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmalar rekabet ortamı içinde çalıştıklarından, kullanacakları hammadde ve girdileri, serbest bölgeye ev sahibi ülkeden daha ucuza üreten ve satan başka ülkelerden satın alabilirler. Dış ülkelerde üretim faktörleri fiyatları ev sahibi ülkeden daha düşükse, durumun böyle olması gayet normaldir. Bu durum, serbest bölgelerdeki ithalat eğiliminin, ülkenin geri kalan kısmının ithalat eğilimine oranla daha yüksek olması durumunu verir.

Serbest bölgede üretilen bu malların ülkeye ithali durumunda da genel ithal eğiliminin yükseleceği ortadadır (72).

3- Yerli Firmalara Dış Pazarlarda Rakip Doğurma

Kurulan serbest bölgelerde, özellikle, serbest üretim bölgelerinde farkında olmadan, yabancı firmalara yerli firmaların yöneldiği pazarlarda rekabet şansı verilmiş olabilir. Şöyle ki ; eğer yabancı firma ulaştırma maliyetlerine duyarlı bir dalda üretim yapıyorsa, üretim birimini pazarlara yakın bir noktaya - serbest bölgeye - taşımak suretiyle taşıma maliyetlerinden gelen dezavantajlı durumdan kurtulup, aynı pazarlara satış yapan ve ev sahibi ülkenin firmalarıyla rekabet etme şansı kazanabilir. Bu durum ev sahibi ülkede yerli firmalarca hali hazırda üretilmekte olan mallar için sözkonusu olduğu gibi yeni mallar ve potansiyel mallar için de sözkonusudur.

Ayrıca serbest bölgede faaliyette bulunan yabancı firmalar ulaştırma maliyeti dışında başka maliyetler açısından da rekabet üstünlüğü sağlayabilirler. Meselâ, ev sahibi ülkenin ucuz işgücü ve ucuz üretim faktörleri de yabancı firmaları kuvvetli rakip yapmaya yetebilir.

Yabancı firmalar yerli firmalara iç pazarda da kuvvetli rakip olabilirler (73).

4- Transfer Fiyatlaması (74)

Yabancı sermayeli firmaların genel bir politika olarak çeşitli vergilerin yanısıra kurumlar vergisinden de kurtulmak amacıyla kârlarının önemli bir kısmını normal yoldan değil de "transfer fiyatlaması" uygulayarak ana ülkeye aktarma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Ancak, uygulamada ev sahibi ülke mevzuatı ve denetleme mekanizması bu tür transferleri minimumda tutabilir. Oysa, serbest bölgelerde faaliyet sözkonusu olduğu zaman, her türlü hukuki ve ticari kolaylık getirilme durumunda olduğundan, bu yabancı firmaların transfer fiyatı uygulamaları sözkonusu olabilir. Dolayısıyla bölgenin yarattığı katma değer potansiyel değerlerin altında kalabilir (75)

(72) DPT, a.g.e., s. 7., PARILTI Hasan, a.g.e., s. 34.

(73) DPT, a.g.e., s. 6., TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 40.

(74) Transfer Fiyatlaması : Ekonomik açıdan biribiri ile sıkı ilişki içinde olan firmaların kendi aralarında mal alışverişi sözkonusu olduğunda uyguladıkları fiyatlardır. Sonuç olarak toplam karlılık değişmeyeceği için çeşitli nedenlerle düşük ya da yüksek fiyat uygulanabilmektedir.

(75) DPT, a.g.e., s. 8.

5- Çevre Kirliliği

Serbest bölgeler, genellikle bir miktar çevre kirliliğine meydan verebilirler. Sınai faaliyetlerden doğan atıklar kontrolsüz bir şekilde çevreye atılır veya denize boşaltılırsa veya altyapı kurulurken bu tür sorunlara baştan tedbir alınmamışsa bölge kurulup faaliyete geçtikten sonra, bu sorunlar ağırlıklarını hissettirmeye başlarlar (76).

6- Serbest Bölgelerde İstismar

Genellikle, yeni gelişen ülkelerdeki serbest üretim bölgelerinde istihdam şartlarının çok kötü olduğu gözlenmiştir. Bir kere, bu bölgelerde işçi ücretleri çok düşüktür ; ve özel mevzuatla çalışanlara sendikal haklar tanınmamaktadır. Ayrıca sözünü ettiğimiz endüstriyel serbest bölgelerde çalışma saatlerinin uzunluğu, çocuk yaşta işçilerin çok düşük ücretlerle çalıştırılmaları ve kadın işçilerin ağır işlerde düşük ücretlerle çalıştırılmaları önemli bir istismar olayı olarak değerlendirilebilir (77).

7- Yasa Dışı Faaliyetleri Arttırma

Son olarak, en önemli sakıncalardan birisi ise, kaçakçılık ve benzeri zararlı faaliyetler ile ilgili olanıdır. Serbest bölge bazı gayrimeşru faaliyetlere zemin oluşturma potansiyelini de taşımaktadır (78).

C. YARAR VE SAKINCALARIN KARŞILAŞTIRMASI

Dünya ekonomisinde gün geçtikçe daha önemli bir yer tutan, sayıları 400 civarına ulaşan, Dünya ticaret hacminin % 9'unun gerçekleştirildiği ve 6 milyon kişiye istihdam olanağı sağlayan serbest bölgelerin yarar ve sakıncalarını yan yana koyduğumuz takdirde yararlarının sakıncalarına göre bariz bir şekilde üstün olduğu düşüncesindeyiz.

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine sağlayacağı yararlar özellikle gelişmekte olan ekonomilerde bir çok bakımdan önemli boyutlardadır ve hatta bazı durumlarda ekonominin gelişmesinde lokomotif görevi görebilecek işlevler üstlenebilmektedir.

(76) DPT, a.g.e., s. 8.

(77) PARILTI Hasan, a.g.e., s. 36.

(78) TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 39., DPT, a.g.e., s. 8.

Bunların yanında serbest bölgelerin sakıncalarına baktığımızda ; sakıncaların hiç birinin serbest bölgelerin kurulması ve geliştirilmesine engel olabilecek boyutta olmadığını söyleyebiliriz. Bu sakıncalar tek tek ele alındığında, her birinin giderilmesinin mümkün olduğu görülecektir. Bu konuda yararlanılması gereken nokta, doğabilecek sakıncaların önceden tahmin edilip serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi aşamalarında lüzumlu tedbirlerin alınmasıdır.

Sakıncalar konusunda gözden uzak tutulmamasında yarar gördüğümüz bir diğer nokta da hangi tür ve hangi büyüklükteki serbest bölgelerin ne tür sakınca doğurabileceği hususunun iyi irdelenmesi ve önlemlerin buna göre belirlenmesi gereğidir.

Serbest bölgelerin sakıncalarını sırayla ele alacak olursak ; bölgenin maliyetinin yüksekliğinin sakıncasını ortadan kaldırmak ancak çok iyi bir fizibilite çalışması yapmakla mümkündür. Özellikle büyük miktarlarda altyapı yatırımı yapılmasını gerektiren serbest üretim bölgelerinin fayda-maliyet analizinin önceden çok iyi yapılması ve uygulamanın da titizlikle yürütülmesi, bölgenin ortaya çıkaracağı faydanın uzun vadede tüm ekonomiye yansiyarak maliyetini karşılmasını sağlayacaktır.

Serbest bölgelerin ithalat baskısı yaratması sakıncası ise serbest bölgelerden yapılacak satışların belirlenecek bir oranının diğer ülkelere yapılması şartı, veya serbest bölgelerde faaliyet gösterecek firmalara faaliyet ruhsatı verilirken belirli miktarlarda ihracat taahhüdü alınması yolu ile giderilebilir. Burada hatırlanması gereken bir diğer husus ta serbest bölge uygulaması ile artacak ithalat eğiliminin, ihracat artışına da yol açacağı, bunun da ülkenin ticaret hacmini olumlu etkileyeceğidir.

Serbest bölgelerde ortaya çıkabilecek bir diğer sakınca olan yerli firmalara dış pazarlarda rakip doğurma meselesi de yine bölgenin kurulma aşamasında faaliyet ruhsatı verilecek firmaların titizlikle seçilmesi suretiyle çözülebilir.

Transfer fiyatlaması ile firma gelirlerinin vergi dışı bırakılması ve sermaye transferinin örtülü bir biçimde yapılması amacı güdüldüğü için sadece gelirlerin vergilendirildiği serbest bölgelerde sözkonusu olabilir. Verginin sözkonusu olmadığı yerlerde önemi azalmaktadır. Buna rağmen firmaların faaliyetleri titizlikle izlendiği taktirde transfer fiyatlamasının enaza indirilmesi mümkündür. Bunun etkisini azaltacak bir diğer yol da kazançlar üzerinden değil, serbest bölgeye ithal edilecek ve buralardan ihraç edilecek mal bedellerinden belirli oranlarda vergi ya da fon almak olabilir.

Çevre kirliliği tehlikesini giderme konusu ise artık tüm Dünya kamuoyunun ortak sorunu olmuştur. Bu yüzden altyapı çalışmaları sırasında çevre kirliliğine karşı önlemler öncelikle ele alınmaktadır. Nitekim altyapı inşaatları 1992 yılı Temmuz ayında başlayan İstanbul Trakya Serbest Bölgesinde ilk girişilen işlerden biri tüm bölgeye hizmet verecek arıtma tesisinin inşasının başlatılması olmuştur.

Gün geçtikçe değişen ve gelişen sosyal devlet anlayışı, çalışma koşullarının giderek iyileşmesi sonucunu getirmektedir. Serbest bölgelerde yatırımları teşvik etmek amacıyla özellikle toplu iş sözleşmesi ve grev haklarında kısıtlamalara gidildiği de bir gerçektir. Ancak, özellikle yabancı sermayeyi çekebilmek amacıyla bazı tavizlerin verilmesi de kaçınılmaz görülmektedir. Diğer taraftan serbest bölgelerde işçi ücretlerinin düşüklüğü, çalışma saatlerinin uzunluğu, çocuk yaştaki ve kadın işçilerin ağır işte çalışmaları, serbest bölgelerin mevzuatları hazırlanırken gözönünde bulundurulurken önlenemez. Toplu iş sözleşmesi konusundaki sakıncayı ise istikrarlı bir iş ortamını sağlayacak ve işçi haklarını gözetecek yöntemlerle çözmek mümkündür.

Son olarak, yasa dışı faaliyetlerin artması tehlikesini ortadan kaldırabilmek için serbest bölge sınırlarının iyi belirlenmesi ve korunması, gümrük örgütünün güçlü bir şekilde kurulması etkili bir önlem olarak düşünülebilir. Diğer taraftan, serbest bölgelerde kural olarak ikamet yasağı olması, gerekli önlemlerin alınmasını kolaylaştıran bir etken olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak ; fizibilesi iyi yapılmış, büyüklük ve türüne göre ortaya çıkması muhtemel sakıncaları iyi analiz edilmiş ve gerekli önlemleri alınmış, kuruluş yeri iyi seçilmiş, altyapısı iyi yapılmış bir serbest bölgenin ülke ekonomisine katkısının çok olumlu olacağını söyleyebiliriz.

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE VE YABANCI ÜLKELERDE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI VE VERGİ TEŞVİKLERİ

I. GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELERDE SAĞLANAN TEŞVİKLER

Serbest bölgeler daha önceki tanımlardan da hatırlanacağı gibi, bazı ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için ticari, sınai, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü, içinde bulunduğu ülkenin kurallarından tamamen veya kısmen arındırılmış alanlardır. Serbest bölgelerin bulunduğu ülkeler, buralarda faaliyet gösterecek yerli ve yabancı girişimcilere gerek kendi mevzuatlarının tamamını veya bir kısmını uygulamamak, veyahut birtakım özel olanaklar sağlamak suretiyle teşvik sistemleri kurarlar.

Serbest bölgelerin başarısı da genellikle uygulanan bu teşvik tedbirlerinin genişliği ve etkinliği ile doğru orantılı olmaktadır.

Dünyadaki serbest bölge uygulamalarındaki teşvik sistemleri incelendiğinde ortak ve yaygın bazı teşvik araçlarının kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'de ve Dünyanın diğer ülkelerindeki serbest bölgelerde uygulanan teşvik tedbirlerini incelemeye geçmeden önce, ortak olarak kullanılan bazı teşvik araçlarını ele almakta yarar görüyoruz.

A. GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ MUAFİYETLERİ

Serbest bölgelerde kullanılacak teşvik araçlarının başında gelir ve kurumlar vergisi muafiyetleri gelmektedir. Bu yüzden hemen hemen tüm serbest bölge uygulamalarında gelir ve kurumlar vergisinden tam veya kısmi, süresiz veya belirli sürelerde muafiyet sözkonusu olmaktadır.

Örneğin Mısır'da gelir ve kurumlar vergilerinden 15 yıla kadar muafiyet tanınmakta, Suriye serbest bölgelerinde faaliyet gösteren firmalardan gelir ve kurumlar

vergisi hiç alınmamakta, İrlanda'da ise gelir ve kurumlar vergisi 1990 yılına kadar muaf tutulmuş bulunmaktadır (1).

Güney Kore'de ise 5 yıl boyunca gelir ve kurumlar vergisinden tam muafiyet bulunmakta, 5 yıllık süreyi izleyen 3 yıl boyunca da % 50 oranında bir vergi indirimi sağlanmaktadır (2).

Serbest bölgelerde sağlanan gelir ve kurumlar vergisi muafiyetleri tam muafiyet, kısmi muafiyet, belirli sürelerde tam veya kısmi muafiyetler şeklinde olmaktadır.

Bu konuda son olarak değinmek istediğimiz husus, gelir ve kurumlar vergisi teşviklerinin gelişmiş ülkelerden daha çok gelişmekte olan ülkelerde etkin ve yaygın olarak kullanılan bir teşvik unsuru olduğudur.

B. GÜMRÜK VERGİSİ TEŞVİKLERİ

Serbest bölgelerde, özellikle de serbest üretim bölgelerinde yerli ve yabancı girişimcilere sağlanan en önemli teşviklerden biri de normalde ithalde alınan gümrük vergilerinin alınmamasıdır. Bu bağışıklık, hem yatırım aşamasında, hem de hammadde, yedekparça ve diğer üretim girdileri için uygulanmaktadır. İthalat gümrük vergisi muafiyeti hemen hemen tüm serbest bölgelerde uygulanmaktadır.

Serbest bölge tanımlarında en çok üzerinde durulan hususun bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmalarına karşın gümrük sınırları dışında kabul edilmeleri olduğu hatırlandığında gümrük vergisi muafiyetinin serbest bölge uygulamalarının temel taşı olduğu kendiliğinden görülecektir.

C. KATMA DEĞER VERGİSİ TEŞVİKLERİ

Gelir ve kurumlar vergisi teşvikleri ile birlikte uygulama alanı bulan bir diğer teşvik aracı da bazı ülkelerde katma değer, bazılarında satış, bazılarında tüketim vergisi olarak uygulanan vergilerden muafiyettir.

Bu muafiyet genellikle serbest bölge içindeki alışverişlerde tam olarak uygulanmakta, ülkeden bölgeye yapılan satışlarda vergi alınmazken bölgeden ülkeye yapılan satışlar vergiye konu olmaktadır.

(1) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara 1985, s. 65.

(2) J.Currie, Investment : The Growing Role of Export Processing Zones, The Economist Intelligence Unit Ltd., Special Report No 64, Londra, 1979 ; Kelleher, T.Handbook on Export Free Zones, UNIDO/IOD.31, 1976 ; UNCTAD, Incentives for Industrial Exports, TD/B/C.2/184, 1982 ; Aktaran DPT, a.g.e., s. 36.

Bazı ülkelerde ise ülkeden bölgeye yapılan satışlar vergiye tabi olurken bölgeden üçüncü ülkelere ihracat sözkonusu olduğunda vergi iadesi yapılmaktadır.

D. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN (*)

Serbest bölgelerde hızlandırılmış amortisman uygulamasına da izin verilmektedir. Bilindiği gibi hızlandırılmış amortisman bir işletmenin ilk kuruluş yıllarında daha düşük bir vergi yükü altında bulunmasını sağlayan bir vergi teşvik aracıdır. Bir işletme için bazı durumlarda, kuruluşunun ilk yıllarında daha az vergi ödemek, işletmenin gelişmesi açısından çok önemlidir. Çünkü, kuruluşun ilk yıllarında hızlandırılmış amortisman yöntemiyle ödenmemiş olan vergiler daha sonra bu yöntemin gereği telafi ettirilse bile, işletmenin piyasada yeni tutunmaya başladığı ilk yıllarda daha az vergi yükü altında bulunması güçlenmesi ve tutunması açısından arzulanır bir durumdur.

Burada şunu hatırlatmakta yarar vardır ; hızlandırılmış amortisman uygulaması, gelir ve kurumlar vergisi için muafiyet tanımayan veya kısmi muafiyet tanıyan serbest bölgelerde uygulanabilir. Yoksa vergilerden tam bağışık serbest bölgelerde, hızlandırılmış amortisman uygulamasına gerek yoktur. Buralarda, zaten bütün gelir vergiden muaftır. Hızlandırılmış amortisman uygulamasına izin veren ülkelerden biri Lübnan'dır. Bu ülkede, vergi muafiyetinden yararlanamayan şirketlere hızlandırılmış amortisman imkanı tanınmıştır (3). Filipinler'de ise taşınmaz mülklere hızlandırılmış amortisman uygulaması kabul edilmektedir (4).

E. UCUZ İHRACAT KREDİLERİ

Bazı ülkeler, serbest bölgelerinde çalışan yerli ve yabancı firmalara ucuz ihracat kredisi de vermektedir. Bazı ülkelerde bu uygulama ihracata prim veren bir sisteme dönüşmüştür. Bu tip teşvik uygulamalarını, Liberya'da, Mauritius'da, ve Hindistan'ın bazı serbest bölgelerinde görmek mümkündür (5).

-
- (*) Hızlandırılmış amortisman uygulaması, azalan bakiyeler yönteminin yanısıra normal oranların üzerinde amortisman uygulaması suretiyle sabit kıymet değerlerinin daha kısa sürede itfa edilmesini sağlayan yöntemi de içermektedir.
- (3) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 2, Ankara 1990, s. 22.
- (4) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara, 1985, s. 36.
- (5) PARILTI Hasan, Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987, s. 41.

F. UCUZ İŞÇİ ÜCRETLERİ

Serbest bölgelerde çekiciliği arttıran önemli unsurlardan birisi, bazan da belki en önemlisi buralarda ücretlerin düşük tutulmasıdır. Bugün, gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelere baktığımız zaman, buralarda işçi ücretlerinin hem dünya ortalamasına hem de aynı ülkede serbest bölge gerisine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerin çoğunda, ülke genelinde uygulanmakta olan asgari ücret ve sosyal güvenlik kanunları da serbest bölgelerde geçersiz sayılmakta, yasalarla serbest üretim bölgelerinde grev ve lokavtlar yasaklanmaktadır (6).

Çin'de faaliyet göstermeyi tasarlayan ABD kökenli bir elektronik firmasının bir yetkilisi, "Biz bir ülkede hükümet, sendikaların çizgisine uyduğu zaman o ülkeye gitmeyiz (7)." demekle, serbest bölgelerde işçi haklarının kısıtlanmasının çok uluslu şirketler için ne derece önemli bir unsur olduğunu vurgulamış oluyordu.

Bazı serbest bölgelerde ise hükümetler, işçi ücretlerinin maliyetlere baskısını düşük tutabilmek amacıyla, işçileri eğiten şirketlere bu eğitim masraflarının tamamını veya bir bölümünü geri ödemektedirler. Burada temel amaç, hem vasıfsız iş gücünün işveren şirket tarafından vasıflı hale getirilmesi ve ev sahibi ülke insanların yeni teknolojileri öğrenmesi hem de işçiyi eğiten firmanın daha karlı olmasının sağlanmasıdır.

İşçilik maliyetlerinin düşük olmasını sağlayacak bir önemli teşvik aracı ise serbest bölgede çalışan ücretlilerin gelirlerini de vergiden muaf tutmaktır. Böylece net ücret ödemesi değişmeden brüt ücretlerde bir düşüş sağlanacak, işçi ücretini tam alırken işveren daha düşük maliyetle çalışma olanağı bulacaktır.

Ucuz işgücü sağlamak pahasına serbest bölgelerde işçi haklarının zedelenmesi onaylanacak bir durum değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranının yüksekliğinden yararlanarak bilhassa çocuk ve kadın işgücünün istismarına müsaade etmemek, ülkelerin yöneticilerinin gözetmesi gereken bir husus olmalıdır.

Uygun olacak teşvik sistemi, istikrarlı bir iş ortamı sağlayacak, işçi haklarını gözetecek özelliklere sahip olmalı, bunun yanında maliyetleri azaltacak teşvik araçlarıyla donatılmış olmalıdır.

-
- (6) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara 1985, s. 65.
- (7) FROBEL Folker/Jurgen Heinrichs/Otto Kreye, Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler, Çeviren ÖNER Yılmaz, İstanbul 1982, s. 107.

G. KAR TRANSFERİ GARANTİSİ

Serbest bölgelerin çok uluslu şirketlere sunduğu önemli teşviklerden biri de güvence konusundadır. Çok uluslu şirketler dünyanın politik ve ekonomik istikrarsızlıklarından etkilenmek istemezler. Çok uluslu şirketler istedikleri her zaman ev sahibi ülkede sağladıkları karları ve sermayelerini ana ülkeye veya dünyanın bir başka yerine transfer etmek isterler.

Serbest bölge kuran ülkeler, genellikle serbest bölge mevzuatı ile yabancı sermaye mevzuatını birleştirmektedirler. Ve hemen her ülke, ilgili mevzuatında yabancı sermayeye sınırsız kar ve sermaye transferi hakları tanımaktadır.

Ev sahibi ülkeler ayrıca çok uluslu şirketlerin varlığını garantilemekte, özellikle yabancı sermayeyi millileştirmemeyi taahhüt etmektedirler. Örneğin Srilanka hükümeti, Batı ülkeleri ile bu ülkelere ait yatırımları garantiye alan bir anlaşma imzalamıştır. Güney Kore de, aynı tip anlaşmayı, ABD kökenli özel yatırımcıların yabancı ülkelerdeki çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuş olan, OPIC teşkilatı ile imzalamıştır (8).

Burada şunu belirtmekte yarar vardır ; bu gibi anlaşmalar ile yabancı sermayeye sağlanan güvenceler uzun dönemde tam bir garanti olamaz. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ekonomisi krize giren az gelişmiş ülkeler, çok uluslu şirketlerin bazı haklarını kısıtlayabilmekte, bazen siyasi iktidarın değişmesiyle birlikte yabancı sermaye de millileştirilmekle sonuçlanmaktadır.

H. BÜROKRASİNİN AZALTILMASI

Serbest bölgelerin sunabildiği özendirici olanaklardan biri de buralarda bürokrasinin en aza indirilmiş olmasıdır. Gerçekten, serbest bölgesi olan ülkelerin ilgili mevzuatları incelendiği zaman, buralarda bürokratik mekanizmanın ülkenin geri kalan kısmına göre daha esnek olduğu gözlemlenmektedir.

Bürokrasi, gerçekten girişim ruhunu olumsuz etkileyen bir mekanizmadır. İstanbul Ticaret Odası'nın 1977'de Türkiye'de mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar üzerinde yaptığı bir ankete göre, ülkemize yabancı sermaye girişinin yeterli düzeye çıkmasını önleyen en önemli unsur,

(8) ALPAR Cem, Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Ankara 1985, s. 28.

idari ve bürokratik engellerdir. Bu ankete göre idari ve bürokratik engellerin Türkiye'ye yabancı sermaye girişini önlemedeki payı % 29.3'tür (9).

The Chase Manhattan Bank Türkiye (İstanbul) Şubesi Genel Müdürü Peter Nice "Bahreyn'deki Off Shore Banking kanunlarını 5 dakikada okuyup 7 dakikada anlayabiliyorsunuz. Çok basit fakat etkili (10)." dediği zaman bürokrasinin önemini vurgulamış oluyordu.

II. YABANCI ÜLKELERDEKİ SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Serbest bölgeler, buldukları ülkelerde, ekonomiye önemli kazançlar sağlayan uygulama alanlarıdır. Bu kazançlardan en çok dikkati çeken ihracat artışıdır. Örneğin İrlanda'da Shannon serbest bölgesi, kuruluşundan (1958) itibaren altı yıl içinde imalat malları ihracatının toplam içindeki payını % 3'den % 32'ye çıkarmasını sağlamıştır (11). Daha sonraki yıllarda Shannon serbest bölgesinden yapılan ihracat artmakla birlikte ülkenin diğer gümrüklü alanlarında da gelişme olduğundan toplam ihracat içindeki payı düşmüştür. Bu da serbest bölgelerin "demonstrasyon" gösterme etkisi niteliğindeki klasik yaklaşımla ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, serbest bölgelerin ülke ekonomisine katkıda bulunabilecek biçimde yönetilmeleri ve yönlendirilmeleri zorunludur. Serbest bölgelerin ülke ekonomisine getirebilecekleri ve götürebilecekleri analiz edilerek fayda maliyet dengesi iyi bir biçimde kurulmalıdır.

Türkiye'de uygulanan teşvikler konusunu ele almadan önce dünyada başarılı olarak kabul edilen başlıca serbest bölgeleri özellikleri ve uygulanan teşvikler itibariyle ele alarak çalışmamızı sürdürüyoruz.

-
- (9) AKYÜREK Engin, Serbest Bölge Tanımı - Dünyada - Türkiye'de, İTO Yayını, İstanbul 1983, s. 68.
- (10) FEYYAT Hakan - GÜRSES Levent, Kıyı Bankacılığı, 14 Ağustos 1985'de Dünya Gazetesi tarafından yapılan röportaj, Dünya 14.08.1985.
- (11) UNCTAD, "The Use of Free Zones As a Means of Expanding on a Diversifying of Manufactures From Developing Countries", TD/B/C.25, Haziran 1975, s. 3. ERKAN HÜSNÜ-TATLIDİL Rezan, Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, TOOB Yayını, Ankara 1990, s.15'deki alıntı.

A. AVRUPA VE AVRUPA TOPLULUĞU SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Avrupa'da yer alan serbest bölgelerin büyük bir kısmı Avrupa Topluluğu sınırları içinde bulunmaktadır.

Avrupa Topluluğu 4 Mart 1969 tarihinde çıkardığı Avrupa Konseyi direktifinde Topluluk serbest ticaret bölgelerinin çalışma esaslarını düzenlemiştir. Bu direktifte öncelikle topluluk serbest bölgesi içindeki bir malın gümrüksüz alanda bulunduğu kabul edilmiştir. Bu kapsamda ülkeler bazındaki uygulamalarda bazı farklılıklara rastlanmaktadır. Örneğin Shannon gibi bazı serbest bölgelerde firma ve kuruluşlar yalnızca gümrük vergisi ve dolaylı vergilerden muaf olmakla birlikte, bazılarında (hemen tüm AT ülkelerinde) buna ilaveten kurumlar vergisi, emlak vergisi, hızlandırılmış amortisman uygulaması da bulunmaktadır.

Konsey direktiflerine göre topluluk serbest bölgelerinin çalışma esasları ana hatlarıyla şöyledir (12) :

i. Bu direktif ile üye ülkelerde serbest bölgeler ile ilgili kanun, tüzük ve yönetmelikler topluluk kapsamına alınmıştır.

ii. Toplulukta "serbest bölge" tanımı ; gümrük vergileri, tarımsal vergiler, kotalar ve benzeri sınırlamaların uygulanmadığı belirli bölgeler olarak kabul edilmiştir.

iii. Miktarı, orijini, sevkiyatı, teslim yeri ne olursa olsun her türlü malın serbest bölge içine girişi mümkündür. Ancak insan, hayvan, bitki hayatı ve sağlığının korunması, bir ulusun sanatsal, tarihi ve arkeolojik kaynaklarının korunması, endüstriyel ve ticari mülklerin korunması amacıyla hangi serbest bölgelere hangi malların giremeyeceğinin belirlenmesi hakkı üye ülkelerin yetkili makamlarına bırakılmıştır.

iv. Serbest bölgede yapılacak olan temel faaliyetler yükleme boşaltma, transit yükleme, depolama, işleme olarak kabul edilmiştir.

v. Üye ülkeler kendi serbest bölgelerinin kontrolü için sistem kurabileceklerdir.

vi. Malların serbest bölge içinde kalacağı süre kısıtlanamaz. Ancak gerekli olduğu hallerde kısıtlama yapma yetkisi üye ülkelere bırakılmıştır.

(12) "Official Journal of The European Community, OJ L 58/11 8.3.1969, s. 86-88" aktaran Hüsnü Erkan-Rezan Tatlıdil, a.g.e., s. 16.

vii. Serbest bölgede kısmen üretilen ya da işlem gören malların serbest bölgedeki mülkiyeti vergiden muaf olarak değiştirilebilir veya transit ticareti yapılabilir. Ancak bu malların iç pazara getirilmek istenmesi durumunda firmanın orijini hangi ülke olursa olsun mallardan yasalar kapsamında gümrük ve benzeri vergiler alınacaktır.

viii. Üye ülkelerin serbest bölgeler ile ilgili talepleri Avrupa Komisyonu'na bildirilecek ve Komisyon gelişmelerden diğer ülkeleri de haberdar edecektir.

Avrupa Topluluğu'nda serbest bölge uygulamalarına ilişkin değişiklikler konsey direktifleri ile karara bağlanmaktadır.

Avrupa Topluluğu ülkelerindeki başlıca serbest bölgeler Almanya'da Hamburg, Bremen, Bremerhoven, Kiel, Cuxhoven, Emden ; Fransa'da Gex, Haute Savdi ; Danimarka'da Kopenhag ; İngiltere'de Belfast, Cardiff, Liverpool, Prestwick, Birmingham, Sauthampton ; İrlanda'da Shannon ; İtalya'da Venedik, Trieste ; İspanya'da Barselona, Cediz, Vigo, Ceuta, Melilla, Kanarya Adaları, Bilbao-Cartagena-Madrid-Sevil ve Castella Valencia ; Yunanistan'da Pire ve Selanik ; Portekiz'de Madeisa (Canical) ve Sines'tir. Topluluk dışında Macaristan'da Sopron, Romanya'da Sulina serbest bölgeleri bulunmaktadır.

1- Almanya'da Uygulanan Tesvikler

Almanya'daki serbest bölgelerde sağlanan kolaylıkların başında bölgeye giren mallardan gümrük vergisi, katma değer vergisi, ithalat vergisi ve tüketim vergisi alınmaması gelmektedir. Bölgede yükleme, boşaltma, sevkiyat, depolama, ayırma, etiketleme, bölme, yeniden ambalajlama, markalama, sergileme, gemi yapım ve onarım işleri, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerine izin verilmiştir. Ancak uzun süreli kiralama, bina inşaatı konuları izne bağlıdır. Bölgede arsa satınalmak ise yasaklanmıştır. Yanıcı ve patlayıcı madde, sanat eserleri, değerli metaller, para, değerli evraklar, canlı hayvanlar, kırılabilir ve kolay bozulabilir malların bölgeye girişi kurallara bağlanmıştır.

Almanya'da hükümet serbest bölgelerde gümrük, istihlal, satış ve tüketim vergilerinin süresiz olarak uygulanmayacağı konusunu garanti etmektedir. Aynı zamanda dövizlerin konvertibilitesi, ihracat ve kredi sigortasında gelirin % 80'inin ticari risklere, % 90'ın ise politik riskleri de kapsamak üzere garantiye alındığı görülmektedir (13).

Almanya'da serbest bölgelerde uygulanan teşvikler pek çok Avrupa ülkesininkinden daha geniş kapsamlıdır. Uygulanan başlıca teşvikler aşağıda belirtilmiştir.

Federal geliştirme alanında yeni üretim merkezleri kurma, genişletme ve modernize etme talebinde bulunan firmalara ya yatırımlarının % 15'i nakit tahsis edilir ya da % 50 oranında düşük faizli kredi kullanımı sağlanır. Aynı zamanda Avrupa iyileştirme planı çerçevesinde 20 yıl süreli, ilk 4 yılı geri ödemesiz düşük faizli kredi de verilebilmektedir.

Federal geliştirme yerleri kapsamında tüm Almanya'da tarım alanlarında bulunan küçük ve orta ölçekli yeni projelerde yukarıda açıklanan kredi ve kolaylıklar sağlanmaktadır.

Kömür madeni değişim alanlarında kömüre ve çeliğe bağımlılığı azaltacak türdeki sanayilere özel teşvikler uygulanmaktadır. Bunlar arazi tahsisi ve % 41-42 oranındaki borcun Avrupa Topluluğu kredi olanaklarından karşılanması ile istihdam olanaklarından yararlanma biçimindedir.

Federal teşvik alanına yapılacak yatırımlara Nurnberg Çalışma Bürosu tarafından % 20'ye kadar düşük faizle kredi verilir.

Araştırma - geliştirme amacıyla kullanılan taşınabilir malların % 50'sini ve binaların üçte ikisinin araştırma - geliştirme çalışmalarına ayrılması durumunda binaların % 30'unu kapsayan özel amortisman tahsisatı uygulanmaktadır.

Almanya'da bulunan yabancı firmaların çift vergilendirmeden kaçınabilmeleri ve hissedarların kar payı, teknik ödemeler, yükleme ve benzeri gelirlerden alınan vergileri daha düşük oranlarda ödemeleri ya da vergiden muaf tutulabilmeleri için otuzdan fazla vergi anlaşması mevcuttur.

Almanya Avrupa Topluluğu'na üye olduğu için, buradan Topluluğa ihraç edilen mallardan Topluluğa girişte gümrük vergisi alınmamaktadır.

Alman serbest bölgesinde katma değer vergisi muafiyeti nedeniyle bölgeden yapılacak ihracattan katma değer vergisi talep edilmemektedir. Bölgedeki çok uluslu şirketlerin merkez ülkelerine yaptıkları satışlardan da katma değer vergisi alınmamaktadır.

Berlin'de sermaye yatırımlarının finansmanına tahsis edilen borçların % 12'si firmanın gelir vergisinden düşülebilmektedir. Bu borçlar Berliner Industriebank A.G. ve Deutsche Industriebank tarafından sekiz yıl vadeli, ilk dört yıl ödemesiz olarak verilmektedir.

Almanya'nın daha az gelişmiş bölgelerine yapılacak, kendini amorti edebilecek aktiflere sahip yeni yatırımlarda ya da genişletme çalışmalarında yatırımın % 10'u vergiden muaf olarak işlem görmektedir.

İşletme sermayesi 350.000 dolardan (500.000 DM) ve aktifleri 85.000 dolardan (120.000 DM) fazla olmayan işletmelerin hızlandırılmış amortismanlarının % 10'u yeni iş alanlarına kaydırılmaktadır. Ancak 1990'dan önce faaliyete geçmek koşuluyla üçte ikisi araştırma - geliştirmeye kullanılan makine ve işletme amortismanının % 40'ı, üçte biri araştırma - geliştirmeye kullanılan binaların amortismanının % 15'i bu amaç için kullanılabilir (14).

2- Fransa'da Uygulanan Teşvikler

Fransa'da Gex ve Haute-Savoire serbest bölgeleri İsviçre sınırına çok yakın olduğundan özellikle İsviçre ile ticareti kolaylaştırıcı etkisi göze çarpmaktadır. Depo ve antrepolarda bekleyen mallar için gümrük ödenmemektedir. Mallar bölge sınırından çıktığında gümrük vergisine konu olmaktadır.

Serbest bölgelerde bulunan firmalar, dağıtılan karlar ve şube gelirleri üzerinden % 25 oranında vergi ödemesi yapmakla yükümlüdürler.

Fransız hükümeti serbest bölge içinde hiç bir şekilde gümrük vergisi, istihsal vergisi, satış vergisi ve tüketim vergisi ödenmeyeceği konusunu garanti etmektedir.

Özel teşvikler ise şöylece belirlenebilir :

i. Fransız yatırım teşvikleri yasası çerçevesinde serbest bölgelerde yapılacak yeni yatırım ve mevcut tesisleri genişletme çalışmalarında nakit tahsisi veya diğer yatırım teşvikleri sınırlandırılmayacaktır. 1982'de çıkarılan teşvikler yasasına göre iki tür nakit tahsisi mümkündür. Birincisi küçük işletmelere yönelik bölgesel tahsisat, ikincisi ise yatırımın % 25'i kalkınma bölgesinde olan büyük ölçekli firmalara verilen ülke çapındaki teşviklerdir. Fransa, Avrupa Topluluğu üyesi olduğundan, Topluluk üyesi ülkelerle olan ticari ilişkilerinde gümrük vergileri sözkonusu değildir.

ii. İhracat kredi sigortası ve ithalat - ihracat kredileri kullanılabilir. .

iii. Ocak 1977 - Aralık 1980 arasında yapılan yeni yatırımlar veya sermaye arttırmalarında ilk beş yıl için geçerli olmak üzere vergilendirilebilir gelirin % 7.5'i vergiden muaf olarak kabul edilmiştir.

3- Danimarka'da Uygulanan Teşvikler

Kopenhag serbest bölgesi Baltık Denizi bağlantısı, Kuzey ve Orta Avrupa ilişkisi ve ABD'ye yapılan düzenli kargo taşımacılığı ile Danimarka ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. 50 tona kadar ağırlık kaldırabilen modern vinçler, fork-liftler, traktörler ve treylerler, bölgede kargo taşımacılığını kolaylaştırmaktadır. Yabancı firma ya da şubelerin ödeyecekleri gelir vergisi oranı % 37'dir. Diğer pek çok serbest bölgeden farkı, ithal edilen tüm mal ve hizmetlere % 22 oranında katma değer vergisi ödeme zorunluluğudur.

Yabancı firmaların kar paylarının serbestçe kendi ülkelerine gönderilmesi hususu Danimarka hükümetinin garantisi altındadır. Ancak serbest bölge içine yapılacak yabancı yatırımların değeri 557.500 doları (5.000.000 D.Kr.) geçtiğinde Sanayi Bakanlığının iznine tabidir.

Transit ticaret mallarında bölge içinde bir aylık depolama serbesttir. Danimarka gümrüklü alanına yüklenecek malların ise 15 gün serbest (gümrüksüz) depolanmasına izin verilmektedir.

Gelir vergisi muafiyeti, Danimarka'nın diğer yerlerinde uygulandığı gibi belirli bir gelirin üzerine çıkıldığında geçerlidir.

Danimarka hükümeti liberal politikası çerçevesinde Danimarkalı yatırımcılar için uygun olmayan bir yatırımı teşvik etmez. Ancak maliyetlerin düşürülmesi amacıyla enerji alanındaki yatırımları 89.200 dolara (800.000 D.Kr.) kadar varan teşvikler vermektedir. Teşviklerin binaları kapsayan diliminin % 27'sinin, makine-araç-gereç bölümünü kapsayan dilimin % 20'sinin daha az gelişmiş bölgelerde yapılması zorunluluğu vardır.

Sondaj donanımları, petrol kökenli gaz üretim platformları, petrol boru hatları ve ilgili terminallerine giderek azalan esasa göre yıllık % 30 oranında amortisman ayrılabilir.

Beş yıl süre ile ellerinde % 25 oranında hisse bulunduranlar ile yönetim kontrolünün % 50'sini elinde bulunduranlar sermaye gelirinin vergisini ödemek zorundadırlar. Diğer ortaklar ise bu vergiden muaftır. Eğer kuruluşun dördüncü yılından sonra satışlar % 50 oranında azalırse vergi muafiyeti % 90'a inmektedir (15).

4- İngiltere'de Uygulanan Tesvikler

İngiltere'de faaliyette bulunan serbest bölgelerde ithalatçılara sağlanan avantajlar daha fazladır. Serbest bölgelere getirilen mallar bölgede tutulduğu süre içinde gümrük vergilerinden ve katma değer vergisinden muaftır. Ancak malların bölge içinde el değiştirmesi halinde katma değer vergisinin ödenmesi gerekmektedir. Malların üretimde kullanılması durumunda ise gümrük vergilerinin de ödenmesi sözkonusu olmaktadır. İngiltere'de uygulanan tüm vergi ve çalışma mevzuatı serbest bölgeler için de geçerlidir. Buna göre katma değer vergisi % 15 ve gümrük vergisi ortalaması ise % 6'dır. Serbest bölgede depolanan mallar ülke içindeki talep durumuna göre partiler halinde gönderilerek gümrük vergileri de partilere göre ödenir. Ayrıca gümrük vergileri yüklemeyen bir ya da bir buçuk ay sonrasına kadar ödenebildiğinden ithalatçı firmalar daha az nakit paraya ihtiyaç duymaktadırlar.

Sürekli mal yüklemesi yapan ithalatçı firmalar için gümrükte "Özel Teminat Hesabı" açılarak işlemlere hızlilik sağlanmakta ve ithalat işlemleri bir ay içinde kapatılabilmektedir.

Kota kapsamındaki mallar serbest bölgelerde kotaların açılması için bekletildiğinden, kotalar açıldığında hemen ithalatı gerçekleştirmek mümkün olmaktadır. Bu firmalar kotalardan en fazla yararlanma olanağına sahip bulunmaktadır.

Avrupa topluluğunun tarım ürünleri dış ticaretine uyguladığı prelevman vergisi (fark giderme-telafi edici vergi) serbest bölgelerde sözkonusu değildir. Bu nedenle ithal edilecek tarım ürünlerinin serbest bölgelerde depolanarak prelevman vergisinin düşük olduğu dönemlerde daha ucuza ithal edilmesi mümkün olmaktadır.

Serbest bölge güvenliğinin titiz bir şekilde sağlanması ve üç metre yüksekliğinde çitle çevrilmesi sigorta ödemelerinin düşük tutulmasına neden olmaktadır. Böylece sigorta giderlerinden yaklaşık % 60 tasarruf sağlanabilmektedir.

İngiliz serbest bölgelerinin ihracatçılara sağladığı avantaj, % 50'den fazlası İngiltere'de üretilen malların menşe şahadetnamesi düzenlenerek kanıtlanmak kaydıyla Avrupa Topluluğu ülkelerine gümrüksüz geçişi yapılabilmektedir. Böylece bir kısmı diğer ülkelerde üretilen mallar İngiltere'nin Topluluğa üyeliğinden yararlanılarak Avrupa Topluluğu pazarına girebilmektedir.

Kalkınma alanı olarak belirlenen bölgelere yapılacak yatırımlara yatırım harcamalarının % 15'i veya yaratılan her iş için 5.000 dolar tutarında teşvik sağlanmaktadır. Ancak İngiltere'de işçi ücretlerinin yüksek ve işçi sendikalarının etkili olmaları nedeniyle bu tür yatırımlara talep az olmuştur.

İngiliz serbest bölgelerinde birçok mal türüne rastlanmaktadır. Başlıcaları çimento ve tekstil mamulleridir. Tüm mal türlerinin yaklaşık % 80'i ithalat, % 20'si de ihracat konusu olmaktadır. Satılan malların % 70'i hammadde ve makine, % 30'u ise dayanıksız tüketim mallarından oluşmaktadır (16).

5- İrlanda'da Uygulanan Teşvikler

İrlanda'nın serbest bölgesi olan Shannon serbest limanına giren, depolanan ya da çıkan mallardan hiç bir vergi ve ücret alınmaz. Bu uygulama Avrupa tek pazarı kuruluncaya kadar geçerlidir. Ancak serbest bölgeler Avrupa serbest bölgeler yönetmeliğine göre faaliyette bulduklarından Avrupa tek pazarı kurulduktan sonra da uygulamada büyük bir değişiklik beklenmemektedir.

Serbest bölgede satın alma, satış ve katma değer vergisi ödenmemektedir. Firmalar ve bireyler İrlanda vergi yasası kapsamında gelir ve kurumlar vergisine tabidirler.

Shannon serbest bölgesinde yapılacak yatırımlarda araç - makine, bina yatırım bedelinin % 50'sine kadar sermaye tahsisi yapılabilmektedir.

Shannon serbest bölgesinde yapılacak spesifik araştırma geliştirme çalışmalarında, özellikle yeni mamul geliştirme ya da üretim sürecini geliştirmeye yönelik projelerde proje bedelinin % 50'sine kadar sermaye tahsisi yapılabilmektedir.

İrlanda bankalarından üçü Shannon'da faaliyetini sürdürmektedir. Bankalar İrlanda'daki ticari kredi faizinin altında faiz uygulaması ile çeşitli alanlarda hizmet vermektedirler. İhracat kredi sigortası İrlanda hükümeti tarafından yapılmaktadır.

İrlanda'nın Avrupa Topluluğu üyesi olması nedeniyle İngiliz serbest bölgesindeki uygulamalar burada da geçerlidir.

Shannon'dan Avrupa topluluğu'na reeksport yapılan mallarda Topluluk sınırları içinde gümrük vergisi, malların varış tarihinden itibaren 6 - 12 ay içinde ödenmektedir.

Kotaya bağlı malların depolanması ve iç pazara girilmesi kolaylaşmaktadır.

Shannon'da işlem gören mallar, İrlanda'nın İsrail, Malta, Kıbrıs ve EFTA ülkeleri ile imzaladığı ikili anlaşmalar kapsamında tercihli ve indirimli gümrük vergileri ile bu ülkelere ihraç edilebilir.

Gümrük vergi işlemleri çok basitleştirilmiştir ve yalnızca üç görevli tarafından yürütülmektedir. 24 saat sürekli hizmet verilmektedir.

Shannon'da imalathane, depo satın almak ya da kiralamak mümkündür. Kiralama uzun dönemli de olabilmektedir.

Shannon'da yatırım yapacak firmaların elemanlarına yönelik olarak, belirli bir düzeye gelebilmeleri için serbest bölge yönetimi tarafından ücretsiz eğitim programları düzenlenmektedir.

Shannon serbest bölgesi ile Limerick Üniversitesi arasında yapılan işbirliği anlaşması çerçevesinde lisans veya lisans üstü projelerin finansmanının sağlanması ile serbest bölgelerde faaliyette bulunan firma ya da kuruluşların taleplerinin karşılanabilmesi, yeni mezunların serbest bölgede istihdamı ve bütünleştirilmiş network ve bilgisayar ağı yardımıyla bilgi alışverişinde bulunulması gibi konularda ortaklaşa çalışılmaktadır (17).

6- İtalya'da Uygulanan Tesvikler

İtalya'daki başlıca serbest bölgeler kuzeydoğu sınırındaki Trieste ile Venedik Körfezindeki Venedik Limanlarıdır.

İtalya serbest bölgelerinde de bölgeye gelen yabancı mallar ister depolama, isterse reeksport amacıyla gelsin gümrük vergileri ile resim ve harçlardan muaftır. Depolarda bozulan mallar hiç bir vergi türü ödenmeksizin imha edilebilir. Ancak bölge içinde tüketilen inşaat malzemesi, makine, ekipman, büro mobilyası ve diğer donanım malzemeleri için gümrük vergisi ödenir.

İtalya serbest bölgelerinde Trieste'de kiralamaya açık depolar, kereste işleme ve fabrika alanları bulunmaktadır. Venedik'te ise kahve, şarap ve yağ işleme tesisleri için depolama imkanları vardır. Gerek depo, gerek işletme, gerekse büro kiralamaları metrekare alanı birim kabul edilerek belirlenir. Eğer kiracı ihracatçı değilse kira bedeline % 14 ilave edilir.

Gelir ve kurumlar vergisi yönünden firmaların karları % 25 federal vergiye ve % 15 yerel vergiye tabidir. Firmalar bir önceki yıl gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisinin % 75'ini peşin ödemek zorundadırlar. İtalyan firmalarının yabancı bir firmanın % 10'undan fazlasına sahip olmaları durumunda aldıkları temettüler sadece % 40'dan vergilendirilir. Yabancı firmalara yapılan ödemeler ve lisans patent haklarından % 20 stopaj kesilir. Ancak ABD ile yapılan ikili anlaşma gereğince ABD firmaları bu uygulamaların dışında kalmaktadır. ABD firmalarının İtalyan vatandaşlarına veya diğer yerli-yabancı firmalara patent-lisans, temettü ve benzeri haklar ile ilgili ödemeler İtalya vergilerinden muaftır. Yalnızca gayri safi gelir ve kazançların % 70'ine % 15 oranında yerel vergi uygulanır.

İtalyan hükümeti serbest bölge içindeki gümrüksüz uygulamaları garanti etmektedir. İtalya'nın güneyindeki az gelişmiş bölgesinde (Mezzogiorno Bölgesi) vergilendirilebilir gelirin % 70'ine vergi muafiyeti tanınmaktadır. İtalya'da 10 yıldan az ikamet eden yabancılar kazançlarının % 80'ini yurt dışına çıkarabilirler. 10 yıldan fazla ikamet edenler 5 milyon lirete (Yaklaşık 3.570 dolar) kadar olan kazançlarının % 20'sini yurt dışına gönderebilirler. Kayıtlı sermaye serbestçe geldiği ülkeye dönebilir.

Trieste serbest bölgesine yeni kurulacak üretim yatırımlarının kurumlar vergisinden % 50, yerel gelir vergisinden 10 sene muaf olması kararlaştırılmıştır.

Güneydeki az gelişmiş Mezzogiorno Bölgesine (Sicilya adaları, Sardunya ve Güney Roma vilayetlerinden oluşur.) yapılacak endüstriyel yatırımlar yerel vergilerden 10 yıl müddetle muaftır. Ayrıca yatırımın değerine göre % 35-50 arasında nakit yardımı, yatırımın % 50-75'i oranında düşük faizli kredi, tarım arazisi ve endüstriyel yatırımların geliştirilmesi için yapılan yatırımlarda yerel gelir vergisinin % 70'ine kadar menkul sermaye vergilerinden muafiyet, endüstriyel kullanımda aktiflerin orijinal değerinin % 40'ına kadar hızlandırılmış amortisman ve araştırma - geliştirme giderlerinden % 50 indirim tanınmaktadır.

Mezzogiorno bölgesinde yapılacak yeni yatırımların yatırım değerinin % 70'ine kadar, İtalya'nın diğer bölgelerinde ise 2 milyar lirete (1.428.600 dolar) kadar olan yatırımların % 60.2'sinin yatırımcı tarafından karşılanması halinde % 50 oranında finansal yardım sağlanır. Yeni projelerde toplam harcamanın % 30'unu aşmamak kaydıyla 15 yıla kadar finansman sağlanabilir.

Araştırma - geliştirme giderlerinin % 80'ine kadar olan borçların % 4.3 faiz ile devlet tarafından finanse edilmesi ve araştırma - geliştirme giderlerinin % 40'ına kadar sübvansiyon sağlanması 1982 yılında kabul edilmiştir.

İtalya'nın bütününde sermaye malı alımları katma değer vergisinden muaftır.

İtalya Avrupa Topluluğu üyesi olduğundan mal ve hizmet ihracatında Topluluk üyesi diğer ülkelere gümrüksüz giriş hakkı bulunmaktadır (18).

7- İspanya'da Uygulanan Tesvikler

İspanya, serbest bölge niteliğinde faaliyette bulunan 22 yerleşim alanı ile Batı Avrupa, Afrika, Akdeniz, Kuzey Amerika ve diğer pek çok ülkeye yönelik ticari ilişkiye sahiptir. Bunlar arasında İspanya'nın Latin Amerika'daki eski sömürgeleri önemli bir yer tutmaktadır.

İspanya serbest bölgelerinde gümrüksüz mal ve hizmet girişi yapılmaktadır. Bölge içinde mallar en fazla altı yıl gümrüksüz depolanabilir. Eğer uygun görülürse bu süre gümrük yetkilileri tarafından uzatılabilir. Serbest bölgelerin 22 gibi oldukça yüksek bir sayıya ulaşması bir bakıma fonksiyonlarının değişikliğine de bağlanabilir. İspanya serbest bölgeleri temelde dört yönde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlar ;

i. Serbest ticaret bölgeleri ; ithalat, depolama, çeşitlendirme, ambarlama, karıştırma, işlemden geçirme, sergileme, örnekleme, markalama, satış, açık arttırma, büyük paketlerin küçük parçalara bölünmesi, imalat, transit yükleme ve reeksport faaliyetlerini yaparlar. Bu bölgelerde mallar en fazla altı yıl gümrüksüz depolanabilir. Daha uzun süreli depolama gümrük yetkililerinin iznine bağlıdır.

ii. Serbest limanlar ; ithalat ve depolama faaliyetlerinde bulunur. Gümrüksüz depolama süresi en çok bir yıldır. Malların geri çekilmesi yalnızca bozulmamış paketler için geçerlidir. Manipulasyona izin verilmez.

iii. Depozitsiz alanlar ; ithalat, sergileme, yeniden paketleme, büyük paketlerden küçük paketlerin yapımı, karıştırma, kahve ve kakaoyu kavurma, yün yıkama, tohumlardan yağ çıkarma ve reeksport faaliyetleri yapılır. Mallar için depozit ödemesi yapılmaz. En fazla depolama süresi dört yıldır.

iv. Ticari depozitler ; ithalat, depolama, yeniden paketleme, sergileme, küçük örnek paketleri yapma, ticari depozit karşılığı satış gibi mallarla ilgili ticari depozit uygulamalarını içine almaktadır. En fazla depolama süresi dört yıldır. Bu bölgede emlak alımı sözkonusu değildir. Bankacılık ve yönetim hizmetleri özel anlaşmalar ile mümkündür.

İspanya serbest bölgelerinde firmalar % 33 oranında gelir vergisi ödemekle yükümlüdür. Yabancı finansal kuruluşlar verdikleri brüt borçlar üzerinden % 24 oranında vergi avantajına sahiptirler. Ya da tahakkuk etmiş faiz üzerinden % 15 oranında vergi ödemeyi seçebilirler. Patent lisans hakları ile kira ödemeleri isteğe bağlı vergi yöntemlerine göre uygulanmaktadır.

Hükümet serbest bölgedeki gümrük ve benzeri vergi muafiyeti uygulamalarını garanti etmektedir.

Maliye Bakanlığı'nın onayını almak koşuluyla firmaların yerli - yabancı veya ortak girişim kurmaları durumunda tüm vergilerden % 99 vergi muafiyeti sağlanmaktadır.

Yatırım firmaları gelir vergisinin tamamından ve yerel vergilerin bir kısmından muaftır.

İhracat firmalarına vergi dışı ihtiyatlar ile % 40 oranında hızlandırılmış amortisman uygulaması hakkı verilmiştir.

Resmi kredilerin dağıtılmasında birinci derecede serbest bölge firmaları tercih edilmektedir.

1979 yatırım tercihleri kapsamında yatırım değerinin % 15'ine kadar vergi indirimi uygulanmaktadır.

Sermaye gelirlerinin % 25'inin iki yıl içinde yeniden yatırıma dönüştürülmesi ve gelecek iki yıl içinde de sermaye gelirlerinin yatırımda kullanılacağı bir plan ile vergi dairelerine beyan edilirse sermaye geliri vergisinden tamamen muaf sayılırlar.

Bazı ihracat konularında yapılan yatırımlarda firmalara, ilk ikiyıl içinde yapılan yatırımların toplam değerinin % 25'i vergilendirme dışında bırakılmaktadır. Üçüncü yılda bu oran % 75'e çıkmakta, dördüncü yılda azalarak % 50'ye inmektedir. Dördüncü yıldan sonra ise vergi muafiyeti kalkmaktadır.

İspanyol firmalarının kurdukları yabancı ortaklıklarda % 25'den fazla paya sahip olmaları durumunda izne bağlı olmaksızın sermaye ve ihtiyaçlarının beş misli tutarında kredi alabilirler. Eğer yabancı firma payı % 25'in altında ise kredi kapasitesinde sınır yoktur.

Verimli yatırımlardan enerji üreten firma ve kuruluşlar ile bazı petrol rafinerileri, gübre, kimya, motorlu araç, gemi inşa, konut, telekomünikasyon ve hava taşımacılığı projelerinde kredilerin vergilendirilmesinde % 95'lik muafiyet tanınmaktadır. Bu oran deniz ve nehir taşımacılığında kullanılan dış borçlar için % 70'dir.

Beş yıl elde tutulmak koşuluyla imtiyazlı portföy yatırımlarına % 10 yatırım kredisi verilmektedir. Endüstriyel araştırmalarda ve yeni mamullerin üretimi ya da işlenmesinde kredi oranı % 15'e çıkmaktadır.

Avrupa Topluluğu üyesi olması, Topluluk üyesi ülkelerle ticarete avantaj sağlamaktadır (19).

8- Yunanistan'da Uygulanan Tesvikler

Pire serbest bölgesi Atina - Pire arasında yoğunlaşan endüstri alanının çıkış noktasını oluşturan Pire Limanı alanında yer almaktadır. Selanik serbest bölgesi Yunanistan ticaretinin Balkan ülkelerine yönelik bölümünü, Pire ise Balkan ülkeleri ve Avrupa ülkelerine ve tüm Dünyaya yönelik bölümünü üstlenmişlerdir. Ayrıca Selanik'teki Yugoslavya serbest bölgesi de Yugoslavya'ya giden malların hat üzerinden geçici depolanması için bir transit bölge görevini taşımaktadır.

Yunanistan serbest bölgelerinde yabancı mallar gümrük ve diğer benzeri vergilerden muaf olarak bulunabilirler. Bölgede depolanan süre içinde ve malların bölge dışına ihracatı sırasında her türlü harç, resim ve vergilerden muaf tutulur. Yugoslav serbest bölgesinde, gümrük mevzuatı yönünden daha çok Yugoslav gümrük kanunları geçerlidir. Yunan gümrük vergisi alınmaz.

Yunanistan serbest bölgeleri paketleme, çeşitlere ayırma, etiketleme faaliyetlerinin ağırlık taşıdığı bir özellik göstermektedir. Ancak Selanik'te küçük çaplı montaj ve imalat faaliyetlerine izin verilmiştir. Yüksek vergi oranlarına bağlı olan Yunan tekel mallarının bölgeye getirilmesi veya bölgede üretilmesi, depolanması yasaklanmıştır. Depolama olanakları serbest bölge dışında özel bir firmanın depolarında veya devlete ait diğer depolarda da sağlanmıştır. Bunun için serbest bölge depolarının tamamen dolması koşulu aranır. Yunan serbest bölgelerinde faaliyette bulunan deniz nakliyatçıları hizmet kısıtlamaları, para ödeme yöntemlerini, gümrük idaresini, belgeleme zorunlulukları konularını eleştirerek bölgede ticaretin gelişmesinin engellendiğini öne sürmektedirler. Bu şekliyle yunan serbest bölgeleri transit mallar için rihtim kolaylığı sağlayan ve geçici depolama için depo hizmeti veren alanlar olarak kabul edilmektedir. Ancak Yunanistan'ın Avrupa Topluluğuna tam üyeliğinden sonra (1981) Pire ve Selanik limanlarında eleştiriler çerçevesinde geliştirme çalışmalarına başlanmıştır.

Yunanistan serbest bölgelerinde faaliyet gösteren firmalar % 45 oranında gelir vergisi ödemekle yükümlüdürler. Atina Borsasına kayıtlı sınai ve madencilik firmalarında bu oran % 40'tır. Atina Borsası'na kayıtlı firmaların ödedikleri temettülerden % 42, kayıtlı olmayanlardan % 47 oranında stopaj vergisi alınmaktadır. Yunanistan'da faaliyet gösteren bankalardan elde edilen faiz gelirleri, devlet tahvili gelirleri ve kısa vadeli diğer banka senetlerinden elde edilen gelirler vergiden muaf tutulurlar. Yunanistan genelinde sigortacılık ve ihracat girişimlerinden sağlanan gelirden de vergi alınmamaktadır. Ancak ithalat ve ihracat işlemleri serbest bölgelerde gerçekleştirildiğinde bu muafiyetler ortadan kalkmaktadır. İthal edilen lüks tüketim mallarından alınan tüketim vergisi % 200-300 arasında, temel ithal malları dışında kalan mallardan % 25-200 arasındadır. % 2-40 arasında damga resmi, sanayi mallarının makbuz değeri üzerinden % 8 oranında alınan hasıla vergisi de alınan diğer vergiler kapsamındadır.

Yunan hükümeti, Yabancı Yatırımlar Kanununa göre yabancı sermayeyi korumaktadır. Bu kanun ile hissenin ya da ödünç sermayenin ülkesine iadesi, faiz ve faiz kazançlarının ana ülkeye transferi, lisans ödemelerinin döviz

cinsinden transferi bazı kısıtlamalarla birlikte garanti altına alınmıştır. Ana ülkeye geri dönmelerde yabancı sermayenin gelişinden bir yıl geçtikten sonra getirilen sermayenin ancak % 10'unun, karların % 12'sinin, kredilerin yıllık faiz ödemeleri için % 10'unun gönderilmesine izin verilmektedir.

Yunanistan ayrıca ABD Denizaşırı Özel Yatırımcılar Birliği ile devalüasyon dışında parasını yabancı paralar ile değiştirilmemesi, savaş çıkması, devrim yapılması ve anarşiden doğacak zararlara karşı yatırım güvencesi veren ikili anlaşma imzalamıştır.

Yunanistan serbest bölgeleri Deniz Ticareti Bakanlığı'nın denetiminde olmakla birlikte, hukuken bağımsız niteliktedir (20).

9- Portekiz'de Uygulanan Tesvikler

Portekiz'de özel vergi indirimleri ihracat düzeyine göre düzenlenmiştir. Faiz indirimleri, yaratılan iş başına ayrılan tahsisat, araştırma ve geliştirme programlarına finansal destek ile eğitim programlarına teknik ve finansal yardımlar yapılmaktadır (21).

10- Romanya'da Uygulanan Tesvikler

Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan ve eski bir Romanya limanı olan Sulina, Bakanlar Kurulu tarafından Romanya'nın ilk serbest limanı olarak kabul edilmiştir. Tuna kanalı ve nehri Romanya'nın eski Sovyetler Birliği ile olan kuzey sınırının bir kısmını çizer. Romanya güneyde Bulgaristan, güney batıda Yugoslavya ve kuzey batıda da Macaristan ile komşudur.

Sulina serbest limanı Ortadoğu ile Avusturya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi Avrupa'nın iç kısımlarında kalan fakat Tuna nehri üzerinde bulunan ülkeler arasında bağlantı kurar. Hükümet Sulina serbest limanının, bayrağı ve kaydına bakılmaksızın her türlü gemiye ve Romanya ile ilişki kurmak isteyen her ülkeye açık olduğunu vurgulamaktadır.

Serbest limana giren ve çıkan mallar ve gemiler gelir vergisi de dahil olmak üzere her türlü vergiden, harçlardan ve gümrük resimlerinden muaftır. Yalnız transit mallar, geçici ithal ve ihraç malları, örnekler, modeller, turist, işadamları ve diplomatik ziyaretçilere ait olan şahsi eşyaların Romanya'ya girişi serbest bölgenin dışında bir alandan olur.

(20) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 32.

(21) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 32.

3 Kasım 1972 tarihli ve 425 sayılı karar uyarınca Romanyalı ve Yabancı karma şirketlerin karları % 30 oranında vergiye tabidir. Vergi, karın ortaklar arasında bölüşülmesinden sonra yıllık olarak toplanır. Bakanlar Kurulu Kararıyla işletme kara geçtiği ilk yılda vergiden muaf tutulabilir. Bunu takip eden birinci ve ikinci yıllarda da vergi % 50 ile % 15 oranında düşürülebilir. Karın beş yıl içerisinde aynı işletmede veya Romen katılımı olan karma işletmelerde tekrar yatırıma dönüşmesi halinde, karın bu kısmı için vergi % 20 oranında düşürülebilir. Şirketler kendi kar tahminlerine dayanarak vergilerini çeyrek yıllık taksitler halinde geçici olarak önceden yatırmak zorundadırlar. Vergilerin ödenmesinden sonra, yurt dışına çıkartılacak olan karlar da % 10 oranında bir ek vergiye tabidir.

Bükreş'te bir temsilciliğin bulundurulması sağlam para piyasasındaki dövizle ödenebilen yüksek vergi ve masraf gerektirmektedir. İki yıllık işletme lisansı 1.500 dolar tutmaktadır. Her türlü ekipmanın ithali gümrük vergisine tabidir. Bir ila iki kişinin istihdam edildiği temsilcilikler için 3.200 dolar olan yıllık vergi Romanyalılar da dahil olmak üzere beş ila yedi kişinin istihdam edildiği temsilcilikler için 18.170 dolara kadar çıkmaktadır.

Romanya, vergilerin ödenmesinden ve kontrattaki diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra, iştirakçi yatırım kotalarının ve karların döviz cinsinden yurt dışına aktarılmasını garanti etmektedir. Evvelce de belirtildiği gibi, yurt dışına çıkarılan karlar % 10 oranında vergiye tabidir (22).

B. AKDENİZ VE ORTADOĞU SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

1- Mısır'da Uygulanan Tesvikler

Mısır'da 7 bölgede serbest bölge mevcuttur. Bunlar İskenderiye, Port Said, Kahire, Süveys, Adabiya, İsmailiye ve Marsa Matruh'tur.

Revize edilmiş bulunan "Serbest Bölgelerdeki Arap ve Yabancı Yatırımlar" Kanununa göre ; Gümrükler Genel Müdürünün ve Ekonomi Bakanının onayı üzerine herhangi bir fabrika özel serbest bölge olarak ilan edilebilmektedir. Bununla beraber böyle bir olanaktan yararlanabilmesi için,

(22) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara 1990, s. 104-112.

söz konusu firmanın ihtiyaç duyduğu girdileri ve rekabet imkanlarını başka şekilde elde edemeyeceği konusunda otoriteleri inandırabilmiş olması gereklidir. Yukarıda belirtilen bölgelerin hepsi serbest ticaret bölgeleri olup, Mısır'ın kendisi de dahil olmak üzere, Ortadoğu ve Afrika pazarlarına hizmet vermeleri söz konusudur (23).

İthal vergileri, olağanüstü hal vergileri, şahısların ödediği vergiler, kurumlar vergisi ve stopaj yoluyla alınan vergilerden muafiyet vardır. Serbest bölgeye veya bölgeden yapılan ithalat ve ihracatta sadece % 1 vergi alınır. Bu verginin oranı imalat dışında % 3 olur. Ekonomi açısından önceliği olan sektörler ile ilgili mallarda bu oran % 0.2'ye kadar düşebilir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalar mallarını Mısır'a da satabilirler. Ancak bu durumda normal ithalat gibi işlem görürler. Mahalli malzemeler ile üretilen ve Mısır tarafından ithal edilen maddeler gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır. Tamamı Mısır'dan temin edilmese bile hammaddesinin % 40 kadarını Mısır'dan alan firmaların ürettikleri mallar ise Mısır'a % 5 indirimli vergi ile ithal edilebilmektedir. Serbest bölgelerde yapılacak yatırımları engelleyen bir nokta olarak değinilmesinde yarar olabilecek konulardan biri şudur : Mısır'da gümrük otoriteleri ile yatırımcı kuruluşlar arasında hangi malların gümrüksüz ithal edilmesi gerektiği konusunda anlaşmazlık çıkmaktadır. Bu konuda çıkan anlaşmazlıkları gidermek için bir büro kurulmuştur.

Serbest bölgelerde çalışan yabancılar serbest bölgede elde ettikleri gelir için vergi vermemektedirler. Ancak Mısır içerisinde gelir elde ediyorlarsa şahısların vergilendirilmesindeki oranlara tabi olmaktadır. Bununla beraber yabancı uzmanlar altı aydan daha az bir süre Mısır'da çalışmış iseler elde ettikleri ücretin sadece % 10'unu vergi olarak ödemektedirler (24).

2- Ürdün'de Uygulanan Tesvikler

Ürdün'de iki serbest bölge bulunmaktadır. Bunlardan ilk kurulmuş olanı Akabe Serbest Bölgesi, diğeri ise Zarka Serbest Bölgesi'dir.

Ürdün serbest bölgelerinde ithalatta alınan vergi ve harçlardan muafiyet vardır.

Serbest bölgelerde faaliyette bulunacak firmalardan yeni kurulma, modern teknoloji getirme, hammadde ve girdileri mahallinden temin etme, işgücünü geliştirme ve Ürdün'ün ithalata bağımlılığını azaltma özellikleri aranmaktadır.

(23) DPT, a.g.e., s. 88.

(24) DPT, a.g.e., s. 98.

Bu nitelikleri taşıyan ve serbest bölgede faaliyetine izin verilen firmalara 12 yıl süre ile gelir vergisi muafiyeti tanınmaktadır.

Ayrıca söz konusu firmalar, sosyal güvenlik primleri, kayıt ücreti ve istihdam edilen işçiye göre alınan bir takım vergi, resim ve harçlardan da muaftır. Dış dünyaya gönderilmek üzere serbest bölgeyi terk eden mallardan da vergi ve benzeri harçlar alınmamaktadır (25).

3- Suriye'de Uygulanan Teşvikler

Suriye'de toplam olarak yedi serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar ; Şam, Şam Hava Limanı, Adra, Halep, Tartus, Lazkiye ve Deraa'dır.

Suriye bölgeleri yüksek işçi ücretlerine ve vasıflı işçi sıkıntısına rağmen, birer vergi sığınağı olarak kurulduklarından, tanınmış firmaları kendisine çekmiştir. Bölge kullanıcıları, gümrük resminden, satış ve damga resminden ve kurumlar vergisi dahil bütün vergilerden muaftır. Bölgede sözleşmeli kullanıcılar için çalışan işçiler şahsi gelir vergisi ödemezler. Bölgede kambiyo kontrolü yoktur ve ithal lisansı aranmaz. Bölge kullanıcıları ihracat yaptıklarında diğer Arap ortak pazarı üyeleri ve Suriye'nin ticaret anlaşması yaptığı Arap ülkelerinin koydukları düşürülmüş gümrük oranlarından yararlanabilirler. Bölgede üretilen ve en az % 40 yerli katkı (malzeme ve işgücü) ihtiva eden ürünlere Suriye menşe şahadetnamesi verilir (26).

4- Kıbrıs Rum Kesimi'nde Uygulanan Teşvikler

Kıbrıs Rum Kesimi'nde iki adet serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar Limasol ve Larnaka olup 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Rum Kesimi'nde kalmışlardır.

Bölgede faaliyette bulunan firmalar süresiz olarak gelir vergisinden muaftır. Aktiflerin satışından doğan kazançlar ve sermaye kazançları vergiye tabi değildir. Veraset ve intikal vergisi yoktur.

Yabancı şirketlerde çalışan işçiler % 50 gelir vergisi indirimine tabidir. Yabancı şirketler araçlarını ve ofis malzemelerini gümrüksüz olarak getirebilmektedirler.

Bölgeye giren mallar gümrük ve resimlerden muaftır (27).

(25) DPT, a.g.e., s. 126.

(26) DPT, a.g.e., s. 123.

(27) DPT, a.g.e., s. 20.

5- Bahreyn'de Uygulanan Teşvikler

Bahreyn'deki serbest bölge Mina Sulman Serbest Transit Bölgesi'dir.

Buraya aktarma için gelen veya işlem gördükten sonra hemen ihraç edilecek yabancı menşeli mallar üzerinden gümrük resmi alınmaz. Bununla beraber, mallar Bahreyn sınırına geldiğinde, gümrük vergisi ödemek zorunluluğu vardır.

Gelir, maaşlar, sermaye kazançları, satışlar, mülkler, faizler ve royaltiler vergilendirilmez. Petrol karları % 46 oranında vergilendirilir.

Alınan yegane vergiler, sadece serbest bölge dışında alınan, düşük ihraç ve gümrük resimleridir. Karların, kazançların, sermayenin, faiz ve lisans ödemelerinin, temettülerin ana ülkeye dönüşü serbesttir (28).

6- Lübnan'da Uygulanan Teşvikler

Lübnan'ın serbest bölgelerinden biri Başkent Beyrut limanında, diğeri ise Beyrut Havaalanı'ndadır.

Hükümet, depolama ve reeksport amacı ile ithalatçıların serbest bölgeye getirdiği mallara, altı aylık bir süre için herhangi bir gümrük vergisi uygulamamayı garanti etmektedir. Buna ek olarak üretimlerinde yerli hammadde kullanan, belirli ihracada yönelik endüstrileri on yıl veya daha uzun süre vergiden muaf tutmayı garantiler.

Serbest bölgede yer alan firmalar Beyrut'ta açacakları iş merkezleri için eğer bu merkezler pazarlama ve idari işler dışında herhangi bir faaliyette bulunmazlar ve ödeme kabul etmeyip ödeme yapmazlarsa kurumlar vergisi ödemezler (29).

C. ASYA SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

1- Hindistan'da Uygulanan Teşvikler

Hindistan'da üretim artıkları ve yan ürünler dahil olmak üzere her türlü mal ihraç edilebilir. Tüketilebilir hammadde, yardımcı malzeme, yedek parça, ambalaj malzemesi, sermaye malları ve araç-gereçler gümrük ve diğer vergilerden muaftır. Hindistan'da serbest bölge dışında

(28) DPT, a.g.e., s. 51-58.

(29) DPT, a.g.e., s. 73-87.

sermaye malları ithalatı izne bağlıdır. Ancak ithalatçının kendi ülkesinin para birimi ile ithalat gerçekleştirilirse izin verilebilmektedir. Gelir vergisi oranı % 20 dolayındadır ve beş yıl sürelidir. % 100 yabancı sermaye ya da % 50'den fazlası yabancı olan ortak teşebbüslere yalnızca teknoloji pazarlama olanaklarının ihtiyaç duyulduğu alanlarda izin verilmektedir. Serbest bölgedeki yabancı yatırımlar istedikleri zaman yatırımlarını genişletebilmektedirler (30).

2- Malezya'da Uygulanan Teşvikler

Malezya'da batı sahilinde yer almış on serbest bölge bulunmaktadır. Mal ve hizmetlerin bu bölgelere ithalatı ve ihracatı serbesttir. Malın türüne, firmanın kuruluş yerine ve üretimde Malezya katkısına bağlı olarak geniş bir vergi teşvik uygulaması vardır. Elektrik ve elektronik malzemeleri, saat ve yedek parçaları, gıda malları, ağaç mamulleri, her türlü oyuncak öncelikli mallar olarak belirlenmiştir.

Üretimin % 50'sini Malezya'da yaratılan Katma Değer (maaş vb. girdiler hariç) ile gerçekleştiren firmalara da teşvikler sağlanmıştır. Gelir vergisi muafiyeti 2-10 yıl arasında değişmektedir. Yabancı yatırımlara garanti verilmiştir (31).

3- Güney Kore'de Uygulanan Teşvikler

Güney Kore'de Masan ve Irı serbest bölgeleri bulunmaktadır.

Buralarda gelir vergisi, kurumlar vergisi, gayrimenkul vergileri ilk beş yıl uygulanmamaktadır. Daha sonra gelen üç yılda bu vergilerden % 50 indirim vardır.

Temettüleri ilk beş yıl vergiye tabi değildir. Daha sonraki üç yıl % 50 indirim uygulanır.

Yabancıların maaş ve ücretleri vergiden muaf tutulmaktadır.

Bölgeye getirilen mallara gümrük vergisi uygulanmamaktadır. Bunlardan Kore'ye girmesine müsaade edilen mallara % 5-150 arasında değişen oranlarda gümrük vergisi konulmuştur (32).

(30) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 34.

(31) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 34.

(32) DPT, a.g.e., s. 19.

4- Filipinler'de Uygulanan Tesvikler

Filipinler'de serbest bölgede makine, araç-gereç, hammadde ve diğer tedarik maddelerinin ithalatında gümrük ve benzeri vergi uygulaması yoktur. İhracatta da herhangi bir vergi alınmamaktadır. Belediye ve il vergileri uygulama dışındadır. Gelir vergisi indirimleri uygulanmakla birlikte muafiyet yoktur. Sabit aktifler üzerinden bütünleştirilmiş amortisman ayrılmaktadır. İşçi ücretlerinin % 10'una kadar olan bölümü eğitim giderleri için vergi dışında bırakılabilir. Serbest bölgede % 100 yabancı sermaye veya yabancı sermaye kontrolündeki ortak yatırımlara izin verilmektedir. Yabancı teknisyenler yalnızca ustabaşı, teknik ve danışmanlık pozisyonlarında yalnızca beş yıl süre için çalıştırılabilir. Ancak her mal türünde firmanın toplam personelinin % 5'ini geçmeyecek sayıda olmalıdır (33).

5- Singapur'da Uygulanan Tesvikler

Ülkeye yararlı olabilecek ölçekteki sanayilere 10 yıl gelir vergisi muafiyeti tanınmaktadır.

İhracattan elde edilen gelirlere 15 yıla kadar % 90 oranında gelir vergisi muafiyeti verilebilmektedir.

Bilgisayar ve araştırma - geliştirme yatırımlarında hızlandırılmış amortisman uygulaması yapılmaktadır.

Serbest meslek kazançları da % 50 oranında gelir vergisinden muaftır (34).

6- Sri Lanka'da Uygulanan Tesvikler

Sri Lanka Avrupa topluluğu ile ticari işbirliği anlaşması imzalamıştır. Serbest bölgede hammadde, yardımcı malzeme, makine ve yedek parça ithalatı ve ihracatında gümrük vergileri kaldırılmıştır. Gelir vergisi muafiyeti ortalama beş yıl olmakla birlikte bazan on yıla kadar çıkmaktadır. Bundan sonraki onbeş yıla kadar ise ayrıcalıklı vergi uygulamaları bulunmaktadır.

Sri Lanka dışındaki satışlarda % 2, Sri Lanka içindeki satışlarda % 5 ve royalti ve teknik hizmet ödemelerinde % 10 vergi ödenmektedir. Yerel para biriminin dışında kalan dövizlere İsviçre usulü gizli banka hesabı uygulamasına izin verilmektedir. % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar faaliyette bulunabilir. Genelde firmaların ürettikleri malların % 10'undan fazlasının yerel pazara

(33) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 34.

(34) DPT, a.g.e., s.19.

satışı yasaklanmıştır. Serbest bölgedeki hazır giyim kuruluşlarının Avrupa Topluluğu'na ihracatına, Topluluğun Sri Lanka tekstil mamullerine kota uygulaması nedeniyle izin verilmemektedir (35).

7- Tayvan'da Uygulanan Teşvikler

Tayvan serbest bölgelerinde beş yıl gelir vergisi muafiyeti ya da bütünleştirilmiş amortisman uygulaması vardır. Ayrıca vergi ayrıcalıkları bulunmaktadır. İhracat ve ithalatta hammadde, yedek parça ve makinelerde hiç bir gümrük ve benzeri vergi ödenmemektedir. Bunun yanı sıra satış ve mamul vergileri de yoktur. Fabrika binalarının alımında bazı kredi uygulamaları bulunmaktadır. Tayvan'da sağlanan özel satış izninin dışında tüm üretimin ihracata yönlendirilmesi zorunludur (36).

D. AFRİKA'DAKİ SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Afrika serbest bölgelerinin en önemlileri Liberya, Mauritius, Senegal, Togo ve Tunus'tur.

Liberya Avrupa topluluğu ile Lome Konvansiyonunu imzaladığı için üretilen mamullerde katma değer % 50'sinin Liberya ya da Avrupa Topluluğu ülkelerinde gerçekleşmesi durumunda bu malların Topluluğa gümrüksüz giriş hakkına sahiptir. Sermaye akışında önemli bir kısıtlaması yoktur. %100 yabancı sermayeli kuruluşlar ve serbest kar transferine izin verilmektedir. Gelir vergisi muafiyeti beş yıldır. Kredi ve finansman temininde özel yardım olanakları tanınmaktadır.

Mauritius Avrupa Topluluğu ile Liberya'nın benzer ilişkisine sahiptir. Ayrıca İngiliz Uluslar Topluluğu'nun tercihli sisteminden yararlanmaktadır. Mauritius'da serbest bölge belirli bir sınıra sahip olmayan tüm ülkedeki endüstriyel alanlar olarak kabul edilmiştir. Kurumlar vergisi muafiyeti 10-20 yıl arasında değişmektedir. Hisse paylarında gelir vergisi muafiyeti beş yıldır. Kar ve sermaye transferi serbesttir.

Senegal Lome Konvansiyonu'nu imzalaması nedeniyle, Avrupa Topluluğu ile Liberya ve Mauritius'un benzer avantajlarına sahiptir. Batı Afrika ekonomik birliğine üye olduğu için Fildişi Sahilleri, Yukarı Volta, Mali, Moritanya ve Nijer gibi ülkelere gümrüksüz mal satışı yapılmaktadır. Ancak bu ülkelerle ticarete bazı tarife dışı sınırlamalar bulunmaktadır. Serbest bölgede hammadde, mamul ve yarı mamul maddeler gümrük vergisi dışındadır. 1999 yılına kadar kar, üretim, patent ve mülkiyet vergileri uygulanmayacaktır. Sermaye ve kar transferi serbesttir.

(35) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 35.

(36) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 35.

Togo, Lome Konvensiyonu'na üye ve benzeri ülkelerle aynı avantajlara sahiptir.

Tunus, sanayi malları ihracatında on yıllık gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti uygulamaktadır. Daha sonraki on yılda % 10 vergilemeye gidilmektedir (37).

E. KARAYİPLER SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Bu bölgedeki serbest bölgeler Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Jamaika ve Porto-Riko'dan oluşmaktadır.

Dominik Cumhuriyeti ulusal sınırları içinde yatırım yapacak firmalar en çok % 18 oranında paya sahip olacakları ortaklıklar kurmak durumundadır. Ancak serbest bölgelerinde böyle bir sınırlama yoktur. Serbest mal ve araç-gereç ithalat ve ihracatının yanı sıra bölge içinde tüm vergilerden muafiyet vardır.

Haiti serbest bölgesinde yapılacak yeni yatırımlarda üretimde kullanılacak hammaddelerin % 50 yerli olması zorunludur. İthal edilecek malların % 50 oranında üretiminin Haiti sınırları kapsamında belirli bir süre içinde üretilemeyecek mallardan oluşması gereklidir. Gümrük vergisi avantajları ilk on yıl için geçerlidir.

Jamaika serbest bölgesinde faaliyette bulunan kuruluşlara on yıl gelir vergisi muafiyeti ve daha sonraki yıllarda % 50 vergi indirimi uygulanmaktadır. Lome Konvensiyonu'nu imzaladığı için Jamaika'da % 50 katma değer yaratılarak üretilen malların Topluluğa gümrüksüz girebilmesi mümkündür. Aynı zamanda ABD'nin gelişmekte olan ülkelere sağladığı avantajlar çerçevesinde bazı malların ABD'ye girişinde gümrük vergisi alınmamaktadır.

Porto-Riko İngiliz Uluslar Topluluğu kapsamındadır. Aynı zamanda ABD ile özel gümrük anlaşmalarına sahiptir. Yabancı sermayeye çok az kısıtlama vardır. Pek çok sektörde % 100 yabancı sermayeli kuruluşlara izin verilmiştir. Kar transferi serbesttir. İhracat malı üreten kuruluşlar on yıl vergiden muaftır (38).

F. ORTA AMERİKA SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Orta Amerika'da serbest bölgeler El Salvador, Honduras, Meksika, Nikaragua ve Panama'da yoğunlaşmıştır.

(37) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 36.

(38) ERKAN Hüsnü - TATLİDİL Rezan, a.g.e., s. 37.

El Salvador, Orta Amerika Ortak Pazarı'na (CACM) üyedir. Hammadde, yarı mamul madde, CACM dışındaki ülkelere reeksport yapılan ürünlerde ithalat ve ihracat vergisi alınmaz. Gelir vergisi muafiyeti on yıldır. Firmalar üretimlerinin en az % 80'ini CACM dışı ülkelere ihraç etmek zorundadırlar. İhracat kredi olanakları normal uygulamanın % 2-3 altında sağlanabilmektedir.

Honduras da CACM üyesidir. Hammadde, yarı mamul madde ve makine ithalat ve ihracatı gümrük vergisi dışındadır. Yabancı sermaye veya karları konusunda hiç bir sınırlama yoktur. Firmalar üretimlerinin % 95'ini ihraç etmek zorundadırlar.

Meksika, Latin Amerikan Serbest Ticaret Alanı'na üyedir. Hammadde, makine ve yedek parça ithalat ve ihracatı gümrük vergisi dışındadır. Mamul maliyetinin % 40'ı Meksika'da katma değer yaratılması ile oluştuğunda, yabancı sermaye kontrolü de % 49 ise bu kuruluş yatırım ayrıcalıklarından yararlanabilmektedir. İhracata yönelik olarak çalışan kuruluşlarda ilk üç yıl gelir vergisi muafiyeti vardır. Daha sonraki yıllarda % 50'ye varan indirimler de yapılabilmektedir.

Nikaragua CACM üyesidir. El Salvador ve Honduras'daki benzer uygulamalar Nikaragua'da da geçerlidir. Kar ve sermaye transferi serbesttir. Toplam istihdama göre 10-15 yıl gelir vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. En az 50 işçi çalıştıran kuruluşlara bunun % 75'inin Nikaragua'lı olması koşuluyla izin verilmektedir.

Panama, Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı'na üyedir. İthalat vergileri uygulanmaz. Yalnızca Panama ulusal sınırları içinde elde edilen karlar vergilendirilmez. Kar ve sermaye transferi serbesttir (39).

G. GÜNEY AMERİKA VE PASİFİK ADALARI SERBEST BÖLGELERİNDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Bu bölgedeki serbest bölgelerden Brezilya, Kolombiya ve Batı Samoa Adaları'ndakiler ele alınacaktır.

Brezilya, Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı'na üyedir. Bölge içindeki tüm ithalat vergileri uygulamadan kaldırılmıştır. Satış vergisi ve ticari eşya vergisi dışındaki mal ile ilgili vergiler muafiyete bağlanmıştır.

Kolombiya serbest bölgelerinde hammadde ve mamul madde ithalatında gümrük vergileri yoktur. Yatırımcıları uluslararası enflasyondan korumak amacıyla günlük döviz kuru uygulamasına gidilmiştir. Bölgede 15 yılını dolduran ve üretiminin % 80'ini ihraç eden firmalara özel ayrıcalıklar tanınmaktadır. Kolombiya İhracatı Geliştirme Ünitesi tarafından ihracat finansmanı sağlanmaktadır. İthalat vergisi ödendiği takdirde Kolombiya ulusal sınırları içinde satış yapılabilir.

Pasifik Adalarından Batı Samoa'daki serbest bölgede faaliyette bulunabilmek için firmaların yeni kuruluş olmaları ve imalat, işletme veya montaj faaliyetlerinde bulunmaları gerekmektedir. Hammadde, makine, üretim işletmeleri, araç-gereç ve gerekli ticari araçların ithalat ve ihracatında gümrük vergisi alınmamaktadır. Gelir vergisi muafiyeti beş yıldır. Bu sürenin dışındaki vergilendirme oranı % 25'dir (40).

Bugünkü anlamda serbest bölgelerin ilki olan İrlanda'daki Shannon Serbest Bölgesi'nin faaliyete başladığı tarih olan 1958'den günümüze kadar geçen sürede Dünyanın birçok ülkesinde serbest bölge uygulamasına başlandığını ve serbest bölgelerin dünya ekonomisinde önemli bir yer işgal ettiğini görmekteyiz.

Daha önceki başlıklarımızdan da hatırlanacağı gibi Dünya üzerindeki serbest bölge sayısı 400 civarına ulaşmış bulunmakta, dünya ticaret hacminin yaklaşık % 9'u serbest bölgelerde gerçekleştirilmekte ve 6 milyon kişiye istihdam imkanı sağlanmaktadır.

Ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde daha çok serbest ticaret bölgeleri, gelişmekte olan ülkelerde ise ihracata yönelik serbest üretim bölgelerinin ağırlıkta bulunmaktadır.

Serbest bölgelerde uygulanan teşvik araçları gözden geçirildiğinde ise hemen hemen tüm serbest bölge uygulamalarında gümrük vergilerinden muafiyet bulunduğu görülmekte, gelir ve kurumlar vergisi muafiyetlerinin ise gelişmekte olan ülkelerin serbest bölgelerinde daha kapsamlı bir şekilde uygulandığı gözlemlenmektedir. Diğer teşvik araçlarının da tüm ülkelerde benzer şekillerde uygulandığını söylemek mümkündür.

III. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER VE UYGULANAN TEŞVİKLER

Serbest bölgelerin tarihsel gelişimi bölümünden hatırlanacağı üzere ülkemizde 1920'li yıllarda başlayan serbest bölge girişimleri 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun uygulama alanı bulmasına değin başarılı sonuçlar alamamıştır.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girdikten sonra Türkiye'de serbest bölge çalışmaları hız kazanmış, sırasıyla 3 Ocak 1987 tarihinde Mersin, 14 Kasım 1987 tarihinde Antalya, 15 Ağustos 1990 tarihinde Ege, 24 Eylül 1990 tarihinde İstanbul Atatürk Havalimanı 4 Haziran 1992 tarihinde de Trabzon serbest bölgeleri faaliyete geçmiş ve böylece Eylül 1992 itibarıyla faal serbest bölge sayısı beşe ulaşmıştır (41).

Bunların yanısıra Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmalarına izin verilmiş bulunan ve çalışmaları süren serbest bölgeler ise ; İstanbul Trakya , Adana Yumurtalık ve İstanbul Kıyı Bankacılığı serbest bölgeleridir (42).

Ayrıca İstanbul Kurtköy, Şekerpınarı Kavşağı Orhanlı-Aydınlı mevkileri arasında Bakanlar Kurulu'nun 2.3.1992 tarihli ve 91/2778 sayılı kararı ile de İstanbul Deri Serbest Bölgesinin yer ve Sınırları belirlenmiştir (43).

Bu arada İstanbul-İkitelli mevkiinde, Bursa, Samsun ve Giresun'da serbest bölge kurulması yolunda talepler olmaktadır.

Türkiye'de serbest bölgeler uygulaması ve teşvikler konusunu ele alırken önce serbest bölge uygulamalarının hukuki dayanaklarını ele alacak, sonra Türkiye'de faaliyette bulunan serbest bölgeleri inceleyecek, Serbest bölgelerde uygulanan vergisel ve diğer teşvik araçlarını irdelenecek, serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan sorunlara kısaca değinerek çalışmamızın bu bölümünü de tamamlayacağız.

(41) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara 1991, s.9., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara, Haziran 1992, s. 1.

(42) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara Haziran 1992, s. 4.

(43) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 4.

A. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ HUKUKİ DAYANAKLARI

Yurdumuzda serbest bölge faaliyetleri, esas olarak 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na dayanılarak sürdürülmektedir. Ancak sözkonusu kanun, bir çerçeve kanunu niteliği taşıması dolayısıyla uygulama konusundaki bir çok hususu Bakanlar Kurulu Kararları ve yönetmeliklere bırakmıştır. Buna göre, her bir serbest bölgenin yer ve sınırlarının belirlenmesi ile kurulmasına ve işletilmesine izin verilmesi Bakanlar Kurulu Kararı ile mümkün olabilmekte ve her birinin tabi olacağı uygulama esasları ayrı yönetmeliklere dayanmaktadır.

Bunların yanısıra serbest bölge uygulamalarının etkileşim içinde olduğu diğer kanunlar ve ilgili mevzuat da konumuzu ilgilendirmesi dolayısıyla kısaca ele alınacaktır.

1- 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

Türkiye'de serbest bölge uygulamalarının temel taşıyı teşkil eden 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 6 Haziran 1985 tarihinde kabul olunmuş, 15 Haziran 1985 tarih ve 18785 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sözkonusu kanun dört bölümde onüç esas, iki geçici ve iki yürürlük maddesiyle bir çerçeve kanun görünümündedir. Serbest bölgeler ile ilgili olarak genel çerçeveyi çizmiş, serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesi ile kurulması ve işletilmesine izin verilmesi hususlarında Bakanlar Kurulu'na yetki vermiştir. Ayrıca her bir serbest bölgenin tabi olacağı hususların belirlenmesini de uygulama yönetmeliklerine bırakmıştır.

Kanunun tam metni çalışmamızın ekler bölümünde bulunmaktadır.

Kanunun birinci maddesinde kanunun amaç ve kapsamı düzenlenmiştir. Maddede ilk önce Kanunun amacının açıklanmasına dair hükümlere yer verilmiş, takiben de Kanunun kapsamına giren konular genel hatlarıyla belirlenmiştir. Kanunun amacını teşkil eden hususların sayılmasıyla, Türkiye'de kurulan ve kurulacak olan serbest bölgelerden nelerin beklendiği ve serbest bölgelerle hangi hedeflere varılmak istendiği ifade edilmek istenmiştir. Kanunun kapsamında ise, Türkiye'deki serbest bölgelerin düzenlenmesiyle ilgili olarak hangi konuların yer alabileceği açıklanmıştır.

Kanunun ikinci maddesi "Yetki" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile Türkiye'de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirleme konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiş ve serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulu'nca izin verileceği hükme bağlanmıştır.

Kanunun bu madde ile ilgili gerekçesine bakıldığında kanun koyucunun hangi amaçla bu yetkiyi verdiği daha iyi anlaşılabilir. Gerekçe "madde ile serbest bölgelerin yerlerinin ve sınırlarının belirlenmesi, kuruluş faaliyetleri ile işletilmesinin kamu kurum ve kuruluşlarına veya bunlarla birlikte veyahut da yalnızca özel sektör kuruluşlarına veya gerçek kişilere bırakılması yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Serbest bölgelerin kuruluş faaliyetleri ile işletilmesinin sayılan kurum, kuruluş veya kişilere bırakılması halinde, kuruluş faaliyeti, işletilmesi, gerekli yapı ve tesislerin kurulmasıyla ilgili esaslar Bakanlar Kurulunca belirlenecektir. Bu suretle, Bakanlar Kurulu açılmasını uygun gördüğü serbest bölgelerin kurulmasını ve işletilmesini, belirlenen kurum veya kuruluşlara veyahut da kişilere birlikte veya yalnızca verebilecek, bu işlem ve faaliyetler ile serbest bölgelerdeki yapı ve tesislerin kurulmasıyla ilgili hususlar da, Bakanlar Kurulu kararıyla verilecek yetki doğrultusunda bu kurum, kuruluş ve kişilerle yapılacak protokol ve sözleşme hükümleriyle düzenlenecektir (44)" denilmektedir.

Buradan çıkarılacak bir diğer husus da, ilan edilmiş herhangi bir serbest bölgenin yer ve sınırlarının değiştirilmesi için de Bakanlar Kurulu Kararının gerekli olduğudur.

Kanunun üçüncü maddesinde ise Kanunda kullanılan tanımların açıklaması yapılmıştır. Burada işletici, kullanıcı ve döviz kavramlarının tanımları yapılmış ve gerek kanun gerekse uygulama yönetmeliklerinde kullanılacak kavramlarda anlam birliği sağlanmıştır.

İşletici, "Serbest bölgeyi işleten kamu kurum ve kuruluşu, yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişiler" olarak tanımlanmıştır. Burada işleticinin kamu kurum ve kuruluşu, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim uygulamada sadece kamu kuruluşlarınca işletilen serbest bölgeler olduğu gibi kamu-özel sektör ortaklığı veya sadece özel sektörde işletilenler de bulunmaktadır.

(44) "Serbest Bölgeler Kanunu Gerekçesi", Madde 2, Aktaran AYBAR Ayhan, Açıklamalı Serbest Bölgeler Kanunu ve İlgili Mevzuat, DPT Yayını No 10, Ankara 1991, s. 18.

Kullanıcı, "Faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişi" olarak tanımlanmıştır. Kullanıcı tanımının iki unsurundan biri faaliyet ruhsatı almış olmak, diğeri ise bölgede belli bir işyeri bulunmaktır.

İlgili maddede döviz ise "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından konvertibl sayılan paralar veya ödemeyi sağlayan her nevi hesap ve belgeler" olarak tanımlanmıştır. Herhangi bir paranın serbest bölgede döviz olarak kullanılabilmesi için en başta öngörülen şart, T.C. Merkez Bankası tarafından uluslararası alışverişlerde geçerliliği kabul edilebilen paralardan olması gerekmektedir. Bu paralar da, her gün Banka tarafından kurları belirlenen ve Resmi Gazete ile ilan edilen paralar olmaktadır. Para olmayıp da, karşı tarafa bankalar nezdinde ödemeyi sağlayan hesap ve belgeler de, döviz kapsamına dahil edilmektedir (45).

Kanunun dördüncü maddesinde faaliyet konuları düzenlenmiştir. Bu maddede serbest bölgelerde, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulunca (46) uygun görülecek her türlü sınai, ticari, ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabileceği ve fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğere mevzuatla verilen yetkilerin serbest bölgelerde uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Madde hükmünden de anlaşılacağı gibi, bölgede ancak Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu tarafından uygun görülecek faaliyetler yapılabilecektir. Kurulca her bir serbest bölge için ayrı faaliyet konuları belirlenmek suretiyle uygulama yürütülmektedir.

Öte yandan, tam olarak serbest piyasa ekonomisinin geçerli kılınması arzulanan serbest bölgelerde fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına mevzuatımızla verilen yetkilerin uygulanmaması hükmü madde metninde yer almıştır. Bu hükümlerle bölgelerdeki

(45) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 39.

(46) Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu, 21.8.1984 tarih ve 18496 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 84/8423 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının Başkanlığında, Başbakan tarafından görevlendirilecek iki Devlet Bakanı, Dışişleri, Maliye ve Gümrük, Ulaştırma, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Kültür ve Turizm Bakanları ile Başbakanlık Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı ve T.C. Merkez Bankası Başkanı'ndan oluşan, gerektiğinde Başbakanın bizzat başkanlık edebildiği bir kuruldur.

firmalar arası ilişkilerde serbest rekabet esasına göre davranılması, malın kalite, fiyat, ve standardı alıcıya uygun gelirse satın alınması, aksi halde rağbet görmemesi, ticaretin tarafların serbest iradesiyle yapılmasının sağlanması öngörülmüştür.

Bölgenin düzenlenme esasları başlığını taşıyan beşinci maddede serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesislerin kamulaştırma yolu ile sağlanabileceği, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerin DPT müsteşarlığından ruhsat almak kaydıyla serbest bölgelerde faaliyette bulunabileceği, serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izin ve ruhsatların bölge müdürlüğünce verilip denetleneceği, ve serbest bölgelerin asayiş hizmetlerinin polis tarafından yerine getirileceği hususları düzenlenmektedir.

Serbest bölgelerdeki muafiyet ve teşvikler Kanunun altıncı maddesi ile düzenlenmiştir. Kanunun bu maddesinin gerekçesi şöyledir : "Maddenin birinci fıkrasında, Dünya'daki diğer serbest bölgelerde olduğu gibi Türkiye'deki serbest bölgelerin de gümrük hudutları dışında olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle ilgili mevzuatta öngörülen kontrol ve işlemler ancak gümrük sınır kapılarında yapılabilecektir. Maddenin ikinci fıkrasında bu bölgelerde her nevi vergi ve resim mükellefiyetlerine ait kanunların uygulanmadığı belirtilmekte, böylece Türkiye'deki serbest bölgelerin diğer ülke serbest bölgeleriyle rekabet edebilecek bir yapıya kavuşması sağlanmakta, ilgili formaliteler de azaltılmaktadır. Ancak 7. madde hükmü ile oluşturulan Fon yardımıyla da bölgenin idamesi ve gelişmesi için gerekli olan kaynak temin edilebilmektedir. Maddenin üçüncü fıkrasında bölgede faaliyette bulunacak işletici kuruluşlar ile kullanıcıların yatırım ve üretim aşamasında Bakanlar Kurulunca uygun görülen teşviklerden yararlanabileceği belirtilmektedir. Özellikle yatırım aşamasındaki teşvikler Dünya deneyiminde çok yaygın olup, bölgelerin başarısı için büyük önem taşımaktadır. Müteşebbisler yatırım aşamasındaki teşviklere üretim aşamasındaki teşviklerden daha çok önem vermektedirler. Maddenin dördüncü fıkrasında ise tam ve dar mükelleflere serbest bölge faaliyetleri nedeniyle elde edilen ve bölgede vergilerden muaf olan kazançların ve diğer gelirlerin Türkiye'nin diğer kesimlerine getirilmesi halinde de gelir ve kurumlar vergilerinden muaf olacağı belirtilmektedir (47)."

(47) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 50.

Serbest bölgelerde uygulanan teşvikler konusu çalışmamızın ileriki kısımlarında ayrıca ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Kanunun yedinci maddesi ile "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu" düzenlenmiştir.

Serbest bölgelerin kurulabilmesi ve yaşayabilmesi için kaynağa ihtiyacı olduğu açıktır. Bu kaynak ya bütçeden ayrılacak ödeneklerle sağlanacak ya da sistemin kendini idamesini temin edecek sağlam ve sürekli kaynaklardan sağlanacaktır. İşte kanun bu madde ile serbest bölgelerin kurulması, bakımı, onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, kullanıcıların ve Türkiye'den mal alımlarının teşviki maksadıyla "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu"nun kurulması hüküm altına alınmıştır. Maddede ayrıca fonun kaynakları gösterilmiştir.

Sekizinci maddede bölgedeki mallar başlığıyla serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaretin dış ticaret rejimine tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. Maddede ayrıca serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejiminin uygulanmayacağı belirtilmiştir.

Dokuzuncu madde kambiyo ve hizmetler başlığını taşımaktadır ve serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemelerin dövizle yapılacağını ve Bakanlar Kurulu'nun ödemelerin Türk Lirası ile yapılmasına karar verebileceğini de hüküm altına almıştır. Kanunun bu maddesinin gerekçesinde de belirtildiği gibi, serbest bölgelerin kurulması amaçlarından biri ülkenin döviz gelirlerinin arttırılması olduğu için ödemelerin de dövizle yapılması benimsenmiştir (48). Bakanlar Kurulu bu konuda kendisine tanınan yetkiyi kullanarak bölgede yatırım sırasındaki mal ve hizmet bedelleri ile işçi ücretleri ve kiraların Türk Lirası ile yapılabileceğine karar vermiştir (49).

Dokuzuncu maddede ayrıca serbest bölgede gemi ve liman hizmetlerinin işletici tarafından yaptırılacağı veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişilere yaptırılacağı düzenlenmiştir. Burada bahsi geçen gemi ve liman hizmetlerinden denize kıyısı ve dolayısıyla liman veya rıhtımları olan serbest bölgelerde, o bölgelerin limanlarına gelen gemilerin demirlemeleri, şamandıralara bağlanmaları, rıhtım ve iskelelere yanaştırılmaları gibi, gemi hizmetleri ve limanlarında da yükleme ve boşaltma hizmetleri yapılmaktadır. Denize kıyısı olmayan serbest bölgelerde ise sadece elleçleme (50) hizmetleri sözkonusu olmaktadır.

(48) AYBAR Ayhan, a.g.e., s.94.

(49) Resmi Gazete, 7.9.1985 tarih ve 18861 sayılı nüsha.

(50) Karada yapılan yükleme-boşaltma hizmetleridir.

Sözü geçen hizmetlerin serbest bölgede ortak alanlarda yapılması halinde işletici tarafından yapılması veya yaptırılması sözkonusudur. Yoksa kullanıcıların kendi sahalarında yaptıkları yükleme boşaltma hizmetlerini kendileri yapabilecekleri gibi bölgede faaliyette bulunan kuruluşlara da yaptırabilirler.

Çalışma ve sosyal güvenlik esasları Kanunun onuncu maddesi ile düzenlenmiştir. Maddede serbest bölgelerde faaliyet gösterecek işyerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabileceği ve buna ait esasların yönetmelikle belirleneceği hüküm altına alınmış, ayrıca serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Madde hükmünden sadece yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılmasının mümkün olabileceği, vasıfsız işçilerin ise mutlaka Türkiye'den sağlanması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Bunun yanında Türk sosyal güvenlik mevzuatının uygulanacağı belirtilerek çalışanların sosyal güvenlikleri sağlanmıştır.

Onbirinci madde ile 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak burada değinmekte yarar gördüğümüz bir diğer husus, fiilen uygulama alanı bulamamış olan 4893 sayılı "Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun"un hala yürürlükte olduğu ve bir kanuni düzenlemeye gidilerek yürürlükten kaldırılmasının yararlı olacağıdır. Esasen, 3218 sayılı kanunun bu maddesi ile bu işlemin yapılmamış olmasının bir eksiklik olduğu düşüncesindeyiz.

Onikinci madde ile serbest bölgelerde uygulanmayacak kanuni hükümler sayılmış ve burada sayılmayan kanunların da Serbest Bölgeler Kanunu'na aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Uygulama yönetmeliği başlığını taşıyan onüçüncü maddede serbest bölgelerle ilgili olarak Kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işleticilere ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınaî ve ticarî sicillerinin tutulması, fona yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabî olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ve görev kartları ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususların yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir.

Geçici birinci maddede serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süre ile grev, lokavt ve arabuluculuk müesseselerinin uygulanmayacağı, toplu sözleşmelerle ilgili uyuşmazlıkların Yüksek Hakem Kurulunca karara bağlanacağı konuları düzenlenmektedir. Kullanıcılar için bölgeyi cazip hale getirmek ve belli bir süre istikrarlı iş ortamı sağlamaya yönelik bu madde bir anlamda teşvik aracıdır. Bu maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava reddedilmiş ve bu konudaki Anayasa Mahkemesi Kararı 14.3.1987 tarih ve 19400 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (51).

Geçici ikinci madde ile de Kanunun bir serbest bölge için, o serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren uygulanacağını, faaliyete geçiş tarihinin ise o serbest bölge alanını çevreleyen çit, kule ve kapı inşaatlarının tamamlanması ve bölge müdürlüğü, polis ve gümrük birimlerinin göreve başlaması suretiyle bölgenin resmen açılış tarihi olduğu konuları hüküm altına alınmıştır. Serbest bölgenin faaliyete geçiş tarihinin böyle belirlenmesiyle serbest bölgelerde altyapı ve üstyapı inşaatlarını yapacak yüklenicilerin de faaliyet ruhsatı almak koşuluyla serbest bölge avantajlarından yararlanması mümkün hale getirilmiştir.

Çalışmamızın sürdüğü dönem içinde 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi yönünde çalışmaların bulunduğu basında yer almıştır (52). Ancak bu satırların yazıldığı 1992 yılının Ekim ayına kadar henüz bu yönde bir sonuç alınmamıştır.

İlk serbest bölgenin faaliyete geçme tarihini esas alırsak sadece beş yıllık uygulama süresi olan Serbest Bölgeler Kanunu'nda yapılması düşünülen değişiklikler konusunda değinmek istediğimiz bazı noktalar vardır. Öncelikle, bir çerçeve kanunu niteliğinde olan kanunun iyi ve gelişmeye açık olduğu düşüncesindeyiz. Dolayısıyla yapılması düşünülen değişikliklerin ise uygulamadaki bazı aksaklıkların giderilmesini kolaylaştıracak özellikler taşımasının yeterli olacağı, köklü bir takım değişikliklerin gerekli olmadığı kanaatindeyiz.

2- Bakanlar Kurulu Kararları

Serbest bölgeler mevzuatımızın ikinci halkasını Bakanlar Kurulu Kararları oluşturmaktadır. Bir önceki başlık altında ele aldığımız gibi, 3218 sayılı kanun bir çerçeve kanunu olup uygulama konusunda bazı konularda Bakanlar Kuruluna yetki vermiş, bazı konuların düzenlenmesini de yönetmeliklere bırakmıştır.

(51) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 125.

(52) Dünya, 25.2.1992 tarihli nüsha.

Serbest bölgeler ile ilgili olarak Serbest Bölgeler Kanununa dayanılarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesine ilişkindir. Diğer ise serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine izin verilmesi konusu, üçüncüsü ise diğer konulara ilişkin kararlardır.

Bakanlar kurulu, serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesi yetkisini on serbest bölge için kullanmıştır. Bunlar Antalya, Mersin, Adana-Yumurtalık, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı, İzmir Aliğa, Trabzon, İstanbul Trakya, Galleria Kıyı Bankacılığı ve İstanbul Deri Serbest Bölgelerinin yer ve sınırlarının belirlenmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararlarıdır. Bakanlar Kurulu, zaman zaman bu bölgelerin sınırlarında değişiklik de yapmaktadır (53).

Bakanlar Kurulu bunlara ek olarak serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi için toplam yedi şirkete izin vermiştir. Bunlar Mersin Serbest Bölgesi için MESBAŞ Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş., Antalya Serbest Bölgesi için ASBAŞ Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş., Ege Serbest Bölgesi için ESBAŞ Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş., Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi için TAYSEB Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş., İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi için İSBAŞ İstanbul-Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş., Trabzon Serbest Bölgesi için TRANSBAŞ Trabzon Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. ve İstanbul Deri Serbest Bölgesi için DESBAŞ İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'lerine izin veren Bakanlar Kurulu Kararlarıdır (54).

(53) Sözkonusu Bakanlar Kurulu Kararlarının yayımlandığı Resmi Gazete tarih ve sayıları : Antalya 14.3.1985/18694, 16.7.1987/19519; Mersin 14.3.1985/18694; Adana Yumurtalık 15.3.1985/18695, 22.4.1992/21207; Ege 21.2.1987/19379, 28.9.1989/20296; İstanbul Atatürk Havalimanı 12.4.1990/20490; İzmir Aliğa 7.5.1990/20511; Trabzon 22.5.1990/20525; İstanbul-Trakya 22.11.1990/20703; Galleria Kıyı Bankacılığı 6.12.1990/20717; İstanbul Deri Serbest Bölgesi 19.3.1992/21176.

(54) Sözkonusu Bakanlar Kurulu Kararlarının yayımlandığı Resmi Gazete tarih ve sayıları : ASBAŞ 29.8.1986/19206; MESBAŞ 29.8.1986/19206; ESBAŞ 28.9.1989/20296; TAYSEB 6.12.1990/20717; İSBAŞ 2.2.1991/20774; TRANSBAŞ 9.5.1991/20866; DESBAŞ 19.3.1992/21176.

Bu konuların dışında da Serbest Bölgeler Kanunu ile ilgili olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları ; 7.9.1985 tarih ve 18861 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları" ve "Türk Lirasıyla Yapılabilecek Ödemelere Dair" Bakanlar Kurulu Kararı ile 20.10.1990 tarih ve 20671 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Serbest Bölgelerde Banka Kurulması ve Yabancı Bankaların Şube Açma Esaslarına Dair Karar"dır.

3- Serbest Bölge Yönetmelikleri

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun "Uygulama Yönetmeliği" başlığını taşıyan 13 üncü maddesi aynen şöyledir : "Bu kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işleticilere ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, fona yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ve görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir."

Kanunun 13 üncü maddesiyle ilgili gerekçeye bakıldığında, yönetmeliğin Bakanlar Kurulunca onaylanacağına işaret olunmaktadır. Oysa ki, kanun maddesinde bu hususta açık bir hüküm bulunmamaktadır. Madde gerekçesindeki bu ifadeye dayanılarak, çıkarılacak yönetmeliğin Bakanlar Kurulunun onayından geçirilmesinin zorunlu olduğunu gösterir herhangi hukuki bir neden de gerekçede açıklanmamaktadır. Nitekim, kanuni bir zorunluluk olmadığından dolayı, şimdiye kadar çıkarılan tüm yönetmelikler Devlet Bakanlığının Başbakanlıktan talebi üzerine, Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (55).

Şimdiye kadar kurulan serbest bölgelerle ilgili olarak yürürlüğe giren serbest bölge yönetmelikleri Antalya Serbest Bölgesi Yönetmeliği, Mersin Serbest Bölgesi Yönetmeliği, Ege Serbest Bölgesi Yönetmeliği, İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi Yönetmeliği, Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi Yönetmeliği, İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi Yönetmeliği, İstanbul Atatürk Havalimanı

(55) AYBAR Ayhan, a.g.e., s.118.

Serbest Bölgeler Kanununun 13. madde gerekçesi şöyledir: "Bakanlar Kurulunca onaylanan uygulama yönetmeliğinde, tasarıda atıfta bulunulanlar ile madde metninde açıklanan konuların ve bu konularla ilgili usul ve esasların düzenleneceği maddede belirtilmektedir."

Serbest Bölgesi Kıyı (Off-Shore) Bankacılığı Merkezi Yönetmeliği ve Trabzon Serbest Bölgesi Yönetmeliğidir (56).

4- Serbest Bölgeler ile ilgili Diğer Mevzuat

Doğrudan doğruya Serbest Bölgeler Kanunuyla ilgili bulunan Bakanlar Kurulu Kararları ve Serbest Bölge Yönetmeliklerinin yanısıra serbest bölge uygulamalarıyla ilgili olan diğer bazı düzenlemeler ve mevzuat hükümleri bulunmaktadır.

Bunlar ; Serbest Bölgeler Kanununun uygulaması ile ilgili Tebliğ ve genelgeler, Bankalar Kanunu'nun serbest bölgelerde bankacılık ile ilgili maddesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün kuruluşuyla ilgili maddesi, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun Teşkili, Görevleri ve Çalışma esasları hakkında Bakanlar Kurulu Kararı ve Katma Değer Vergisi 39 No'lu Genel Tebliği'nin serbest bölgelerde katma değer vergisi uygulaması ile ilgili bölümleri olarak değerlendirilebilir.

Bunlara ek olarak teşvik mevzuatımız da, serbest bölgelerdeki yatırımlarda teşviklerden yararlanılabileceği için, serbest bölge uygulamalarının önemli hukuki dayanaklarından olma özelliğine sahiptir.

Şüphesiz ki serbest bölge uygulaması devam ettiği müddetçe bu konu ile ilgili mevzuat da sürekli olarak gelişecek ve uygulamayı yönlendirecektir.

B. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Daha önceki kısımlarda da değinildiği gibi, Türkiye'de serbest bölge uygulamaları 3218 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra sağlam temellere oturarak hızla gelişmeye başlamıştır. İlk serbest bölgenin faaliyete geçmesinden bugüne kadar toplam faal serbest bölge sayısı beşe ulaşmıştır.

Türkiye'de serbest bölgelerin yönetimi Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nce yapılmaktadır. Genel Müdürlük bu fonksiyonunu taşra teşkilatları olan serbest bölge müdürlükleri vasıtasıyla yerine getirmektedir.

(56) İlgili Yönetmeliklerin yayımlandığı Resmi Gazete tarih ve sayıları : Antalya 12.10.1985/18896, Mersin 12.10.1985/18896, Ege 30.10.1988/19974, İstanbul Havalimanı 13.5.1990/20517, Adana Yumurtalık 5.9.1990/20626, İstanbul Trakya 12.2.1991/20784, İstanbul Kıyı Bankacılığı 27.2.1991/20799, Trabzon 11.3.1991/20811.

Serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi ise Bakanlar Kurulu'nca verilecek izin çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce gerçekleştirilir.

Çalışmamızın bu kısmında serbest bölgelerin yönetilmesiyle ilgili merkez ve taşra örgütünü inceledikten sonra faaliyette olan serbest bölgelerimiz ve diğer serbest bölge çalışmaları hakkında da bilgi aktaracağız. Bunun için Tablo-1'deki Organizasyon Şemasından yararlanacağız.

1- Serbest Bölgelerimizin Merkez Örgütü

Türkiye'de serbest bölgeler kurulurken örgüt sorunu tartışılmış, bunun iki kademeli olması kararlaştırılmıştır. Merkezde, bütün serbest bölgeleri kapsayacak şekilde ana örgüt kurulacak, serbest bölgeler bu örgüte bağlanacaktır. Genel yönetim ve denetim merkez örgüt tarafından yürütülecektir. Şimdi Tablo-1'deki şemaya göre merkez örgütünün unsurlarını inceleyebiliriz.

a. Başbakanlık

Serbest bölgelerin merkez örgütünün kuruluşu örgütlenme açısından iki değişik evreden geçmiştir :

Birinci aşama

3 Kasım 1983 gün ve Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında KHK 151 (Mülga)'in birinci maddesi gereğince **Serbest Bölgeler Teşkilatı** Başbakanlığa bağlanmıştı. Ancak Kararnamenin birinci maddesinin son fıkrasında "Başbakan, bu teşkilatın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü takdirde, bir Devlet Bakanı vasıtasıyla kullanabilir" şeklinde bir hüküm yer almaktaydı.

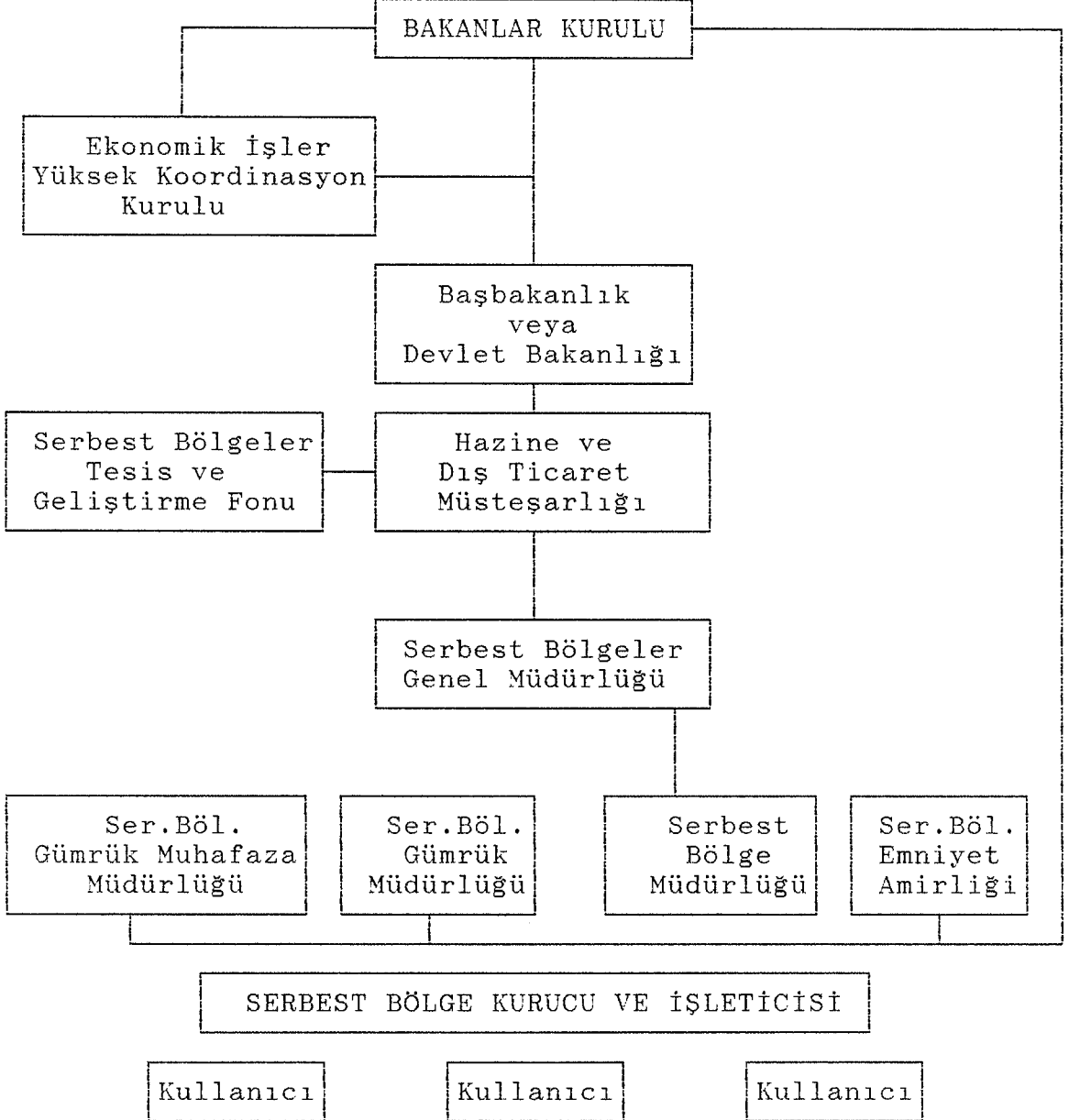
Ancak daha sonraki düzenlemede bu ilke biraz değişikliğe uğramış ve 18.6.1984 gün ve Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK 223 ile Serbest Bölgeler Teşkilatı ana hizmet birimi olarak ve adı **Serbest Bölgeler Başkanlığı** şeklinde değiştirilerek Devlet Planlama Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Bu değişikliğe rağmen, yine de serbest bölgelerin Başbakanlığa bağlı olma özelliği kaybolmuş değildir.

İkinci aşama

Bu aşamada merkez serbest bölgeler örgütü 14.8.1991 tarih ve 20960 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmış ve adı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Yeni genel müdürlüğün görev ve yetkilerine aşağıda ayrıntılı olarak değinilecektir.

TABLO - 1

SERBEST BÖLGELER MERKEZ VE TAŞRA ÖRGÜTÜ
KURULUŞ ŞEMASI

Kaynak : TUNCER Selahattin, "Kuruluşundan Bu Yana Mersin Serbest Bölgesi Çalışma Sonuçları"ndan yararlanılarak hazırlanmıştır., Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirilmesi Semineri içinde, İAV, İstanbul 1992, s.28.

b. Bakanlar Kurulu

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 2nci maddesi gereğince, serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirleme yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Ayrıca serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına Bakanlar Kurulu'nca izin verilecektir. Görüldüğü gibi, Bakanlar Kurulu'nun merkez örgütü olarak temel görev ve yetkileri bulunmaktadır (57).

c. Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu

Ekonomik konularda karar almaya yetkili ve karma nitelikte geçici bir Kurul'dur. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 4 üncü maddesinin verdiği yetkiye göre, serbest bölgelerde yapılacak sınai, ticari, ve hizmetlerle ilgili faaliyet konu ve alanlarını belirlemeye yetkili kılınmıştır (58).

d. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü

14.8.1991 tarih ve 20960 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ana hizmet birimi haline getirilen Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün görevleri şu şekilde sayılmıştır :

i.Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde serbest bölgelerin kurulması, yönetilmesi, ve işletilmesi ile ilgili ilke ve politikaların tesbiti konusunda çalışmalar yapmak, araştırma, planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve buna ilişkin mevzuat çerçevesinde belirtilen görevleri yerine getirmek ve mevzuatta düzenlemeler yapmak,

ii.Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek gerçek ve tüzel kişilere "faaliyet ruhsatı" vermek veya iptal etmek,

iii.Müsteşarlıkça verilecek benzeri görevleri yerine getirmek.

Serbest bölgelerin işletilmesi ve yürütülmesi amacıyla, her serbest bölgede valiliklere bağlı olmak üzere Serbest Bölge Müdürlüğü kurulur. Bu müdürlüklerin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları Bakanlar Kurulu'nca düzenlenir.

(57) TUNCER Selahattin, "Kuruluşundan Bu Yana Mersin Serbest Bölgesi Çalışma Sonuçları", Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri içinde, İAV, İstanbul 1992, s.30.

(58) TUNCER Selahattin, a.g.e., s.30.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü bir merkez örgütü olup, ayrıca taşrada da ikinci kademe örgütü bulunmaktadır (59).

e. Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu

Serbest bölgeler örgüt yapısı incelenirken, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun yedinci maddesine göre kurulmuş olan Fon da ele alınmalıdır.

Sözü edilen madde gereğince, serbest bölgelerin kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, kullanıcıların ve Türkiye'den alımların teşviki maksadıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde Serbest Bölgeler Tesis ve Geliştirme Fonu isimli bir fon kurulmuştur.

Bu fonun kaynaklarını ; faaliyet ruhsatı ve izin belgesi karşılığı ödenecek ücretler, bölgeye getirilecek malların CIF, çıkarılan malların FOB değerleri üzerinden peşin olmak üzere, binde beş oranında ödenecek ücretler, serbest bölgeyi işleten gerçek ve tüzel kişilerle yapılacak sözleşmelerde yer alacak ödemeler, ve diğer gelirler oluşturmaktadır.

Serbest bölgelere Türkiye'den getirilen mallar ile yatırım ve kuruluş aşamasında kullanılan mallar, bakım ve onarım maksadıyla bölgelere getirilen araç, gereç ve ekipmanlar, binde beş oranındaki ücrete tabi tutulmayacaktır.

90/1116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya konulan "Yatırımların, Döviz Kazandırıcı hizmetlerin ve işletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesine Dair Esaslar"ın 29 uncu maddesi ile serbest bölgelerden yurtdışına gönderilen mallardan, 5 yıl müddetle Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'na binde beş ücret alınmaz (60).

Kanun Fon'dan yapılacak harcamalar konusunda bir hüküm getirmemiştir. Ancak Fon hesabına yapılacak tahsilat ile fondan yapılacak harcamalara ait usul ve esaslar, yönetmelik ile düzenleneceğine dair bir hüküm bulunmaktadır. Söz konusu Fon Yönetmeliği ise henüz yayımlanmamıştır. Her bir serbest bölge için çıkarılan yönetmeliklerde kısa bir madde ile fondan yapılacak harcamalar ele alınmaktadır. Fon'un denetimi ise Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na bırakılmıştır.

Diğer taraftan, Fon'un denetimi aynı zamanda T.B.M.M. tarafından yapılmaktadır. Böylece fonun ikili denetimi söz konusu olmaktadır (61).

(59) TUNCER Selahattin, a.g.e., s. 31.

(60) Resmi Gazete, 11 Kasım 1990 tarih ve 20692 sayılı nüsha.

(61) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 81.

Serbest bölgelerde faaliyette bulunmak için başvuran firmalardan tahsil edilecek ücret miktarları her serbest bölgenin yönetmeliği ile ayrı ayrı düzenlenmektedir. Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerinde başvuranlardan 1.000 Amerikan doları (banka ve sigorta şirketlerinden 50.000 dolar) ; Ege ve Trabzon Serbest Bölgelerinde bankalardan 75.000 dolar, sigorta şirketlerinden 50.000 dolar ve diğer kullanıcılardan 5.000 dolar ; İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul-Trakya Serbest Bölgelerinde banka ve sigorta şirketlerinden 75.000 dolar, diğer kullanıcılardan 10.000 dolar izin ücreti alınmaktadır (62).

Ayrıca bölge işleticileri ile bölgede faaliyet gösteren banka ve sigorta şirketlerinin hasılat ve karlarından alınan ve ilgili yönetmeliklerde düzenlenen gelirler de Fon'un gelirleri arasındadır. Bu gelirler, şimdiye kadar olan düzenlemelerle, anılan şirketlerin aylık hasılatlarının % 4'ü ile yıllık karından kanuni yedek akçe ve ödenmiş sermayelerinin yüzde beşi kadar birinci temettü payı çıkarıldıktan sonra kalan kısmının yüzde yirmibeşinden yüzde onunun yine kanuni yedek akçeye ayrılmasından sonra kalan bakiye olarak belirlenmiştir (63).

Tablo-2'de Serbest Bölgeleri Teşvik Fonu'nun 31.10.1991 tarihi itibarıyla kümülatif gelir ve giderlerini görmek mümkündür.

Tabloya bakıldığında Fonun 46.550.670.719.- lira tutarındaki gelirine karşılık 31.627.080.551.- liralık gideri olduğu görülmektedir.

Gelirlerin büyük bölümünü faaliyet ruhsatı izin ücretleri, giriş ve çıkışta alınan binde beşler ile diğer gelirler oluşturmaktadır.

Giderlerde ise 19 milyar liralık harcama bulunurken 12 milyar lira tutarında da aktarma görülmektedir.

Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu ile ilgili olarak değinmek istediğimiz konu, fonun ayrı bir tüzel kişiliğe kavuşturulmasının yararlı olacağıdır. Böylece fon, kendi adına sabit değer edinebilecek, ve personel çalıştırabilecektir (63/a).

(62) Adı geçen Serbest Bölge Yönetmelikleri.

(63) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 75.

(63/a) HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara 1991, s. 4-5.

TABLO - 2

SERBEST BÖLGELERİ TESİS VE GELİŞTİRME FONU

KÜMÜLATİF GELİR VE GİDERLERİ
(31.10.1991)

GELİRLER	TUTAR (TL)
FAAL.RUHSATI MÜRACAAT ÜCRETLERİ	14.306.914.519.-
GİRİŞ İZİN BELGESİ ÜCRETLERİ	249.739.326.-
BİNDE BEŞLER	14.490.151.208.-
YÜZDE YİRMİBEŞLER	100.255.972.-
YÜZDE DÖRTLER	726.600.400.-
DİĞER GELİRLER	16.677.009.294.-
TOPLAM	46.550.670.719.-

GİDERLER	TUTAR (TL)
HARCAMALAR	19.256.334.780.-
AKTARMALAR	12.370.745.771.-
- KAMU ORTAKLIĞI FONU	4.610.491.856.-
- ESBAŞ	350.012.797.-
- SYDT FONU	2.365.860.014.-
- HAZİNE	5.044.381.104.-
TOPLAM	31.627.080.551.-

Kaynak : HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1992'ye
Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara 1991, s. 16.

2- Taşra Örgütü

Serbest bölgelerimizin taşra örgütünü oluşturan unsurlar Serbest Bölge Müdürlükleri, Serbest Bölge Gümrük Müdürlükleri, Serbest Bölge Gümrük Muhafaza Müdürlükleri, Serbest Bölge Emniyet Amirlikleri, Bölge Kurucu ve İşleticileri ile Kullanıcılarıdır. Şimdi kısaca bu unsurları incelemek istiyoruz.

a. Serbest Bölge Müdürlükleri

Serbest Bölge Müdürlükleri, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı, fakat ilgili il Valiliği emrinde kurulan müdürlüklerdir (64).

Bu müdürlükler, 7.9.1985 tarih ve 18861 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 85/9801 Karar No'lu "Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları" hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı'na dayanılarak faaliyet göstermektedirler.

Anılan Bakanlar Kurulu Kararı ile Müdürlüklerin görev ve yetkileri de belirlenmiştir. Buna göre Serbest Bölge Müdürlüklerinin temel görevi serbest bölgeler mevzuatı doğrultusunda bölgeyi yönetmektir. Buna ilişkin görev ve yetkileri de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir, ancak biz burada daha fazla ayrıntıya girmek istemiyoruz.

b. Serbest Bölge Gümrük Müdürlükleri

Kuruluş şemasından da anlaşılacağı gibi, bölgede doğrudan Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olmak üzere Serbest Bölge Gümrük Müdürlükleri kurulmaktadır. Serbest bölgenin gümrük işlemleri ile sınırlı olarak çalışmaktadırlar.

c. Serbest Bölge Gümrük Muhafaza Müdürlükleri

Bu da doğrudan Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

Serbest bölgeler gümrük sınırlarının dışında sayıldıkları için, bölgelerin gümrük giriş ve çıkışlarını güvenlik ve denetim altında bulundurma görevini yerine getirmektedirler.

d. Serbest Bölge Emniyet Amirlikleri

Serbest bölgelerin güvenlikleri, İl Emniyet Müdürlüklerine bağlı Serbest Bölge Emniyet Amirlikleri tarafından sağlanmaktadır (65).

e. Bölge Kurucu ve İşleticileri

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun ikinci maddesinde belirtilen izin ile bölgeyi kuran ve/veya işleten kamu kurum ve kuruluşları, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler de serbest bölgelerin taşra teşkilatının önemli bir unsurudur.

Uygulamada, Bakanlar Kurulu'nca verilen izinle faaliyet imtiyazı alan firmalar bölgenin işletilmesi ile ilgili olarak Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile bir işletme sözleşmesi imzaladıktan sonra çalışmaya başlayabilmektedir.

f. Kullanıcılar

Serbest Bölgeler Kanunu'nun üçüncü maddesindeki tanımlarda ele alınan kullanıcı tabiri faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiler olarak değerlendirilmiştir.

Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenmiş faaliyet konularında faaliyet göstermek isteyen kişiler gerekli ücreti yatırarak Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne başvurmakta, başvurusu uygun görülenler kiralama veya satınalma yoluyla işyerlerine sahip olmak suretiyle faaliyetlerine başlayabilmektedirler.

3- Faaliyetteki Serbest Bölgelerimiz

Çalışmamızın daha önceki kısımlarından hatırlanacağı üzere ülkemizde Eylül 1992 itibariyle faaliyette bulunan beş serbest bölge bulunmaktadır. Bu başlık altında da bu serbest bölgelerimiz hakkına bilgiler aktaracağız.

a. Antalya Serbest Bölgesi

1987 yılı sonlarında faaliyete geçirilen bölge, devlet mülkiyetindeki brüt 550 bin ve net 394 bin m2 büyüklüğünde bir arazi üzerinde ve Antalya Limanı'nın bitişiğinde kurulmuştur. Bölge halen bir özel sektör kuruluşu

olan ASBAŞ - Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. tarafından işletilmektedir. Altyapısı devlet tarafından 4.5 milyon dolar harcanarak inşa edilmiş ve üstyapı için de kullanıcılar tarafından 10.8 milyon dolar yatırım yapılmıştır.

Bölgede 14'ü yabancı sermayeli toplam 85 kullanıcıdan ; 32'si alım-satım, 7'si üretim, 12'si makina parkı ve geri kalanlar da bankacılık-sigortacılık ve bakım-onarım gibi konularda faaliyet ruhsatı sahibidirler.

Haziran 1992 tarihi itibariyle Bölgede ticari faaliyete geçen kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen toplam ticaret hacmi 69.6 milyon dolar olup, bunun % 19'unu bölgeden yurtdışına, % 23'ünü bölgeden Türkiye'ye, % 44'ünü yurtdışından bölgeye ve % 14'ünü de Türkiye'den bölgeye mal hareketleri oluşturmuştur (66).

b. Mersin Serbest Bölgesi

1987 yılı sonlarında faaliyete geçen bölge, devlet mülkiyetindeki brüt 750 bin ve net 462 bin m²'lik bir arazi üzerinde ve Mersin Limanı'nın bitişiğinde kurulmuştur. Mersin Limanı'na ilaveten kendi liman imkanlarından da yararlanan bölge, halen bir özel sektör kuruluşu olan MESBAŞ-Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. tarafından işletilmektedir. Altyapısı devlet tarafından 8.5 milyon dolar harcanarak inşa edilmiş ve üstyapı için de kullanıcılar tarafından 27.5 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır.

Bölgede 22'si yabancı sermayeli toplam 212 kullanıcıdan 128'i alım satım, 18'i üretim, 23'ü depolama, 20'si kiralama, ve geri kalanlar da bankacılık, sigortacılık ve bakım onarım gibi konularda faaliyet ruhsatı sahibidirler.

Haziran 1992 itibariyle Bölgede ticari faaliyete geçen kullanıcılar tarafından 551 milyon dolar ve transit ticaretten de 389 milyon dolar olmak üzere toplam 940 milyon dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir. 551 milyon dolarlık ticaret hacminin % 22'sini bölgeden yurtdışına, % 27'sini bölgeden Türkiye'ye, % 42'sini yurtdışından bölgeye ve % 9'unu da Türkiye'den bölgeye mal hareketleri oluşturmuştur (67).

c. Ege Serbest Bölgesi

1990 yılında faaliyete geçirilen bölge, özellikle yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekmek üzere brüt 2.2 km²'lik devlet arazisi üzerinde ve Adnan Menderes Havalimanına 4 km. ve İzmir Limanına da 12 km.'lik mesafede

(66) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara Haziran 1992, s. 2.

(67) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 2.

kurulmuştur. Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinden farklı olarak altyapı finansmanı % 96.4 yabancı sermayeli kurucu-işletici olan ESBAŞ-Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından sağlanmıştır. Altyapı için yaklaşık 3 milyon dolar ve üstyapı için de 1.7 milyon dolar olmak üzere toplam 4.7 milyon dolar harcama yapılmıştır.

Hazırlanan fizibilite raporunda, bölge tam olarak faaliyete geçtiğinde 500 milyon dolarlık üstyapı yatırımının, 1 milyar dolarlık ticaret hacminin ve 36.000 kişilik istihdamın gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Bölgede 12'si yabancı sermayeli toplam 61 kullanıcıdan 28'i üretim, 24'ü alım satım, ve geri kalanlar da bankacılık, sigortacılık ve bakım onarım gibi konularda faaliyet ruhsatı sahibidirler. Haziran 1992 itibariyle bu firmalardan 18'i bölgede ticari faaliyete geçmiştir.

Haziran 1992 itibariyle Bölgede gerçekleştirilen 49 milyon dolarlık ticaret hacminin % 10'unu bölgeden yurtdışına, % 15'ini bölgeden Türkiye'ye, % 24'ünü yurtdışından bölgeye ve % 51'ini de Türkiye'den bölgeye mal hareketleri oluşturmuştur (68).

d. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

Alt ve üstyapı finansmanı için Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'ndan 2.9 milyon dolar harcanan ve iki kısımdan oluşan bölgede, birinci kısımda 33 ve ikinci kısımda ise 47 işyeri bulunmaktadır. Birinci kısım 1990'da, ikinci kısım ise 1991'de ticari faaliyete geçmiştir.

Bölgede işletici şirket bulunmamakta, ve sözkonusu bölge hizmetleri Bölge Müdürlüğü tarafından taşeron firmalara yaptırılmaktadır.

Yabancı sermayeli 13 kullanıcının yer aldığı bölgede faaliyet ruhsatı sahibi toplam 80 firmadan 63'ü ticari faaliyette bulunmaktadır. Bölgede ticari faaliyetler sonucu gerçekleştirilen toplam ticaret hacmi 70 milyon dolar olup, bunun % 9'unu bölgeden yurtdışına, % 41'ini bölgeden Türkiye'ye, % 25'ini yurtdışından bölgeye ve % 25'ini de Türkiye'den bölgeye mal hareketleri oluşturmuştur (69).

(68) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 3.

(69) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 3.

e. Trabzon Serbest Bölgesi

1990 yılında Bakanlar Kurulu'nca Trabzon Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları belirlenmiştir. Türkiye Denizcilik İşletmesi Genel Müdürlüğü'nden 38.000 m²'lik arazisi kiralanarak Trabzon Serbest Bölgesi'nde altyapı inşaatı, yine özel sektör mensubu olan TRANSBAŞ-Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından 1991 yılında başlatılmıştır. Bölge 4 Haziran 1992 tarihinde ticari faaliyete geçmiştir (70).

4- Diğer Serbest Bölge Çalışmaları

Ülkemizde ilk defa özel mülkiyet üzerinde yer alacak olan İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi'nin altyapıları ile üstyapılarının İSBAŞ-İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından finanse edilmesi kabul edilmiştir. Ağırlıklı olarak tekstil ve konfeksiyon alanında faaliyet gösterilecek bölgede, 1991 yılı içerisinde müracaatlar kabul edilip değerlendirilmiş ve 7'si yabancı 70 firmanın faaliyette bulunması uygun görülmüştür.

Bu firmalardan 63'ü tekstil ve konfeksiyon üretiminde bulunacaktır. Bölge için 161 milyon dolarlık yatırım harcaması, 890 milyon dolarlık yıllık ticaret hacmi ve 12.000 kişilik istihdam sağlanması taahhüt edilmiştir.

Diğer taraftan İstanbul Galleria Alışveriş Merkezinde Bakanlar Kurulu'nca Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi Kıyı Bankacılığı Merkezi'nin yeri belirlenmiştir. Kamu arazisi üzerinde olmakla beraber altyapı ve üstyapı finansmanının özel sektörce karşılandığı Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nde başvurular kabul edilme aşamasındadır.

Ayrıca İstanbul Kurtköy, Şekerpinarı Kavşağı Orhanlı-Aydınlı mevkileri arasında Bakanlar Kurulu'nun 2.3.1992 tarihli ve 91/2778 Sayılı Kararı ile de İstanbul Deri Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları belirlenmiştir.

Bu arada İstanbul-İkitelli mevkiinde, Bursa, Samsun ve Giresun'da serbest bölge kurulması yolunda talepler olmaktadır (71).

Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarını böylece inceledikten sonra, serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesinin özünde yer alan teşvikler konusuna geçebiliriz.

(70) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 4.

(71) Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 4.

C. TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN TEŞVİKLER

Serbest bölgeler, tabiatları gereği bir takım ayrıcalıklara sahip olan alanlardır. Çeşitli amaçlara hizmet etmek için kurulan serbest bölgelerin yerli veya yabancı yatırımcıları çekebilmesi, ancak onlara sağlayacakları özendirme araçlarının genişliği ve etkinliği ile mümkün olabilmektedir.

Serbest bölgelerde uygulanacak teşvik araçları, daha önce ele aldığımız gibi geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Serbest bölge uygulamasını benimseyen ülkeler de kendi ihtiyaçlarını gözönünde bulundurmak suretiyle kendi teşvik unsurlarını belirlemektedirler.

Ülkemizin serbest bölge sistemi oldukça geniş ve etkin teşvik araçlarıyla donatılmıştır. Özellikle Kurumlar Vergisi mevzuatımızda yer alan genel özendiricilerin Asgari Kurumlar Vergisi uygulaması ile etkinliğinin azaltıldığı bugünlerde serbest bölgelerdeki teşviklerin önemi daha da artmış durumdadır.

Türkiye'deki serbest bölgelerde uygulanan teşvik sistemi temel olarak 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile kurulmuştur. Bu bakımdan, önce ilgili Kanun'daki düzenlemelere değindikten sonra uygulanan teşvik unsurlarını bir sınıflandırma içinde ele alarak incelemeye çalışacağız. Bu inceleme sırasında teşvik araçları ile ilgili düşüncelerimizi de aktarmaya çalışacağız.

3218 sayılı Kanunun altıncı maddesi "Muafiyet ve Teşvikler" başlığını taşımaktadır. Serbest bölgelerdeki teşvik sistemi de temel dayanağını bu maddeden almaktadır (71/a).

(71/a) 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Yasası altıncı maddesi :

"MADDE 6 - Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılır.

Bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz.

İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulunca belirlenecek teşviklerden yararlandırılabilir.

Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre tevsiki halinde de, gelir ve kurumlar vergilerinden muaftır."

Sözkonusu kanunun diğer maddelerinde de işletici ve kullanıcılara sağlanan teşvik ve kolaylıklarla ilgili olarak düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlara yeri geldikçe değineceğiz.

Serbest bölgelerde uygulanan teşvikleri tek tek incelemeye geçmeden önce, değinmekte yarar gördüğümüz bir husus da serbest bölgeler hukukunun uygulamalar ve ortaya çıkan sorunlarla gelişmekte ve açıklık kazanmakta olduğudur. Teşvikler de bu hukukun bir parçası olduğundan, bugün için üzerinde tam açıklık bulunmayan konuların zamanla netleşeceği kanısındayız.

Serbest bölgeler hukukunun oluşumu zaman içinde olacaktır. Bu arada ortaya çıkacak olan duraksamaların yargı yolu çözümlenmesi suretiyle bölge hukuku kendiliğinden oluşacaktır (72).

1- Gümrük Vergi Resim ve Harçları

Bu konudaki uygulamalara esas, 3218 sayılı Kanunun altıncı maddesinin birinci fıkrası hükmü olan "Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılır" ibaresidir.

Gümrük hattı dışında sayılmanın hukuki durumunu ele alırken konuya hem gümrük mevzuatı, hem de kaçakçılık mevzuatı açısından değineceğiz.

Serbest bölgenin tarifinde de belirtildiği üzere bu tür bölgeler ait oldukları ülkelerin milli sınırları içinde bulunmakla beraber ilgili mevzuat hükümleriyle gümrük hattı dışında bırakılan (73) yani gümrük kontrol muameleleri yapılmayan, sınırları çitle veya benzer şekillerde belirlenen sahalardır. Bu bölgeler, maddeten milli sınırlar içinde olmasına rağmen, gümrük mevzuatı ve dolayısıyla vergi ödeme mükellefiyetlerinin uygulama alanı dışında bırakılmasından dolayı gümrük hattı dışında sayılmaktadırlar. Ne var ki bölge içindeki mal alış verişlerinin de, mesela satılan malın gümrük kontrolünden geçirilmesi gibi, gümrük işlemlerine tabi tutulma zorunluluğu olmamakla beraber, bölge dahilindeki mal hareketlerinden de gümrük birimleri haberdar edilir.

(72) SEViĞ Veysi, "Serbest Bölgeler ve Katma Değer Vergisi Uygulaması", Dünya, 21.03.1992 tarihli nüsha.

(73) Gümrük Kanunu'nun 14 üncü maddesinde yer alan "Gümrük hattı Türk Siyasi Sınırlarıdır." hükmü, serbest bölge tarifi ile bağdaşmamakta ve serbest bölge kavramı gümrük hattı için yeni bir anlayış getirmektedir. AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 50.

Gümrük Kanunu'nun 16 ncı maddesine göre, gümrük hattından giriş ve çıkışlar gümrük kapılarından yapılır. Antalya ve Mersin Serbest Bölgeleri Yönetmeliklerinin 29 uncu maddelerine göre de Gümrük Kanunu ile ilgili mevzuat bölgelerin kapıları ile sınırlarında uygulanır. O halde gümrük kontrol ve incelemeleri bölgelerin kapıları ve sınırlarında sözkonusu olmaktadır. Mersin Serbest Bölgesi gibi kendi rıhtımları bulunan serbest bölgelerde deniz yoluyla yurt dışından getirilen mallar hakkında gümrük birimlerine sadece bilgi verilmekle yetinilip, bölgeden Türkiye'ye malların sokulmasında olduğu gibi, kontrol ve gümrük işlemleri yapılmaz. Bölgedeki firmalara yurt dışından veya Türkiye'den gelen mal miktarı, bölgede el değiştiren veya işlem gören miktarlar ile bunlardan ne kadarının Türkiye'ye veya üçüncü ülkelere gönderildiği ile ilgili bilgiler, başta Bölge Müdürlüklerine ve Türkiye'ye giren mallar açısından da gümrük birimlerine verilir ve buralarda da bu bilgiler muhafaza edilir (74).

1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında kanuna 5.6.1985 tarihli ve 3217 sayılı Kanunla ek 8 inci madde olarak bir madde eklenmiştir. Bu ek madde hükmüne göre, serbest bölgelerden Türkiye'nin diğer kesimlerine veya Türkiye'nin diğer kesimlerinden serbest bölgelere, gümrük işlemine tabi olmaksızın mal getirilmesi ve götürülmesi veya bu fiillere teşebbüs edilmesi kaçakçılık sayılmış ve kaçakçılık mevzuatının ceza hükümlerinin uygulanmasında da serbest bölgeler yurtdışı olarak kabul edilmiştir. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çalışmalarıyla varılan serbest bölge anlayışı ile kaçakçılık mevzuatına da böyle bir eklentinin yapılmasına gerek duyulmuştur (75).

Görüldüğü üzere bu madde hükmü ile iki esas getirilmekte ; bunlardan biri, serbest bölgelerden Türkiye'nin başka yerlerine veya yine Türkiye'nin başka yerlerinden serbest bölgelere gümrük işlemlerine tabi tutulmaksızın mal getirilip götürülmesi kaçakçılık sayılmakta ve diğeri de, kaçakçılık mevzuatının uygulanmasında serbest bölgeler yurt dışı kabul edilmektedir (76).

Bütün bunlara bağlı olarak, serbest bölgelere yurt dışından getirilen yatırım malı, ara malı ve tüketim malları gümrük vergisinden tamamen muaftır. Dolayısıyla serbest bölge kullanıcıları "gümrük muafiyeti" ile ilgili olarak mevcut teşvik mevzuatında yer almış olan teşvik tedbirlerinden sadece yatırım malları için değil fakat her türlü mal için olmak üzere, geniş kapsamlı olarak yararlanmaktadırlar (77).

(74) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 51.

(75) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 52.

(76) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 52.

(77) DPT, Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kolaylıklar, Ankara 1990, s.3.

Yurt dışından satın alınarak serbest bölgelere getirilen mallardan, gümrük vergisinin yüzde onbeşi oranında alınan "Belediye Hissesi" alınmaz (78).

Serbest bölgelere denizyolu ile gelen mallardan rıhtım resmi de alınmamaktadır. Ancak, bu mallar daha sonra Türkiye'nin diğer taraflarına gönderildiğinde gümrükten geçerken, daha önce denizyolu ile gelen miktarından Rıhtım Resmi alınır. Serbest bölgeye denizyolu ile gelmekle beraber burada işleme tabi tutulan veya tutulmadan daha sonra ihraç edilen mallardan da Rıhtım Resmi alınmamaktadır (79).

Bu başlık altında değinmek istediğimiz bir diğer konu da 3218 sayılı kanunun sekizinci maddesidir. Buna göre ; "Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz. Bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli mallar isteğe bağlı olarak ihracat rejimine tabi tutulmayabilir."

Anılan sekizinci madde, gümrük vergi resim ve harçlarıyla ilgili muafiyet konusunu destekler niteliktedir. Dış ticaret rejiminin iki önemli unsuru ihracat rejimi ve ithalat rejimidir. Serbest bölgelerle diğer ülkeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmayacağına göre ithalatla ilgili vergi, resim ve harçların alınmaması da doğaldır.

Gelir ve kurumlar vergileri konusuna geçmeden önce, konuyla ilgisi dolayısıyla ithalde alınan fonlara da değineceğiz. Mevzuatımıza göre, yurt dışından malların Türkiye'ye ithalinde "İhracatı Teşvik Fonu", "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" ve "Toplu Konut Fonu" gibi bazı fonlara yapılan kesintiler, aynı malların serbest bölgelere getirilmesinde yapılmamaktadır. Ancak, bu malların serbest bölgelerden Türkiye'ye sokulması halinde yine aynı kesintiler sözkonusu olmaktadır. Bu suretle, serbest bölgedeki kullanıcılar, Türkiye'nin diğer yerlerindeki ithal maliyetlerinin altında mal sağlayabilmektedirler (80).

2- Gelir ve Kurumlar Vergileri

Serbest Bölgeler Kanunumuza göre gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti iki yönüyle önem arz etmektedir. Bunlardan biri serbest bölgelerde elde edilen her türlü gelir unsurunun vergiden muaf oluşu, diğeri de buralarda elde edilen kazanç ve iratların Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre belgelendirilmesi halinde de gelir ve kurumlar vergisinden muaf oluşudur.

(78) DPT, a.g.e., s. 3.

(79) DPT, a.g.e., s. 4.

(80) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 57.

Bu konudaki diğer ülkeler uygulamaları hatırlandığında, gelir ve kurumlar vergisi bağışıklıklarının tam, oransal, belli sürelerde tam veya oransal olduğu görülecektir. Ülkemizde, uygulanabilecek teşviklerin en kapsamlısı olan tam ve süresiz muafiyet kabul edilmiş ve sisteme alınmıştır.

Bilindiği gibi ülkemizde gelirlerin vergilendirilmesi Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılmaktadır. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6 ncı maddesindeki "Bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz." hükmü ile, Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları'nın serbest bölgelerde elde edilen gelirlere uygulanmayacağı sonucu çıkmaktadır.

Gelir ve kurumlar vergisi muafiyetlerinin uygulanmasıyla, serbest bölgelerdeki kullanıcı ve işleticiler genel teşvik sistemi içinde yer alan "yatırım indirimi"nden herhangi bir bürokratik işlemle uğraşmadan, süresiz ve tam olarak yararlanmış olacaklardır (81). Bunun anlamı, serbest bölge uygulamalarında yatırım indirimine gerek olmadığıdır. Zira, teşvik belgesine bağlanarak yararlanılabilecek teşvikler vergi teşvikleri dışındaki teşviklerdir. Buna ek olarak, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/A-8 inci madde hükümleri gereğince gelir vergisi stopajı ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun Mükerrer 25 inci maddesi gereğince Asgari Kurumlar Vergisi de uygulanmayacağı için, serbest bölge dışındaki yatırım indirimi uygulamasından çok daha etkili bir teşvik olduğu gözönünde tutulmalıdır.

Gelir vergisi bağışıklığının getirdiği bir diğer avantaj da, bölgede faaliyet gösterecek kullanıcıların istihdam edecekleri personelin ücretlerinden gelir vergisi kesintisi yapmamalarından kaynaklanan avantajdır. Böylece serbest bölge dışındaki girişimcilere nazaran gerek üretim gerekse ticarete daha düşük maliyetle çalışma avantajları ile rekabet güçlerini arttırma olanağı bulacaklardır. Bu da serbest bölgelerin çekiciliğini güçlendiren bir unsur olmaktadır.

Serbest bölgelerde elde edilen kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinde de, gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadırlar. Ancak bu muafiyet olanağından yararlanabilmek için sözkonusu kazanç ve iratların serbest bölgede kazanıldığıının, ayrıca da kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin belgelendirilmesi gerekmektedir.

Bu muafiyet hükmünden Türkiye'deki tam ve dar mükellef tüm gerçek veya tüzel kişiler yararlanacaklardır.

(81) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 54., DPT, a.g.e., s. 2.

Türkiye'ye getirilen bu kazanç ve iratlar gelir ve kurumlar vergisinin yanısıra gelir vergisi stopajı ile asgari kurumlar vergisi uygulamasının da dışında tutulacaklardır.

3- Vergi Usul Kanunu ^{ix}

Serbest bölgelerde Vergi Usul Kanunu'nun uygulaması konusunda henüz açıklığa kavuşturulmamış hususlar bulunmaktadır.

Kanunun birinci maddesinde kanunun şümulü düzenlenmiştir. Buna göre ; "Bu kanun hükümleri ikinci maddede yazılı olanlar dışında, genel bütçeye giren vergi, resim ve harçlar ile il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim ve harçlar hakkında uygulanır." Adı geçen ikinci maddede Gümrük ve Tekel idareleri tarafından alınan vergi ve resimler düzenlenmektedir.

Buradan da görüldüğü gibi, Vergi Usul Kanunu vergi mevzuatı içinde çok önemli bir yer tutmakta ve bütün diğer vergi kanunlarının uygulanmasında düzenlemeler getirmektedir.

Bu konuda serbest bölgeler mevzuatını ve serbest bölge uygulaması ile yetkili kuruluş olan DPT (Sonradan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı)'nin yayınlarını inceleyerek bir sonuca varmak istiyoruz.

3218 sayılı Kanunun altıncı maddesinin ikinci fıkrası serbest bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağına amirdir.

Kanunun uygulaması ile ilgili olarak çıkarılan yönetmeliklerde de tutulması gereken defter ve belgelerle ilgili olarak şu hüküm bulunmaktadır : "Bölgedeki faaliyetlerin düzenli bir şekilde yürütülmesinin temini amacıyla BKİ (82) ile kullanıcılar, kanuni defterleri Türkçe olarak tutmakla, Bölge Müdürlüğünce istenecek bilgileri ve belgeleri vermekle ve muhasebe kayıtları ile defterlerini Bölge Müdürlüğünce yetkili kılınacak merci ve görevlilerin kontrolüne açık bulundurmakla yükümlüdürler. Serbest bölgede faaliyette bulunanlar, bölge faaliyetleriyle ilgili muhasebe kayıtlarını, isterlerse ayrıca yabancı dilde de tutabilirler. Ancak, Türkçe tutulan muhasebe kayıtlarına, bölge dışı faaliyetlerine ait hesaplarını hiç bir şekil ve surette işleyemezler (83)".

(82) BKİ, Bölge kurucu ve işleticisi'nin kısaltması olarak kullanılmaktadır.

(83) Antalya, Mersin, İstanbul-Trakya Serbest Bölgeleri Yönetmeliklerinin 23. maddesi.

Yine bu konuyla ilgili olarak, DPT'nin bir yayınında, Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre tutulması gereken defterlerin serbest bölgelerde de tutulacağı ve bunların noter onayına da tabi olduğu kaydedilmektedir (84).

Şüphesiz Vergi Usul Kanunu, sadece defter tutma konusundan ibaret değildir. Ancak, ilgili yönetmelik ve yayınlarda sadece bu konuya değinildiği için yalnızca bunlar ele alınmıştır.

Yukarıda sıralanan konuları birarada değerlendirdiğimizde ortaya bir çelişki çıkmaktadır. Serbest Bölgeler Kanunumuz, serbest bölgelerde vergi mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı konusunu hüküm altına alırken, ilgili yönetmeliklerde düzenlenmiş bulunan defter tutma ile ilgili kurallara bakarak bunların Vergi Usul Kanunu'na uygun bir şekilde tutulması ve notere onaylatılması gerektiğini söylemek mümkün değildir diye düşünüyoruz.

Nitekim Vergi Usul Kanunu'nun 215 inci maddesi bu kanuna göre tutulacak defter ve kayıtların Türkçe tutulması mecburidir hükmünü ifade etmektedir. Serbest bölge yönetmeliklerinde bu husus özellikle ve ayrıca vurgulandığına göre, serbest bölgelerde Vergi Usul Kanunu'na ait mükellefiyetlerin uygulanmayacağı zımnen düşünülmüştür.

Daha önce de değindiğimiz gibi, serbest bölgeler hukuku oluşma aşamasındadır. Önümüzdeki günlerde serbest bölgelerdeki faaliyetlerin canlanması beklenmektedir. Özellikle vergi mevzuatı ile ilgili düzenlemelerin yeterli olmaması yüzünden, ileride bu bölgelerde faaliyet gösterenler açısından bazı duraksamaların ortaya çıkması söz konusu olacaktır. Bu duraksamaların giderilebilmesi için şimdiden gerekli düzenlemelerin yapılmasında yarar vardır (85).

Bu düzenlemelerin serbest bölge uygulaması yetkilileri ve Maliye Bakanlığı arasındaki işbirliği ve koordinasyon ile gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.

Ancak biz, serbest bölgelerde Vergi Usul Kanunu hükümlerinin uygulanmaması gerektiği düşüncesindeyiz. Diğer vergi kanunlarının uygulanmadığı yerde Vergi Usul Kanunu hükümlerinin uygulanmasında pratik bir yarar da görmüyoruz.

(84) DPT, a.g.e., s. 14-15.

(85) SEVİĞ Veysi, "Serbest Bölgelerde Belge Düzeni", Dünya, 03.02.1992 tarihli nüsha.

4- Katma Değer Vergisi

Vergi mevzuatımızda, serbest bölge uygulamaları ile ilgili olarak yapılan tek düzenleme Katma Değer Vergisi mevzuatımızda bulunmaktadır.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun İstisnalar başlıklı ikinci kısmının ithalat istisnalarını düzenleyen beşinci bölümündeki 16/1-c maddesi ile ; "Transit, aktarma, gümrük antrepo, geçici depo, gümrük sahası, serbest bölge rejimlerinin uygulandıkları mal ve hizmetler" katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

Daha sonra uygulamada ortaya çıkan duraksamaları gidermek ve konuya açıklık getirmek amacıyla, Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından çıkarılan 39 seri nolu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği'nde (86) bazı açıklamalara yer verilmiştir.

Adı geçen genel tebliğ incelendiğinde, konuya gereken açıklamayı getirmekten uzak, anlaşılması zor (87) bir düzenleme olduğu görülmektedir.

Tebliğde, KDV Kanununun 16/1-c maddesinde serbest bölge rejiminin uygulandığı mal teslimlerinin ve hizmet ifalarının katma değer vergisinden istisna olduğunun hükme bağlandığı, bu hükme göre serbest bölgelerde gerçekleştirilen teslim ve hizmetlerde katma değer vergisinin uygulanmayacağı, ancak aynı Kanunun 30/a ve 32 nci maddelerine göre bu istisna kapsamına giren işlemler için yüklenilen vergilerin indirimi ya da mükellefe iadesinin mümkün bulunmadığı düzenlemesi yer almaktadır.

Öncelikle, Kanunun sözkonusu 16/1-c maddesinin irdelenmesinde yarar vardır. Buna göre, konumuzla ilgisi bakımından serbest bölge rejimlerinin uygulandığı mal ve hizmetler katma değer vergisinden istisna edilmiştir. Ancak sözkonusu istisna, Kanunun "İthalat İstisnası" bölümünde düzenlendiğinden dolayı sadece serbest bölgelere ithal edilen mal ve hizmetlerle ilişkili bulunmalıdır. Dolayısıyla tebliğde yer alan, bölgedeki mal ve hizmet teslimlerinin vergiden istisna olduğu açıklamasının yerinde olmadığı düşüncesindeyiz. Diğer taraftan, Serbest Bölgeler Kanunu'nun altıncı maddesiyle serbest bölgelerde vergi mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hükmü ile bu bölgelerdeki mal ve hizmet teslimlerinin katma değer vergisi uygulaması dışında olduğunu söyleyebiliriz.

(86) T.C. Resmi Gazete, 12.3.1992 tarih, 21169 sayılı nüsha.

(87) SEViG Veysi, "Serbest Bölgeler ve Katma Değer Vergisi Uygulaması", Dünya, 21.03.1992 tarihli nüsha.

Sözkonusu tebliğin anlaşılamayan bir diğer noktası da yararlanılan istisna sebebiyle, bu istisna kapsamına giren işlemler nedeniyle yüklenilen vergilerin indirimi ya da mükellefe iadesinin mümkün olmadığına vurgulanmış olmasıdır. Zira, serbest bölgeye gönderilen mallar katma değer vergisi istisna kapsamında bulunduğuna göre bu bölge içine vergili mal gönderilmiş olmasının anlaşılması zordur (88).

İlgili tebliğde değinilen bir diğer konu, serbest bölgelere Türkiye'den yapılacak mal ve hizmet teslimlerinin ihracat istisnası kapsamına girdiğidir. Bu nedenle de bölgeye yapılacak satışların ihracat istisnası hükümlerinden yararlanacağı vurgulanmaktadır.

Yani ihracatla ilgili yürürlükteki mevzuat çerçevesinde serbest bölgelere yapılan teslim ve hizmetler, ihracat istisnasına ilişkin KDVK'nunda öngörülen vergi iadesi ve tecil-terkin uygulaması gibi teşviklerden yararlandırılacaktır (89).

Serbest bölgelerdeki katma değer vergisi uygulaması ile ilgili olarak ele aldığımız bu bilgilerden sonra konuyu şu şekilde toparlayabiliriz :

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun altıncı maddesi gereğince serbest bölgelerde vergi mükellefiyetlerine ilişkin mevzuat hükümleri uygulanmayacağı için, bölge içinde gerçekleşen mal ve hizmet teslimleri katma değer vergisi uygulaması dışında olacaktır.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 16/1-c maddesi gereğince serbest bölgelere gerek Türkiye'den gerekse diğer ülkelerden ithal edilen mallar ve hizmet ifaları katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

Ancak serbest bölgelerden Türkiye'ye mal ve hizmet ithali sırasında ise genel hükümlere göre katma değer vergisi alınacaktır (90).

Türkiye'den serbest bölgelere mal veya hizmet satışı ise, Katma Değer Vergisi'nin ihracat istisnası hükümlerine tabi olacağı için serbest bölgelere gönderilen mallar için düzenlenen faturalar üzerinde Katma Değer Vergisi hesaplaması yapılmayacaktır (91). Bunun yanında ihracatçı konumundaki satıcılar da ihracat istisnası gereği olarak vergi iadesi ve tecil-terkin uygulamasından yararlanacaktır.

(88) SEVİĞ Veysi, a.g.e.

(89) Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Katma Değer Vergisi Kılavuzu, İstanbul 1992, s. 130.

(90) Maliye Hesap Uzmanları Derneği, a.g.e., s. 130.

(91) SEVİĞ Veysi, a.g.e.

Türkiye'de serbest bölge uygulaması henüz gelişme aşamasında olduğu için, genelde vergi hukuku, özelde de Katma Değer Vergisi uygulaması açısından serbest bölgelerin yaşamakta bulunduğu sorunlar, henüz idarece yeterince değerlendirilememiş ve bu nedenle de uygulamayı yönlendirecek duyurular yapılamamıştır.

Bu yüzden, konunun üzerine gerektiği gibi eğilinerek doyurucu açıklamaların yapılmasında yarar olacağı kanısındayız.

5- Diğer Vergi Resim ve Harçlar

Serbest Bölgeler Kanunu'nun altıncı maddesi hükmü gereğince, serbest bölgelerde vergi resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmamaktadır. Bu hükme bağlı olarak, yukarıda ele aldığımız vergiler dışında kalan tüm vergi, resim ve harçlarla ilgili olan mevzuat hükümlerinin serbest bölgelerde uygulanmaması esastır.

Bunlarla ilgili olarak da, önem taşıyan bazı konuları ele almakta yarar görüyoruz.

Mülkiyeti devlete ait olan serbest bölgelerde, kullanıcılar kendilerine tahsis edilmiş parselleri yalnızca kiralayıp, bunların maliki olmadıklarından dolayı emlak vergisi ödemek durumunda da değildirler. Kullanıcılar, Antalya ve Mersin Serbest Bölgeleri Yönetmeliklerinin 8 inci maddesinde belirtildiği gibi, parsellerinde belli şartlara uymak kaydıyla inşa ettikleri üst yapıları DPT Müsteşarlığı (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı)'nın izni ile diğer bir kullanıcıya devir edebilmekle beraber, o taşınmaz mal mülkiyetine sahip olamazlar ve sonuç olarak da emlak vergisi ödemekle yükümlü tutulamazlar (92).

Öte yandan, mülkiyeti gerçek veya tüzel kişilere ait olan serbest bölgelerde de emlak vergisinin alınmaması gerekmektedir.

Bazı hallerde serbest bölgelerde yapılan bazı işlemlerin vergiye tabi tutulması yönünde uygulamalara da yönelindiği gözlenmektedir. Örneğin serbest bölge içerisindeki gayrimenkullerin el değiştirmesinde tapuya tescil edilecek işlemler tapu harcına tabi tutulmaktadır ki bu davranış serbest bölgeler yasasında yer alan düzenlemeye aykırıdır (93).

(92) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 55.

(93) SEViĞ Veysi, "Serbest Bölgeler Unutuldu mu ?", Dünya, 18.07.1992 tarihli nüsha.

Serbest bölgeler içinde yapılacak işlemlerde düzenlenecek kağıtların damga vergisine tabi tutulup tutulmayacağı hususu da henüz kesin bir çözüme kavuşturulmamıştır (94).

Bunlar ve bunlar gibi uygulamada sorun yaratan ve duraksamalara yol açan konular zaman geçirilmeden ele alınmalı, mevcut yasalar çerçevesinde çözümler bulunmalıdır. Aksi takdirde Serbest Bölgeler Kanununda yer alan muafiyet ve teşvikler işlevlerini yerine getirmekte zorlanacak, bu yüzden de serbest bölgelerin amaçlarına ulaşması güçleşecektir.

6- Diğer Teşvik Araçları

Serbest bölgelerin işlerliğini arttırabilmek için kullanılan vergisel teşvikler, kullanılan teşviklerin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bunların yanısıra kullanılan bazı diğer teşvik araçları da bulunmaktadır. Bu başlık altında, vergisel teşviklerin dışında kalan özendiricileri ele almak istiyoruz.

Bunlar, 3218 sayılı Serbest Kanunundaki sırası ile ; Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarınca kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkilerin serbest bölgelerde uygulanmaması, İşletici ve kullanıcıların yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek teşviklerden yararlandırılmaları, Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'na yapılan ödemelerin serbest bölgelere Türkiye'den getirilen mallar ile yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, bakım ve onarım maksadıyla bölgelere getirilen araç gereç ve ekipmanlar için yapılmaması, bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli malların isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmaması, serbest bölgelerin kuruluşundan itibaren on yıl boyunca grev ve lokavt yasağı bulunmasıdır. Konuları aşağıda iki başlık halinde ele alacağız.

a. Teşvik Mevzuatından Yararlanma

Serbest Bölgeler Kanununun altıncı maddesinin üçüncü fıkrası, "İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulunca belirlenecek teşviklerden yararlandırılabilir." hükmünü amirdir.

Bakanlar Kurulu da yatırımların teşvik edilmesi ile ilgili kararlarında düzenlenen teşviklerden serbest bölgelerde de yararlanılacağını belirtmektedir.

23.2.1992 tarih ve 92/2805 (95) sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile serbest bölge yatırımlarında toplam sabit yatırım tutarının 1 milyar TL. olması durumunda yatırımın "Teşvik Belgesi" veya "İzin ve Teşvik Belgesi"ne bağlanabileceğini hükme bağlamıştır. Dolayısıyla, serbest bölgelerde yapılacak yatırımlar, en az 1 milyar TL. olmak ve teşvik belgesine bağlanmak koşuluyla belirlenecek teşviklerden yararlanabileceklerdir.

Anılan Bakanlar Kurulu Kararına göre, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından teşvik belgesine bağlanacak yatırımlar ; uygun görüldüğü takdirde,

- gümrük muafiyeti,
- yatırım indirimi,
- teşvik kredileri,
- vergi resim ve harç istisnası,
- finansman fonu,
- bina inşaat harcı istisnası,
- teşvik primi,
- SSK primi, zorunlu tasarruf, konut edindirme fonu ve enerji teşviki,
- arsa arazi tahsisi

gibi teşvik araçlarının projeye göre gerekli görülenlerden yararlandırılır.

Bahsi geçen teşvik araçlarının büyük bölümü görüldüğü gibi vergisel niteliktedir. Dolayısıyla serbest bölgelerdeki işletici ve kullanıcılar sözkonusu teşviklerin çoğundan zaten otomatik olarak yararlanmaktadır.

Serbest bölgelerdeki yatırımcıların yararlanabilecekleri teşvik araçları teşvik kredileri, teşvik primi , SSK primi, zorunlu tasarruf, konut edindirme fonu ve enerji teşviki olabilir. Bunlardan teşvik kredileri ve teşvik primi yatırım safhasında, diğerleri ise işletme safhasında yararlanılabilecek teşvik araçlarıdır.

Teşvik mevzuatı ile getirilen bir diğer teşvik de 90/1116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (96) ile yürürlüğe konulan "Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesine Ait Esaslar"ın 29'uncu maddesi ile getirilen, serbest bölgelerde yurt dışına gönderilen mallardan, 5 yıl müddetle Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'na binde 5 ücret alınmamasıdır. Buna göre serbest bölgelerden yurt dışına gönderilen mallar için 1995 yılı sonuna kadar ilgili fona ücret alınmayacaktır.

(95) T.C. Resmi Gazete, 28.3.1992 tarih, 21185 sayılı nüsha.
(96) T.C. Resmi Gazete, 11.11.1990 tarih, 20692 sayılı nüsha.

b. Serbest Bölgeler Kanununda Yer Alan Diğer Teşvikler

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunumuz, çeşitli maddeleri ile de bazı teşvikler sağlamaktadır.

Kanunun dördüncü maddesinin ikinci fıkrasında ; fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanun ve diğer mevzuatla verilen yetkilerin serbest bölgelerde uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu, serbest bölgelerde faaliyet gösterecek firmalara rahat bir çalışma ortamı sağlamasının yanısıra üretim ve ticaret faaliyetlerinin serbest rekabet içerisinde yürütülmesine katkıda bulunacaktır.

Yedinci madde ile, Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu düzenlenmiştir. Burada serbest bölgelere getirilen malların CIF, çıkarılan malların FOB değerlerinin binde beşi oranında fona ücret alınacağı hükme bağlanmıştır. Yine aynı maddenin üçüncü fıkrası ile ; serbest bölgelere Türkiye'den getirilen mallar ile yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, bakım ve onarım maksadıyla bölgelere getirilen araç gereç ve ekipmanların ücrete tabi tutulmayacağı konusu düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Türkiye'den mal alımı ile yatırım safhası teşviklere bağlanmış bulunmaktadır. Yatırım aşamasındaki teşvikler geçici olup, Türkiye'den getirilen mallara uygulanan teşvik devamlı niteliktedir. Bunların yanında bakım onarım amacıyla bölgeye getirilen araç gereç ve ekipmanların işinin bittikten sonra geri gönderilmesi esastır.

Kanunun sekizinci maddesi ile serbest bölgeler ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaretin dış ticaret rejimine bağlı olduğu, serbest bölgeler ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejiminin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Buna göre, Türkiye'den serbest bölgelere getirilecek mallar ihracat işlemlerine tabi olacaktır. Ancak yine aynı madde ile bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli malların isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabileceği hüküm altına alınmıştır.

Burada, aynı zamanda, küçük partiler halinde Türkiye'nin diğer kesimlerinden serbest bölgeye getirilen malların hepsi için ihracat formalitelerinin tamamlanmasına gidilmeden, yani bürokrasiye tabi tutmadan serbest bölgeye sokulması arzulanmıştır (97). Böylece Türkiye'den serbest bölgeye hızla mal göndermek mümkün olabilecektir.

(97) AYBAR Ayhan, a.g.e., s. 93.

Kanunun geçici birinci maddesi ile serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 5.5.1983 gün ve 2822 sayılı Kanunun grev ve lokavt ile arabuluculuk hükümlerinin uygulanmayacağı, bu süre içinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıklarının Yüksek Hakem Kurulunca karara bağlanacağı hüküm altına alınmıştır.

Bu düzenleme, bölgede faaliyet gösterecek kurucu, işletici ve kullanıcıların tamamını kapsayan ve on yıl süreyle istikrarlı bir iş ortamı yaratarak yatırımcıları özendiren bir araç ortaya çıkarmaktadır.

Görüldüğü gibi, serbest bölgelerimizde vergisel özendiricilerin yanısıra diğer bazı teşvik araçlarıyla da desteklenen bir teşvik sistemi bulunmaktadır. Bütün bunların amacı serbest bölgelerin gelişerek ülke ekonomisine katkılarının artmasının sağlanmasıdır. Sözü edilen teşvik araçlarının kullanılışı hangi ölçüde kolay hale getirilir ve önündeki engeller kaldırılırsa serbest bölgelerin başarıya ulaşması da o ölçüde kolay olacaktır.

D. SERBEST BÖLGE UYGULAMALARINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Türkiye'de serbest bölge uygulamaları, ilk serbest bölge olan Mersin Serbest Bölgesi'nin 03.01.1987 tarihinde açılmasıyla başlamıştır. Sadece beş yıllık bir geçmişi bulunan serbest bölgeler, giderek gelişmekte ve Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaya başlamaktadır.

Burada öncelikle vurgulamakta yarar görülen husus, serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan sorunların 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'ndan kaynaklanmadığıdır. Önceki kısımlarda da değindiğimiz gibi, bir çerçeve kanunu niteliğinde olan Serbest Bölgeler Kanunu, uygulamada esneklik ve kolaylık sağlamak amacıyla bir çok konunun düzenlenmesini Bakanlar Kurulu Kararlarına ve Yönetmeliklere bırakmıştır. Bu da, dinamik bir ekonomik ortam içinde mevcut şartlara uyumu kolaylaştıracak, serbest bölge uygulamalarına esneklik ve hız kazandıracak bir özelliştir.

Diğer taraftan, uygulamalar sırasında bazı aksamalar olmakta, bazı hususların da eksikliği hissedilmektedir. Bundan sonraki uygulamaya ışık tutabilmesi amacıyla bu aksaklık ve eksikliklere de burada değinmek istiyoruz.

Serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan sorunlardan biri, uygulamaları yürüten birimler ve bu birimlerin tabi olduğu mevzuat hükümleri arasındaki koordinasyon eksikliğidir. Kanun ve yönetmelikleri birbirinden ayrı olan ilgili birimlerin mevzuat açısından ahenkleştirilmemiş olması, ilgili birimler arasında

koordinasyon kopukluklarına neden olmakta, sonuç olarak kullanıcıların işlemlerinde aksaklıklar ortaya çıkmaktadır (98).

Serbest Bölgeler Kanunu ve Serbest Bölge Yönetmeliklerinin diğer ilgili kanun ve mevzuat hükümleri (Özellikle Gümrük Mevzuatı) ile çelişen yerleri bulunmaktadır. Diğer ilgili kanun ve yönetmeliklerde serbest bölgelere özgü hükümlerin yer almaması, uygulamada aksaklıklara neden olmaktadır. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün öncülüğü ve koordinasyonunda konunun ele alınarak bir mevzuat ahenkleştirme çalışması yapılmasında yarar görülmektedir.

Ayrıca, gerek serbest bölgeler örgütünde, gerekse serbest bölgelerle ilgili faaliyeti bulunan diğer kamu kuruluşlarında çalışan elemanların serbest bölgeler konusunda uzmanlaşmasının sağlanmasında fayda olacaktır (99). Bunun sağlanması için de Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'nun kullanılması mümkündür.

Bu konuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer önemli sorun bürokratik engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest bölgeler hukukunun henüz oluşma aşamasında bulunmasının neden olduğu bu sorunların giderilebilmesi, hem mevzuatın ahenkleştirilmesi, hem de konuyla ilgili tüm tarafların uzmanlaşarak sorunların çözümüne katkıda bulunmalarıyla kolaylaşabilecektir.

Mevcut bürokratik sorunlardan birisi, serbest bölgelere mal giriş çıkışında yaşanan birden fazla resmi makama muhatap olma zorunludur. Bu da işlemlerin uzamasına neden olmaktadır (100). Kullanıcıların, sadece bir birim ile ilişki kurarak işlemini tamamlaması, daha sonra ilgili birimler arasında kurulacak işbirliği ile sözkonusu işlemin sona erdirilmesinin sağlanması kolaylık getirecektir.

Yine bölgelerle ilgili bir diğer bürokratik zorluk, bölgede faaliyette bulunan firmaların kullandıkları bilgisayarlar, ofis makineleri ve üretim cihazları gibi değerlerinin bakım ve onarımlarında karşılaştıkları zorluktur. Sözkonusu değerlerin Türkiye'nin diğer yerlerine gönderilerek bakım ve onarımlarının sağlanması, çıkışta ve girişte dış ticaret mevzuatının uygulanmasını gerektirdiği için önemli boyutlara varan aksamalar ortaya çıkarmaktadır.

(98) MAAÇ Cahit, "Mersin Serbest Bölgesi Kullanıcılarının serbest Bölge ile ilgili Tesbit Ettikleri Sorunlar ve Çözüm Yolları", Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirilmesi Semineri eki, İAV, İstanbul 1992, s. 155.

(99) MAAÇ Cahit, a.g.e., s. 155.

(100) MAAÇ Cahit, a.g.e., s. 156.

Ayrıca, bölge içerisinde tamiri mümkün olan araçlarla ilgili olarak bakım onarım ekibinin aletleri ile bölgeye giriş çıkışı da kolay olmamaktadır (101). Bu sorunların çözümü için gerek araçların gerekse tamir bakım ekibinin aletlerinin serbest bölgelere giriş çıkışını kolaylaştıracak bir uygulamanın getirilmesinde yarar olacaktır.

Serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan sorunlarda biri de Avrupa Topluluğu ülkelerine yapılacak ihracatta ATR-1 serbest dolaşım belgelerinin düzenlenme ve onaylanma konusundadır. Tamamen Türkiye menşeli mallar ve bu mallardan serbest bölgelerde imal edilen mamuller, tamamen AT menşeli mallar ve bu mallardan serbest bölgelerde imal edilen mamuller, tamamen Türkiye ve AT menşeli mallardan karışım olarak serbest bölgelerde üretilen mamuller ile içinde üçüncü ülkeler menşeli malların kullanıldığı ancak ağırlıklı olarak Türk ve At menşeli mallardan imal edilen mamuller için ATR-1 belgelerinin düzenlenmemesi AT'na ihracatı zorlaştıracığı için, bu özelliklere sahip ürünlere sözkonusu belgenin düzenlenmesi ve onaylanması gerekmektedir (102).

Özellikle Avrupa Topluluğu ülkelerine yapılan kotalı ihracattan serbest bölgelere pay verilmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest bölgelerdeki kullanıcıların da kotalardan pay almalarının sağlanması yararlı olacaktır (103).

Serbest bölgelerde bulunan kamu ve özel kuruluşların çalışanlarının ihtiyaç duyabileceği tüketim mallarının sağlanabileceği bir gümrüksüz satış mağazasının bulunmasında fayda vardır (104).

Serbest bölgelerde oluşan atıkların, firelerin, çöplerin ve tapon malların imhası veya atılması da ciddi bürokratik işlemler gerektirmektedir. Bunların bölge dışına çıkarılarak atılması veya yokedilmeleri için basit bir yöntem uygulanması kolaylık sağlayacaktır.

Yukarıda sıralanmaya çalışılan sorun ve eksikliklerin giderilmesi, serbest bölgelerin başarılı olarak ekonomide hakettikleri yeri almalarını kolaylaştıracak ve kalkınma çabalarımıza katkılarını artıracaktır. Bunun için siyasi otoritenin katkısı ve desteğiyle bürokrasinin tüm kademelerinin Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda çalışarak sorunların ve eksikliklerin giderilmesini sağlamaları zorunluluk halindedir.

(101) MAAÇ Cahit, a.g.e., s. 157.

(102) MAAÇ Cahit, a.g.e., s. 159.

(103) CİVAN Nazmi, "Serbest Bölgeler Yasası'nda Değişiklik Tasarısı İle Ne Yapılmak İstleniyor?", *Dünya*, 17.7.1992 tarihli nüsha.

(104) MAAÇ Cahit, a.g.e., s. 160.

BÖLÜM III

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya ekonomisinde ilkçağlardan beri çeşitli şekillerde yer almış ve gelişmesini sürdürerek bugünkü durumuna ulaşmış bulunan serbest bölgeler, ülkeler arası ticareti kolaylaştırmakta ve tüm dünya ticaret hacmi içinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Bugün, dünya üzerinde sayılarının 400 civarında olduğu tahmin edilen, dünya ticaret hacminin % 9'unun gerçekleştirildiği ve yaklaşık 6 milyon kişinin istihdam edildiği serbest bölgeler, çeşitli ekonomik amaçları gerçekleştirmek üzere değişik özelliklere sahip olarak kurulabilmektedir. Gelişmiş batı ülkelerinde daha çok serbest ticaret bölgelerinin bulunmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde ithal ikamesi amacıyla ya da ihracata yönelik olarak faaliyet gösteren serbest üretim bölgeleri bulunmaktadır.

Serbest bölge uygulamalarının ekonomilere çeşitli yararları vardır. Bu bölgeler, buldukları ülkeye doğrudan sağladıkları yararların yanısıra uluslararası ticareti kolaylaştırmaları ve hızlandırmaları nedeniyle tüm dünya ekonomisine de olumlu katkılarda bulunurlar. Sözkonusu yararlar; ithalatta işlemleri hızlandırarak zaman kazandırmaları, stok maliyetlerini düşürmeleri, gümrük vergilerinin alınmamasıyla sağlanan maliyet düşüşü, ihracatta rekabet üstünlüğü, yabancı sermaye girişinin artırılması, istihdam olanaklarının artması, teknoloji ithali, ve döviz kazandırma yararları olarak özetlenebilirler.

Sözedilen yararların yanısıra, serbest bölgelerin bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Ancak, fizibilitesi iyi yapılmış, büyüklük ve türüne göre ortaya çıkması muhtemel sakıncaları iyi analiz edilmiş ve gerekli önlemleri alınmış, kuruluş yeri isabetli seçilmiş, altyapısı iyi yapılmış bir serbest bölgenin ülke ekonomisine katkısının çok olumlu olacağını söyleyebiliriz.

İLİ KARŞILAŞTIRMALI BİLGİLER

PERFORMANSI	BÖLGE SORUNLARI	GÜMRÜKLE İLGİLİ KOLAYLIKLAR	DİĞER KOLAYLIKLAR
0 m2 olan Larnaka Ser- ğesininin 537.000 m2'si r için ayrılmış, 0 m2'si ise yollar ve ahadır. Depolar, bölge i tarafından yaptırıl- . Bölge ticari ve sınai ete yöneliktir.	Kıbrıs 1974 yılında kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır.	Uluslararası şirketler ve personeli, motorlu araçları, ofis ekipmanlarını, ev esya- larını, yiyecek maddelerini, ihracat endüstrisinde kulla- nılan hammadde, yedek parça ve ekipmanı gümrüksüz ithal edebilirler.	Bölgeden 66 ülkeye direk tele- fon, 150 ülkeye teleks bağlan- tısı vardır. Bölgenin elektrik ve su sorunu yoktur.
a Atina'ya 3.500 gemi s ve 10.5 milyon ton sınmıştır.Pire 120.000 alı ve 350.000 m2 açık ma alanına sahiptir. k 180.000 m2' açık, m2 kapalı depolama ve 20.000 ton kapasite- il deposu, soğuk hava rını içine alan 700.000 bir alandır.	Selanik Konteyner termina- lini genişletme çalışmaları devam etmektedir. Pire' de de konteyner terminali ve rıhtım genişletme ça- lışmaları ile konteyner terminali çıkışına yeni vinçler yerleştirme devam etmektedir.	Bölgeye giren yabancı orijin- li mallar gümrük ve diğer vergilerden muafittir. Malları bölgede tutmak, reeksport et- mek veya bir başka limana nakletmek durumlarında muafi- yet devam eder. Mallar Yugos- lavya ve serbest bölge ara- sında hareket ederken Yuna- nistan içinden geçtiğinde gümrük işleminden geçmiş gibi muamele görülür.	Teleks 150 dolar ile sağlana- bilmektedir. Mevduat faizleri vergiye tabi değildir. Danga resmi alınmaz. Yatırım indirimi faiz sübvansiyonu ve yeniden değerlendirme hususlarında ver- gi bakımından bölgelere göre çeşitli kolaylıklar sağlanır.
m2 kapalı, 200.000 m2 lan depo olarak kulla- tadır. Bölge alanı on m2'dir. Yılda yakla- 500 gemi uğramakta, ka- gayet modern, demiryö- er şehirlerle bağlantı- 6 büyük havayolu Aka- bağlantılı seferler tadır. Bölgede ticari kacılık faaliyetleri lmektedir.	Akabe'de gümrük antreposu inşaasına başlamıştır. Sahayı geliştirme programı uygulanmaya konulmuş ve bu program içerisinde mey- ve, sebze, ve et ihracatı için soğuk hava depoları bulunmaktadır.	Akabe serbest bölgesinde faa- liyet gösteren şirketler gü- mrük vergileri ve ithalde ali- nan çeşitli resin ve harçlar- dan muafittir. Dış dünyaya gön- derilmek üzere bölgeyi terk eden mallar da her türlü ver- gi ve benzeri harçlardan muafittir.	Hububat ve fosfat için soğuk hava depoları mevcuttur. Deniz asırlı telefon, telgraf ve teleks hizmetleri iyidir. Kara, hava, demir ve denizyolu imkanlarına sahiptir. Serbest bölgede faa- liyet gösteren firmaların ser- maye kazançlarının ve faizleri- nin transferi garanti altında- dır.
e serbest bölgesinde aletleri, meyve suyu ku- s, sprej aparatları, keçi an örme ve iplik imali rileri bulunmaktadır. e serbest bölgesinde çerçeve fabrikası inşa ektir.	1981 yılında uygulamaya konulan beş yıllık ekono- mik kalkınma planı uyarın- ca, Lazkiye ve Tartus ge- nişletilmeye başlanmıştır. Uçak ve diğer ulaştırma hizmetleri güvenilmeyecek derecededir. Telefon ve teleks hizmeti yeterli değildir. İlaveler plan- lanmaktadır.	Yetkili teşebbüsler ithal li- sansından, makina ekipman ve hammadde harçlarından ve gümrük resimlerinden muaf tu- turlar. Teşebbüslere ürüne kat- tıkları yerli malzeme oranı kadar gümrük vergisinden muaf tutulmak suretiyle, üretimle- rinin % 20'sini Suriye paza- rına ihraç etme inkanı da sağlanmıştır.	Bölge kullanıcıları Arap ortak pazarına veya Suriye ile anlaş- malı diğer ülkelere ihracat yaptıkları zaman düşük gümrük tarifelerinden yararlanabilir- ler. En az % 40 yerli işgücü ve malzeme ile üretilen mallara Suriye menşe şahadetnamesi ve- rilir. Bölgede, sözleşmeli kulla- nıcılar için çalışan işçiler şahsi gelir vergisi ödemezler.

EK YI
DÜNYADAKİ ÇEŞİTLİ SERBEST BÖLGELER İL

ÜLKELER	YILLIK BİRİM ARAZİ KİRALARI	AYLIK İŞÇİ ÜCRETLERİ	ÇALIŞMA DÜZENİ	GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ MUAFİYETİ	B
KIBRIS ROM KESİMİ Limasol Larnaka	Arazi 99 yıl süreyle ki- ralanabilir ve fabrika inşa edilebilir.	Vasıfsız işçi 268-313 dolar.	Sendikal haklar ve sos- yal güvenlik vardır. Kıdem tazminatı fonu vardır.	Şirketlerden hiç bir vergi alınmamaktadır. Çalışanlarda ise % 50 indirimi vergi vardır.	8 6 6 2 2 i M f
YUNANİSTAN Pire Selanik Atina	Depoların m ² 'si 8.4 dolar	Vasıfsız:220-260 dolar Vasıflı :352-440 dolar		Kanunda belirtilen şartları yeri- ne getiren şirketlere % 100'e va- ran vergi muafiyeti tanınmıştır. Bunlar arasında yabancı şirketler ve borsaya kayıtlı yabancı geni- cilik şirketleri de bulunmakta- dır. İhracata yönelik sanayi ve madencilik şirketleri yerel ver- gilerden 10 yıl muaf tutulabil- mektedir.	1 u y m d S 5 a 1 d E
ÜRDÜN Akabe	Sanayi sitelerinin m ² 'si 3.03 dolar. Diğer yerlerin m ² 'si 4.80 dolar.	Vasıfsız 211 dolar Vasıflı 422-493 dolar	İşçiler sosyal güvenli- ğe sahiptir. Sosyal gü- venlik fonuna işverenin katkısı yüzde 10, çalı- şanın katkısı ise % 5'tir.	Serbest bölgede faaliyette bulu- nan firmalar 12 yıl süre ile ge- lir vergisinden muaftır. 12.000 dinar (36.720 dolar)'dan fazla kar elde eden firmalar % 5 ila % 35 arasında vergi ödemektedir- ler. Vergi oranı gelir kaynakla- rına göre değişmektedir.	1 a n 2 ş r 1 1 b y v y
SURİYE Lazkiye Tartus	Arazi m ² 'si 3.90 dolar. Ticari, endüstriyel ve bankacılık yerlerinin m ² 'si 18.72 dolar. Arazi, endüstriyel faali- yet için 20 yıl, depolama için 15 yıl süreyle ki- ralanabilir.	Vasıfsız 132-330 dolar. Vasıflı 440-550 dolar. Bazı hafif endüstriler- de yarım zamanlı olarak 240-280 dolar arasında aylık ücretle kız üni- versite öğrencileri istihdam edilmektedir.	Serbest bölgede sendika asgari ücret, çalışma şartları ve işten ay- rılma konularında Su- riye kanunları uygulan- maz. İsgücünün % 20'si yabancı uyruklu olabi- lir.	Hiç bir vergi alınmamaktadır.	L t t k e T m e

ORANI	SATIŞ VERGİSİ	BORDODAN KESİLEN VERGİ	GAYRİMENKUL VERGİSİ	DİĞER VERGİLER	YABANCI GELİR YARDIMI
rafından satışla-40'i.	Mal satışları-na vergi yük-lenir ama ihraç olursa iade edilir.	YOK	Mülkün yıllık değer-leme oranı üzerinde yerel vergi Devlete ödenirken muaf tutulur.	Değerine ve bel-ge türüne göre danga resmi.	Belli ülkeler için ç vergilene Diğerleri için tek taraflı yardım.
gibi.	% 1.5-40 gayrisafi sa-tış hasılatı vergisi. % 10 belediye-lerce alınan vergi.	YOK	Arazi üzerinden ali-nan yerel kalkınma vergisi. Atfedilen rant geli-rine dayanan bina ve arazi üzerinden % 12.5 vergi		Dışarıda ödenen vergi-ler çıkarılabilir.
üzerinden vergi di-geler indirilir.	Katma değer vergisi % 10-50	Sosyal güvenlik kesin-tisi. Ek olarak % 0.4 kesinti	Mülkün takdir edilmiş maksimum değeri üze-rinden % 3.		Dışarıya ödenen gelir vergileri için bir çı-karım yapılabilir veya kredi verilebilir.
gibi.	% 2.5-%10	YOK	Belirli bir değer in üzerindeki mülkün % 0.5'i.	Değişik oranlar-da danga resmi.	Yabancı gelirlere tek taraflı veya anlaşma-la-ra bağlı olarak vergi kolaylığı.
arı kazan-erleri gibi.	YOK	Sağlık sigortası, emeklilik keseneği, ve işgücü tazminatı.	Bina ve arazi vergi değerinin % 1.7'si. Emlak alımlarında % 3 mülk edinme vergisi.	Belge tür ve değerine göre danga resmi.	Dışarıdan elde edilen gelirlerden çıkarma veya vergi kolaylığı.

ÖLKE	GELİR VERGİSİ ORANLARI	MUAF GELİR	AMORTİSMAN	DİĞER İNDİRİMLER	SERMAYE
MALEZYA	% 40 statü oranı + % 5 kalkınma vergisi + % 5 aşırı kazanç vergisi (hissedarlar fonu % 25'in fazlası Şirketlerarası temettüleri vergiden muaf.	Onanmış yeni teşebbüsler için 2-8 yıl vergi bayramı, süre yatırımın tutarına sağladığı istihdama bağlı. İstihdama katkı sağlayan teşebbüsler için % 5 kalkınma vergisi muafiyeti.	Fabrikalar % 20 başlangıç, % 6-20 yıllık.	Araştırma geliştirme giderleri cari gider olarak indirilebilir. Gelir vergisi dışındaki vergiler (Arazi-kira vb.) çıkarılabilir. İthalat vergisi, münzam vergi, satış vergisi, damga resmi mal maliyeti olarak değerlendirilir.	Yabancı yapılan rında ka
TAYLAND	Tayland borsasında yer alan şirketler için % 30 Diğerleri için % 40	Başlıca şirketler için 3-8 yıl vergi bayramı	Bina % 5 yıllık Ekipman için %20 yıllık Hızlandırılmış amortismanına izin verilir.	Patent, formül, hava parası telif hakkı maliyetleri sınırsız süre % 10, sınırlı süre % 100'e kadar	Normal g
FİLİPİNLER	% 25 - 35		Aktifin tipine göre değişen amortisman oranları.	Kuruluş masrafları Yabancı uyruklu istihdama vergi kolaylığı İş eğitim masrafları Gelir vergisi dışındaki tüm vergilerden muafiyet	Hisse sa alınan % şında no gibi ver
İNDONEZYA	% 20 - 45	Yatırımın özelliğine, büyüklüğüne, tipine göre 2-6 yıl vergi bayramı.	Bina ve ekipman için çeşitli oranlar. Teşvikli firmalar için ilave oranlar.	Tan muafiyetten yararlanmayan ikinci öncelikli projelerdeki nakit yatırım harcamalarından 4 yıl için % 5 yıllık indirim.	Normal g
JAPONYA	Temettü dışı gelirler üzerinden % 42 milli gelir vergisi. Temettü gelirleri % 32 Gelir üzerinden % 13.2 yerel teşebbüs vergisi.	Tahsis edilmiş gelişme bölgelerinde elde edilen gelir teşebbüs vergisinden muaf.	Çeşitli tablolara göre % 95'e kadar. Tahsisli makine ve ekipman için % 10-33 ilave amortisman.	Araştırma geliştirme giderleri indirilebilir. İhracat gelirlerinin belli yüzdesi vergi matrahından indirilebilir.	Arazi sa cı % 70, normal g

ÜLKE	KURUMLAR VERGİSİ	GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ	FAİZ STOPAJI	DANGA RESMİ
HONG KONG	% 16.5	Geliri oluşturan muameleler Hong Kong dışında yapılmakta ise vergi alınmıyor. (Bunu saptamak için test uygulanıyor.	YOK	Her HK \$ 100.000'lik hisse veya tahvili için HK \$ 6 alıcı ve satıcı arasında iki eşit parçaya bölünmüştür.
SİNGAPUR	% 40	ACU'ların kıyı ötesi gelirleri üzerinden % 10 alınmıyor.	YOK	ACU muamelelerinin çoğu danga resme tabi değildir.
FİLİPİNLER	Mükimlerle muameleler sonucu elde edilen net faiz gelirlerinin % 10'u % 25-35 oranında kurumlar vergisine tabi.	Kıyı ötesi gelirler üzerinden vergi alınmıyor.	YOK	
BAHREYN	YOK	VERGİ YOK	YOK	YOK
BAHAMALAR	YOK	VERGİ YOK	YOK	
PANAMA	% 20 - 50	Panama dışında ikamet eden teşebbüslere verilen kredilerden vergi alınmıyor. Panama'da ikamet edip bir Panama kaynağından gelir elde etmemiş teşebbüslere verilen kredi vergilendirilmiyor.	YOK	YOK

Kaynak : DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor

Ancak, belirtmekte yarar görülen husus, serbest bölgelerin, buldukları ülkelerin ekonomik sorunlarının tamamını çözecek bir araç olarak görülmemesi gerektiğidir. Başarıyla faaliyet gösteren serbest bölgeler, buldukları ülkenin ekonomilerine, büyüklükleri, türleri ve faaliyet hacimleriyle orantılı bir biçimde katkıda bulunurlar. Bu katkı aynı zamanda ilgili ülkenin büyüklüğü ile de bağlantılıdır. Özellikle küçük ülkelerde kurulacak serbest bölgelerin ekonomiye katkısı oransal olarak diğer ülkelere göre daha fazla olacaktır. Serbest şehir niteliğine sahip Hong-Kong ve Singapur'un ekonomilerinin bugünkü başarısının tamamen serbest bölge uygulaması olduğu hatırlandığında konu daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye'de serbest bölge çalışmaları 1920'li yıllarda başlamış, 1927 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 1132 sayılı Serbest Bölge Yasası çerçevesinde ancak tek deneme yapılabilmıştır. Ford Motor Şirketi'ne sağlanan imtiyazla İstanbul-Tophane Rıhtımı'nda başlatılan serbest bölge çalışması kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu kanun, 1953 yılında kabul edilen 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış, ancak bu kanun çerçevesinde İskenderun ve Tuzla'da yapılan iki serbest bölge girişimi de başarıya ulaşamamıştır.

1946 yılında yürürlüğe giren 4893 sayılı Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun da uygulama olanağı bulamamış olmasına karşın halen yürürlükte bulunmaktadır.

Türkiye'nin ihracata yönelik ekonomi politikalarını benimsediği 1980'li yıllarda serbest bölgeler konusu tekrar gündeme gelmiş ve 15.6.1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile birlikte serbest bölge çalışmaları hız kazanmıştır. Bu kanun ile, 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu da yürürlükten kaldırılmıştır. Diğer taraftan, bu kanun ile, 4893 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmamış olmasını bir eksiklik olarak görüyor ve ilk fırsatta bunun da gerçekleştirilmesinde yarar buluyoruz.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden bugüne kadar 5 serbest bölge faaliyete başlamış ve bunların ticaret hacmi de 1992 yılı Haziran ayı itibariyle 1,128 milyar dolara ulaşmıştır. Bunlara ek olarak yer ve sınırları belirlenerek kuruluş çalışmaları sürdürülen 4 serbest bölgemiz daha bulunmaktadır.

Serbest bölgelerin bulunduğu ülkeler, serbest bölgelerin başarılı olabilmeleri için buralarda yatırım yapacak girişimcilere gerek yatırım gerekse işletme dönemlerinde çeşitli teşvikler uygulamaktadırlar. Serbest bölgelerin başarısı da genellikle bu teşviklerin genişliği ve etkinliği ile doğru orantılı olmaktadır.

Serbest bölgelerde yaygın olarak uygulanan teşvik araçlarının başında bu bölgelerin, buldukları ülkelerin gümrük sınırları dışında sayılmak suretiyle hem bürokratik engellerden kurtarılmaları, hem de gümrük vergilerinin alınmamasıyla sağlanan finansman kolaylıkları gelmektedir. En önemli ve yaygın özendiricilerden biri ise gelir ve kurumlar vergilerinden muafiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dışında da her uygulayıcı ülkenin kendi sistemi içinde kullandıkları değişik teşvik araçları bulunmaktadır.

Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarında, uygulanabilecek en geniş teşvik araçları yer almaktadır. Serbest bölgelerin gümrük sınırları dışında sayılmasıyla sağlanan kolaylıkların yanısıra, serbest bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmamasıyla oldukça etkin bir teşvik sistemi kurulmuştur. Bunlara ilaveten, serbest bölge kullanıcılarının genel teşvik mevzuatından yararlanabilmeleri de mümkün bulunmaktadır. Serbest bölgelerde kuruluşundan itibaren on yıl süreyle grev ve lokavt yapılamaması da önemli bir özendirici olarak sayılabilir.

Ülkemizde, serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan bazı sorunlar da kendini göstermektedir. Henüz oluşma aşamasında bulunan serbest bölgeler hukukumuzda bazı sorunların bulunması normal karşılanırsa da bunların giderilmesi için gereken çalışmaların hızla sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'de serbest bölge uygulamalarını yürüten birimler ve bu birimlerin tabii olduğu mevzuat hükümleri arasında bulunan koordinasyon eksikliğinin giderilebilmesi ve serbest bölgelerle ilgili tüm mevzuatın ahenkleştirilmesinin sağlanabilmesi için, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün öncülüğü ve koordinasyonunda bir çalışmanın yapılarak hızla tamamlanmasında büyük yarar görülmektedir. Ayrıca, mevcut uygulamalardan kaynaklanan birtakım bürokratik engellerin ortadan kaldırılabilmesi için de ilgili kuruluşların lüzumlu duyarlığı göstererek çaba sarfetmeleri gereklidir.

Dünya ekonomisinde önemli bir yer tutan ve Türkiye'nin ekonomik yaşamında da giderek etkisini artıran serbest bölge nimetlerinden ülkemizin daha fazla yarar sağlayabilmesi için, mevcut teşvik sisteminin etkin bir biçimde kullanılmasının sağlanması, serbest bölgelerde faaliyet gösteren kullanıcıların karşılaştıkları sorunların giderilebilmesi için de gereken çalışmaların hızla sonuçlandırılması son derece önemlidir.

Bugün bulunduğumuz noktada artık vazgeçilmez ekonomik unsurlar haline gelmiş serbest bölgelerin geliştirilmesi için ilgili bütün kişi ve kuruluşların üzerine düşeni yapacağına inanıyoruz.

EK I

SERBEST BÖLGELER KANUNU

Kanun No : 3218
Kabulü : 6.6.1985

R.Gazete No : 18785
R.G. Tarihi : 15.6.1985

BİRİNCİ BÖLÜM Genel Hükümler

Amaç ve kapsam

MADDE 1 - Bu Kanun, Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar.

Yetki

MADDE 2 - Türkiye'de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Serbest bölgelerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulu'nca izin verilir.

Tanımlar

MADDE 3 - Bu kanun uygulamasında ;

a) İşletici : Serbest bölgeyi işleten kamu kurum ve kuruluşunu, yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişileri,

b) Kullanıcı : Faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiyi,

c) Döviz : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından konvertibl sayılan paralar veya ödemeyi sağlayan her nevi hesap ve belgeleri,

ifade eder.

Faaliyet konuları

MADDE 4 - Serbest bölgelerde, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulunca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Fiyat, kalite, ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.

İKİNCİ BÖLÜM Serbest Bölgenin Düzenlenmesi

Bölgenin düzenlenme esasları

MADDE 5 - Serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesisler Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre sağlanabilir.

Yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından ruhsat almak kaydıyla serbest bölgede faaliyette bulunabilir.

Serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izinler ve ruhsatlar bölge müdürlüğünce verilir ve denetlenir.

Serbest bölgelerin asayiş hizmetleri polis tarafından yerine getirilir.

Muafiyet ve teşvikler

MADDE 6 - Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılır.

Bu bölgelerde vergi, resim, harç gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz.

İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulunca belirlenecek teşviklerden yararlandırılabilir.

Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre tevsiki halinde de, gelir ve kurumlar vergisinden muaftır.

Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu

MADDE 7 - Serbest bölgelerin kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, kullanıcıların ve Türkiye'den mal alımlarının teşviki maksadıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu" kurulmuştur.

Fonun kaynakları ;

a) Faaliyet ruhsatı ve izin belgesi karşılığı ödenecek ücretler,

b) Bölgeye getirilen malların CIF, çıkarılan malların FOB değerleri üzerinden peşin olmak üzere, binde 5 oranında ödenecek ücretler,

c) Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmelerde yer alacak ödemeler,

d) Diğer gelirlerdir.

Serbest bölgelere Türkiye'den getirilen mallar ile yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, bakım ve onarım maksadıyla bölgelere getirilen araç, gereç ve ekipmanlar, bu maddenin (b) bendi hükmü uyarınca bir ücrete tabi tutulmaz.

Fona tahsilat ile fondan yapılacak harcamalara ait usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir. Bu fon Başbakanlık tarafından yönetilir.

Fonun denetimi, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca yapılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mal ve Hizmetler

Bölgedeki mallar

MADDE 8 - Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli mallar isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir.

Kambiyo ve hizmetler

MADDE 9 - Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Bakanlar Kurulu ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebilir.

Serbest bölgede gemi ve liman hizmetleri işletmeci tarafından yapılır veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişilere yaptırılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Kaldırılan ve Uygulanmayan Hükümler, Yönetmelik

Çalışma ve sosyal güvenlik esasları

MADDE 10 - Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek işyerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikte belirlenir.

Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümleri uygulanır.

Kaldırılan Hükümler

MADDE 11 - 21 Aralık 1953 tarihli ve 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Uygulanmayan hükümler

MADDE 12 - Serbest bölgelerde 1580 sayılı Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 5, 22, 25, 32 ve 47 nci bentleri dışında kalan hükümleri ; 5682 sayılı sayılı Pasaport Kanunu; 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun ile 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun ile ek ve değişiklikleri ; 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ; 2677 sayılı Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun ; 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ; 832 sayılı Sayıştay Kanunu ; 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümleri ile diğer kanunların bu Kanuna aykırı olan hükümleri uygulanmaz.

Uygulama yönetmeliği

MADDE 13 - Bu kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işleticilere ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, fona yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ve görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 1 - Serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 5.5.1983 gün ve 2822 sayılı Kanunun grev ve lokavt ile arabuluculuk hükümleri uygulanmaz.

Ancak bu süre içinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulunca karara bağlanır.

GEÇİCİ MADDE 2 - Bu kanun, bir serbest bölge için, o serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren uygulanır. Faaliyete geçiş tarihi ise, o serbest bölge alanını çevreleyen çit, kule ve kapı inşaatlarının tamamlanması ve bölge müdürlüğü, polis ve gümrük birimlerinin göreve başlaması suretiyle bölgenin resmen açılış tarihidir.

Yürürlük

MADDE 14 - Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 15 - Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK II

ŞARK HALI VE KİLİMLERİYLE BENZERLERİ
VE HAYVAN POSTLARI İÇİN KURULACAK
SERBEST YER HAKKINDA KANUN

Kanun No : 4893
Kabulü : 17.5.1946

R.Gazete No : 6315
R.G.Tarihi : 24.5.1946

Madde 1 - Türkiye'den transit geçirilecek Şark halıları, kilimleri ve bunlardan yapılmış heybe torba, yastık ve benzerleri ile her çeşit terbiye görmüş ve görmemiş hayvan postları için Gümrük ve Tekel Bakanlığının izniyle aşağıdaki maddelerde yazılı şartlar dairesinde (serbest yer) kurulur.

Madde 2 - (Serbest yer)'e alınacak birinci maddede yazılı eşyadan gümrük ve diğer giriş ve iç istihlak vergi ve resimleri alınmaz.

Madde 3 - (Serbest yer)'e konulacak birinci maddede yazılı eşyanın yalnız ticaret ayrılmalarına göre cinsi, sayısı ve ağırlığı gümrüğe beyan edilir.

Madde 4 - (Serbest yer)'lerin açılma ve işletilmesinde antrepoların açılması ve işletilmesi hakkındaki hükümler uygulanır.

Madde 5 - Devlet haklarının sağlanması bakımından (serbest yer)'lerde aranacak nitelikler ve işletme şartları Gümrük ve Tekel Bakanlığınca tesbit edilir.

Madde 6 - (Serbest yer) içinde birinci maddede sayılı eşyanın sahip veya komisyoncularının kabine açmalarına, mallarını yayıp havalandırmalarına, ayrılama ve onarmalarına, yıkayıp boyamalarına, terbiye etmelerine ve diğer ticaret ameliyelerine tabi tutmalarına ve müşterilerine göstermelerine müsaade olunur.

Madde 7 - Birinci maddede yazılı eşyanın (Serbest yer)den yıkanmak, onarılmak, boyanmak, terbiye edilmek ve gösterilmek üzere muvakkat kabul ve muaflik yoluyla yurda sokulmasına müsaade olunur.

Madde 8 - (Serbest yer)'ler ve buralara girecekler gümrüğün denetleme ve gözetimi altındadır.

Görevli gümrük memurları ile gümrük müfettişleri buralara ve kabinlere her zaman serbestçe girmeğe, eşyayı ve kişileri yoklama ve denetlemeğe yetkili oldukları gibi işletme idaresi ve mal sahipleri de bu memurların yapacakları inceleme ve yoklamaları kolaylaştırmağa, gümrükçe gerekli görülecek kayıtları tutmağa ve her türlü kayıt ve belgeleri kendilerine göstermeğe mecburdurlar.

Madde 9 - Gümrük ve Tekel Bakanlığı (Serbest yer)'de kabine açmış olanlardan güven giderici hareketi görülenlerin kabinelerini kapamağa, şüpheli kişilerin (Serbest yer)'e girmelerini yasak etmeğe yetkilidir.

Madde 10 - Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 11 - Bu kanun hükümlerini Gümrük ve Tekel, Ulaştırma Bakanları yürütür.

Not : 14.12.1983 (Mükerrer) R.G. tarihli 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı yerine Maliye ve Gümrük Bakanlığı kurulmuştur.

EK III

BANKALAR KANUNU'NUN
İLGİLİ HÜKÜMLERİ

Kanun No : 3182
Kabulü : 25.4.1985

R.Gazete No : 18742
R.Gazete Tarihi : 2.5.1985

Serbest bölgelerde bankacılık

Madde 74 - Serbest bölgelerde banka kurulması veya şube açılması ve bu suretle faaliyet gösterilmesi, bu kanun hükümlerine tabi olur.

Ancak, Bakanlar Kurulu serbest bölge bankacılık faaliyetleri için istisnalar ve off-shore bankacılık faaliyetleri için de yeni düzenlemeler getirmeye yetkilidir.

Türkiye'de fiilen bankacılık faaliyetinde bulunmamakla beraber, sadece serbest bölgelere münhasır bankacılık işlemleri yapmak üzere şube açılmasına veya müstakil banka kurulmasına, Bakanlar Kurulunca açılış veya kuruluş şekli ve şartları belirtilmek suretiyle izin verilir.

Yürürlük

Madde 99 - Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 100 - Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK IV

KATMA DEĞER VERGİSİ GENEL TEBLİĞİ
SERİ NO : 39
(SERBEST BÖLGELER İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİ)

R.Gazete No : 21169
R.G. Tarihi : 12.3.1992

Katma değer vergisi uygulaması ile ilgili olarak aşağıdaki açıklamaların yapılması gerekli görülmüştür.

...

III - SERBEST BÖLGELERDE KATMA DEĞER VERGİSİ UYGULAMASI

Bilindiği üzere, Katma Değer Vergisi Kanununun 16/1-c maddesinde, serbest bölge rejiminin uygulandığı mal teslimlerinin ve hizmet ifalarının katma değer vergisinden istisna olduğu hükme bağlanmıştır. Bu hükme göre, serbest bölgelerde gerçekleştirilen teslim ve hizmetlerde katma değer vergisi uygulanmayacaktır. Ancak ; aynı kanunun 30/a ve 32nci maddelerine göre, bu istisna kapsamına giren işlemler için yüklenilen vergilerin indirimi ya da mükellefe iadesi mümkün bulunmamaktadır.

Öte yandan, 15/6/1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 6 ncı maddesinde, bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Aynı kanunun 8 inci maddesinde de, serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaretin, dış ticaret rejimine tabi olduğu hükme bağlanmıştır.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun ihracat istisnasını düzenleyen 11 inci maddesinde, ihracat teslimlerinin katma değer vergisinden istisna olduğu belirtilmiş, aynı kanunun 12 nci maddesinde de bir teslimin ihracat teslimi sayılabilmesi için ;

- Teslimin yurt dışındaki bir müşteriye yapılması,

- Teslim konusu malın T.C. gümrük hattından geçerek bir dış ülkeye vasıl olması

gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Konuyla ilgili olarak yayımlanan 4 seri No.lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliđinde ise, "Dış ülkeye vasıl olma" ifadesinden, malın gümrük hattını geçmesinin anlaşılacağı belirtilmiştir.

Bu açıklamalar ışıkında, serbest bölgelere yapılan mal teslimleri ve hizmet ifaları, yürürlükteki mevzuata göre belirlenen usul ve esaslara uygun olarak gerçekleştirildiği takdirde, ihracat istisnası hükümleri çerçevesinde işlem görecektir.

Tebliğ olunur.

ANSI	BÖLGE SORUNLARI	GÜMRÜKLE İLGİLİ KOLAYLIKLAR	DİĞER KOLAYLIKLAR
2'dir.Ticari ve iyetine dönük ve Batı Afrika, ve Batı Avru- vermektedir. en güvenli ti- tım merkezidir.	Bölgede yeni dalgakıranlar yeni depolar insası ile rırtım genişletme çalışna- ları devam etmektedir. Bölgeye verilen elektrik enerjisi yetersizdir.	Serbest bölgeye giren,bölgede kalan veya ihraç edilen mal- lar gümrük vergisinden muaf- tır.Transit malları depoda tutulması için zaman limiti 2 aydır.	Bögenin kara, hava, deniz yolu bağlantıları iyidir. Tripoli serbest bölgesi her türlü imkanları ile Ortadoğu' nun dağıtım merkezi durumunda- dır.
k 1722 dönümdür. i,sınai,bankacı- acılık faaliyet- r.Bölgede 125'- ket mevcuttur. ikisi Japon'dur yeterlidir. et banka faali- tedir.	Bölgede elektrik ve su imkanlarını daha iyi duru- ma getirmek için 5 yıllık bir program uygulanmakta- dır.	İmalatta kullanılan hammadde ve yarı mamul mallar,montaj veya ihracat endüstrisi mal- ları mal vergisi ve gümrük vergisinden muafittir.	Serbest bölgenin hava,deniz ve karayolu bağlantıları iyi du- rundadır.Haberleşme imkanları iyidir.
st bölgesi kapalı alan opian 1.030.000 a gelmektedir. sinai ve banka- tlerine yönelik- rta ve Doğu llikle Avusturya ya'ya hizmet best bölgedir. .500 geniye tedir.	Trieste limanını genişlet- me çalışmaları devam etmektedir.	Serbest bölgeye gelen,reeks- port edilen,aktarma yapılan veya depolanan mallar gümrük vergisinden muafittir.	Bölge,İtalya ve Yugoslavya'nın diğer noktaları ile iyidemiryo- lu ve karayolu bağlantılarına sahip bulunmaktadır.Haberleşme imkanı iyi durumdadır.Yeni kurulan fabrikalar kurumlar ve yerel gelir vergisinden 10 yıl muafittir.

EK VIII

TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİNİN KURULUŞ VE İŞLETME MODELLERİ,
İŞLETİCİ KURULUŞLARIN SERMAYE YAPISI

SERBEST BÖLGE İSMİ	BÖLGE ARAZİSİNİN SAHİPLİĞİ	ALTYAPI FİNANSMANINI SAĞLAYAN	ÜSTYAPI FİNANSMANINI SAĞLAYAN	FAALİYETE GEÇİŞ TARİHİ	BÖLGESİ İŞLETEN	İŞLETİCİ/ KURUCU-İŞL. KURULUŞ YILI	TOPLAM SERMAYE MİKTARI (TL)	YABANCI PAYI (%)	YABANCI SERMAYE MİKTARI (TL)	ÖDENMİŞ SERMAYE MİKTARI
ANTALYA	Kamu	Kamu	Özel (Kullanıcılar)	14.11.1987	Özel (ASBAŞ A.Ş.)	1986	1.250.000.000	-	-	625.000.000
MERSİN	Kamu	Kamu	Özel (Kullanıcılar)	03.01.1987	Özel (MESBAŞ A.Ş.)	1986	3.660.000.000	-	-	2.745.000.000
ADANA-YUMURTALIK	Kamu	Özel (TAYSEB A.Ş.)	Özel (Kullanıcılar)	-	Özel (TAYSEB A.Ş.)	1990	2.500.000.000	25	625.000.000	625.000.000
EĞE	Kamu	Özel (ESBAŞ A.Ş.)	Özel (Kullanıcılar)	15.08.1990	Özel (ESBAŞ A.Ş.)	1989	2.500.000.000	96.4	2.410.000.000	2.410.000.000
İSTANBUL ATATÜRK HAVALİMANI	Kamu	Kamu	Kamu	24.08.1990	-	-	-	-	-	-
İSTANBUL KIYI BANKACILIĞI	Özel	Özel (ATAKÖY A.Ş.)	Özel (ATAKÖY A.Ş.)	-	Kamu	-	-	-	-	-
İSTANBUL-TRAKYA	Özel	Özel (İSBAŞ A.Ş.)	Özel (KULLANICILAR)	-	Özel (İSBAŞ A.Ş.)	1991	2.500.000.000	-	-	1.000.000.000
TRABZON	Kamu	Özel (TRANSBAŞ A.Ş.)	Özel (TRANSBAŞ A.Ş.)	04.06.1992	Özel (TRANSBAŞ A.Ş.)	1991	1.500.000.000	66	990.000.000	1.500.000.000

Kaynak : HDTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Serbest Bölgelerimiz, Ankara Haziran 1992, s. 7.

- ÇİLLER, Tansu : "Serbest Bölgeler ve Dünya'daki Uygulama", Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Semineri içinde, İAV, İstanbul 1982.
- DPT : Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 1, Ankara 1985.
- DPT : Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 2, Ankara 1990.
- DPT : Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 3, Ankara 1985.
- DPT : Serbest Bölgeler Mevzuatı, Yayın No 4, Ankara 1990.
- DPT, : Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No 5, Ankara 1986.
- DPT : Antalya Serbest Bölgesi Yapı ve Tesislerinin İnşaat Esasları, Yayın No 6, Ankara 1986,
- DPT : Mersin Serbest Bölgesi Yapı ve Tesislerinin İnşaat Esasları, Yayın No 7, Ankara 1986.
- DPT : Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevapları, Yayın No 8, Ankara 1990.
- DPT : Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kolaylıklar, Yayın No 9, Ankara 1990.
- DPT : Kıyı Bankacılığı ve Serbest Bölgelerde Yapılan Diğer Bankacılık Hizmetlerinin Tabi Olduğu Esaslar, Yayın No 11, Ankara 1991.
- ERDOĞAN, Engin : Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayın No 110, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985.
- ERDOĞAN, Engin : "Serbest Bölgelerimizin On Yılı (1982-92)", Dünya, 2.9.1992.
- ERKAN, Hüsnü : "Mersin Serbest Bölgesi(Elektronik-Optik)", Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri içinde, İAV, İstanbul 1992.

- ERKAN Hüsnü -
TATLIDİL Rezan : Serbest Bölgelerde Uygulanacak
Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere
Katkıları Yönünden
Değerlendirilmesi, TOBB Yayın No
175, Semih Ofset, Ankara 1990.
- ERSAN, İhsan : "Dünya'da ve Türkiye'de Kıyı
Bankacılığı", Banka ve Ekonomik
Yorumlar, Şubat 1986.
- FROBEL, Folker-HEINRICH,
Jurgen-KREYE, Otto
(Çev.Yılmaz ÖNER) : Uluslararası Yeni İşbölümü ve
Serbest Bölgeler, Belge Yayınları,
İstanbul 1982.
- GEDİK, Soner : "Türkiye'de Serbest Bölgeler
Uygulamasına Doğru", Vergi Dünyası,
Sayı 67.
- HDTM : 1992'ye Girerken Serbest
Bölgelerimiz, Serbest Bölgeler
Genel Müdürlüğü Yayın No 1, Ankara
1991.
- HDTM : Serbest Bölgelerimiz, Serbest
Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayını,
Ankara 1992.
- İNCEKARA, Ahmet : Dünya'da ve Türkiye'de Serbest
Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı,
Yaylacık Matbaası, İstanbul 1986.
- KALÇA, Adem : "Kıyı Bankacılığının Doğuş
Nedenleri", Dünya, 20.8.1992.
- KALÇA, Adem : "Kıyı Bankacılığı ve Uluslararası
Bankacılık Dünyasındaki Yeri",
Dünya, 13.8.1992.
- KARAKOYUNLU, Erdoğan : "Türkiye'de Serbest Bölge Sorunu ve
Konunun Vergiciliğimiz Açısından
Durumu", Maliye Bakanlığı Hesap
Uzmanları Kurulu İstanbul Grup
Başkanlığı 1983 Yılı Tartışmalı
Konferansları içinde, İstanbul 1983.
- KARGÜL, İ.Doğan : "Serbest Üretim ve Ticaret
Bölgeleri", Cumhuriyet, 23.3.1983.
- KARLUK, Rıdvan : Uluslararası İktisat, Anadolu
Üniversitesi Yayın No 75, Türk
Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

- KARLUK, Rıdvan : Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ders Notları, Eskişehir İTİA Yayını, Eskişehir 1980.
- KARTAY, Hami : "Serbest Bölgelerin İşlerliğine İlişkin Öneriler", Dünya, 29.1.1992.
- KEYDER, Çağlar : "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarının Millileşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı.
- KINAY, Turhan : "Türkiye'de Serbest Bölge Uygulaması ve Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu", Vergici ve Muhasebeci İle Diyalog Dergisi, 1990/1.
- KOCAER, Gültekin : Mersin Serbest Bölgesi (İthalat-İhracat)", Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri İçinde, İAV, İstanbul 1992.
- KOÇAK, Yakup : Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı, İstanbul, 1988.
- KUŞÇULU, Nuh : "Serbest Bölge, Reeksport ve Switch Muameleleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri İçinde, T.C. Başbakanlık DPT Yayın No 1783, c. II, Ankara 1981.
- MALİYE HESAP UZMANLARI DERNEĞİ : Katma Değer Vergisi Kılavuzu, İstanbul 1992.
- PARILTI, Hasan : Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1987.
- POROY, Reha : "Offshore Bankacılık ve Serbest Bölgelerde Bankacılık Faaliyeti", Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri İçinde, İAV, İstanbul 1987.
- SANALAN, Timuçin : "Doğu Akdeniz'deki Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölgesi", Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri İçinde, İAV, İstanbul 1987.

- SAVCI, Şahin : "Ülkemizdeki Serbest Bölgelerin Bugünkü Durumu ve Serbest Bölgelere Tanınan Teşvikler", **Vergi Dünyası**, Sayı 133, Eylül 1992.
- SEViğ, Veysi : "Serbest Bölgelerde Belge Düzeni", **Dünya**, 3.2.1992.
- SEViğ, Veysi : "Serbest Bölgeler Unutuldu mu ?", **Dünya**, 18.7.1992.
- SEViğ, Veysi : "Serbest Bölgeler ve Katma Değer Vergisi Uygulaması", **Dünya**, 21.2.1992.
- ŞAHİN, Serdar -
VARLIK, Levent : **Serbest Bölgeler ve Off Shore Bankacılık**, T.İş Bankası Yayını, Ankara 1985.
- TUNCER, Selahattin : "Kuruluşundan Bu Yana Mersin Serbest Bölgesi Çalışma Sonuçları", **Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri İçinde**, İAV, İstanbul 1992.
- TUNCER, Selahattin : "Türkiye'de Serbest Bölge", **Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Semineri İçinde**, İAV, İstanbul 1982.
- TUNCER, Selahattin : "Mersin Serbest Bölgesinin Kuruluşu ve Çalışma Düzeni", **Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri İçinde**, İAV, İstanbul 1987.
- TUNCER, Selahattin : "Mersin Serbest Bölgesi", **Dünya**, 19.2.1992.
- TUNCER, Selahattin : "Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler", **İSO Dergisi**, Sayı 201, 15.11.1982.
- TÜZMEN, Kürşad : "Mersin Serbest Bölgesi (Tekstil-Konfeksiyon)", **Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri İçinde**, İAV, İstanbul 1992.
- USLU, Kâmil : **Türkiye'de ve Dünya'da Serbest Bölgeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1988.

- YALÇINKAYA, Enver : "Mersin Serbest Bölgesi (Sigortacılık)", Mersin Serbest Bölgesinin Sektörel Değerlendirmesi Semineri İçinde, İAV, İstanbul 1992.
- YALÇINKAYA, Enver : "Serbest Bölgeler ve Sigortacılık Faaliyetleri", Dünya, 26.3.1992.
- YAVUZ, Ekrem : "Serbest Bölgelerin Başarılı Olma Açısından Yasal Altyapıları", Vergi Dünyası, Sayı 48.
- _____ : "Transit Ticaretin Memleketimiz Bakımından Ehemmiyeti ve İstanbul'da Bir Transit Antrepo Kurulması", İTO Mecmuası, c. 76, Mart Nisan 1960.
- _____ : Meydan Larousse Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987.
- _____ : Grand Master Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992.
- _____ : Ana Britannica Ansiklopedisi
- _____ : RG. T. 14.03.1985, S. 18694.
- _____ : RG. T. 15.03.1985, S. 18695.
- _____ : RG. T. 02.05.1985, S. 18742.
- _____ : RG. T. 15.06.1985, S. 18785.
- _____ : RG. T. 07.09.1985, S. 18861.
- _____ : RG. T. 12.10.1985, S. 18896.
- _____ : RG. T. 29.08.1986, S. 19206.
- _____ : RG. T. 21.02.1987, S. 19379.
- _____ : RG. T. 16.07.1987, S. 19519.
- _____ : RG. T. 30.10.1988, S. 19974.
- _____ : RG. T. 28.09.1989, S. 20296.
- _____ : RG. T. 12.04.1990, S. 20490.
- _____ : RG. T. 07.05.1990, S. 20511
- _____ : RG. T. 13.05.1990, S. 20517.